

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
СТАРОПОЛЬСЬКА ВИЩА ШКОЛА В КЕЛЬЦАХ
ВИЩА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ В ЛЮБЛІНІ
ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ ТА АНАЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ОСОБИСТІТЬ І СУСПІЛЬСТВО: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ VI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

(13 травня 2019 року)

PERSONALITY AND SOCIETY: METHODOLOGY AND PRACTICE OF MODERN PSYCHOLOGY

VI INTERNATIONAL INTERNET CONFERENCE
BOOK OF ABSTRACTS

(May 13, 2019)

Луцьк
2019

УДК 316.61(082)
ББК 88.52я43
О-75

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол №5 від 23 квітня 2019 року)*

Редакційна колегія:

Вірна Ж. П. – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Гошовський Я. О. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Лазорко О. В. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Гошовська Д. Т. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Коць М.О. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Кульчицька А. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (відповідальний редактор);

Федотова Т. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (відповідальний редактор).

О-75 **Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (13 трав. 2019 р.) = Abstract VI International Scientific & Practical Internet Conference (May 13, 2019) / за заг. ред. Я.О. Гошовського, О.В. Лазорко, А. В. Кульчицької, Т.В. Федотової. – Луцьк : ПП Іванюк В. П, 2019. – 168 с.**

ISSN 2413-0273

У виданні вміщено матеріали наукових розвідок учасників VI Міжнародної інтернет-конференції «Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології». Розкрито актуальні питання психології особистості, зокрема методологічних засад дослідження особистості, особистості в умовах інформаційного, політико-правового, організаційно-економічного суспільства, міжкультурного й освітнього простору.

Рекомендовано науковцям, викладачам, аспірантам, учителям, методистам, студентам.

**УДК 316.61(082)
ББК 88.52я43**

© Грубій А.М. (обкладинка), 2019

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ

Васькевич Софія , Федотова Тетяна ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МАКІАВЕЛЛІЗМУ В ПСИХОЛОГІЇ.....	9
Вічалковська Наталія , Іванашко Оксана ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ.....	11
Гаврилюк Наталія, Кульчицька Анна ФЕНОМЕНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	13
Кордунова Наталія , Хомич Олена ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТА ЯК МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....	15
Мілінчук Володимир, Мілінчук Світлана АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА ЯК ЧИННИК ПРОЯВУ НАСИЛЬСТВА В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	17
Силка Олена ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ТРАКТУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У НАУКОВИХ ПАРАДИГМАХ КАРЛА РОДЖЕРСА, РОБЕРТА БЕРНСА ТА ДЖОРДЖА МІДА.....	20
Стасюк Людмила , П'ятигорик Катерина ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	22
Яремчук Вікторія , Федотова Тетяна ЯВИЩЕ ПРОКРАСТИНАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ	24

ОСОБИСТІТЬ У УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Jolanta M. Góral-Pótróla CHILD IN THE SPACE OF VIRTUAL WORLD	28
Viktoriya Hrynevych BRAND AS A SYSTEM OF CONSERVATION, REPRODUCTION AND TRANSMISSION OF INFORMATION.....	31
Вержиковська Христина , Кихтюк Оксана ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО – ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІТЬ.....	32
Гуцало Аліна, Мітлош Антоніна ОСОБЛИВОСТІ ІМІДЖУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ	35
Дмитріюк Наталія ПСИХОЛОГІЧНА ПРОНИКЛИВІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПЕДАГОГІВ	39

Карпук Юлія , Гошовська Дарія ПРОБЛЕМА ГАДЖЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	42
---	----

ОСОБИСТІТЬ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

Ващенко Анна , Кульчицька Анна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	46
Слов Віталій, Єлова Марія АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ БЕСІДИ ЗАХИСНИКА ІЗ ЗАТРИМАНОЮ ОСОБОЮ	48
Клімчук Лілія ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ СФЕРИ ТОРГІВЛІ.....	50
Коструба Наталія ФРЕЙМОВИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТУ «ДЕРЖАВНИЙ СЛУЖБОВЕЦЬ»	53
Кузьмич Олена , Кульчицька Анна ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПЕДАГОГІВ З РІЗНИМ ТРУДОВИМ СТАЖЕМ	56
Лазорко Ольга РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ КЕРІВНИКІВ РЕГІОНАЛЬНИХ СЛУЖБ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ	59
Матіюк Юлія , Мудрик Алла ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРУДОГОЛІЗМУ ТА ЙОГО ЗВ'ЯЗОК З ОСОБИСТІСНИМИ ЯКОСТЯМИ ПЕДАГОГІВ	61
Мудрик Алла ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ У ПЕДАГОГІВ	63
Цвігун Ольга, Коць Михайло ДІАГНОСТИКА МОТИВАЦІЇ КАР'ЄРНОГО РОСТУ ОПЕРАТИВНОГО ПЕРСОНАЛУ АТОМНОЇ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ	66

ОСОБИСТІТЬ В УМОВАХ КРИЗИ ТА КОНФЛІКТУ

Бих Діана, Журавльова Олена ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	71
Годебська Марія, Дучимінська Тамара ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ПРОЯВІВ АГРЕСІЇ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	73
Дорошенко Аліна , Кихтюк Оксана ТРЕНІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПІДЛІТКІВ.....	75

Застело Анна МІСЦЕ І ЗАВДАННЯ КЛОУНОТЕРАПІЇ В СТРУКТУРІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ХВОРОЇ ДИТИНИ	78
Заяць Олена, Федотова Тетяна СТАТЕВІ ВІДМІННОСТІ У ВИЯВІ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ	81
Зіньковська Олена ПСИХОЛОГІЯ КОНФЛІКТУ ТА РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В НЬОМУ	83
Лис Мар'яна, Кульчицька Анна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	86
Огребчук Валерія, Павлюк Тетяна ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМПАТІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	88
Полікарчик Софія, Кульчицька Анна АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ ПІДЛІТКІВ ТА ЇХ СТАТУС У СИСТЕМІ КОМУНІКАЦІЙ В ГРУПІ РОВЕСНИКІВ.....	90
Ших Олеся, Кульчицька Анна ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСУ ТА СТРЕСОСТІЙКОСТІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	92

ОСОБИСТІТЬ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Витрішак Катерина, Дучимінська Тамара ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЖИТТЄВОЇ СТІЙКОСТІ ТА БЕЗПОРАДНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	95
Давидюк Карина, Коць Михайло ДІАГНОСТИКА МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРОФІЛЬНИХ КЛАСІВ	97
Кихтюк Анна, Кихтюк Оксана ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО РЕАГУВАННЯ НА СТРЕСОГЕННІ СИТУАЦІЇ ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	100
Клюйко Леся САМОСВІДОМІСТЬ ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ...	102
Козлова Жанна, Федотова Тетяна ОСОБЛИВОСТІ СФОРМОВАНOSTІ ШКІЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ	104
Котуза Віта СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	107
Михайлівська Тамара, Дучимінська Тамара ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ УСПІШНОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	109
Мудрик Алла, Юрчук Юлія ЯВИЩЕ АКАДЕМІЧНОЇ ПРОКРАСТИНАЦІЇ У СТУДЕНТСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ	111

Подольчук Світлана, Хлівна Олександра ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	114
Тихонова Тетяна , Шатирко Лариса АКАДЕМІЧНА ПРОКРАСТИНАЦІЯ, ЯК ЧИННИК БЛОКУВАННЯ ДІЯЛЬНІСНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ	116

ОСОБИСТІТЬ У ВИМІРІ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Бабій Микола ПРОЯВ КРЕАТИВНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ	120
Бурдило Катерина , Гошовська Дарія ОСОБЛИВОСТІ РУЙНУВАННЯ ПСИХІЧНОГО ФЕМІННОГО ЯДРА В УМОВАХ ЕМОЦІЙНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ.....	122
Демянчук Наталія , Філіппова Інесса ЧАСОВА ОРІЄНТАЦІЯ ЯК СИСТЕМНО-ТВОРЧИЙ ФАКТОР ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	124
Дзядук Наталія , Кульчицька Анна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	128
Домбровська Олена , Кульчицька Анна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ БАТЬКІВСТВА У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	130
Дударчук Тетяна , Кульчицька Анна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ШКІЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ	132
Дудник Оксана ЕМОЦІЙНО-ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	135
Жук Катерина , Крижановська Зореслава ЧАСОВА ПЕРСПЕКТИВА ОСОБИСТОСТІ ТА ОЦІНКА ЯКОСТІ ЖИТТЯ	138
Крат Лілія , Гошовський Ярослав СУТНІСТЬ І ЗМІСТ НЕРВОВОЇ БУЛІМІЇ ЯК РІЗНОВИДУ ХАРЧОВОЇ АДИКЦІЇ	140
Магдисюк Людмила , Кунц Ірина ПРОБЛЕМА «СЕЛФІ» В ЖИТТІ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ	143
Маркевич Яна , Федоренко Раїса ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АДАПТАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ І РИЗИКУ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	147
Миселюк Дарина , Дучимінська Тамара ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ МОЛОДОГО ПОДРУЖЖЯ.....	150
Павук Інна ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК НАУКА ПРО ЛЮДИНУ	152
Сасовська Ольга , Гошовський Ярослав ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ ДЕПРИВОВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ	154

Смокович Вікторія , Федоренко Раїса ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКОЇ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ МОЛОДІ ПРО ШЛЮБНІ ВЗАЄМИНИ	159
Стефанків Зоряна , Малімон Людмила ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТІВ	162
Шевчук Катерина , Хлівна Олександра ПОНЯТТЯ ТА КРИТЕРІЇ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ.....	165

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В
СУСПІЛЬСТВІ**

Софія Васькевич

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Тетяна Федотова

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МАКІАВЕЛЛІЗМУ В ПСИХОЛОГІЇ

Сьогодні виникає гостра необхідність у вивченні поняття «макіавеллізму» та психологічних особливостей макіавеллістичної особистості у зв'язку із соціальним запитом та схваленням маніпулятивної поведінки, зростанням агресивних тенденцій у суспільстві, жорсткій конкуренції в професійному середовищі, радикалізацією поведінки особистості на різних етапах її професійного становлення.

Мета публікації полягає в теоретичному аналізі поняття «макіавеллізм» та з'ясуванні психологічних особливостей «макіавеллістичної особистості» в психології.

Як наукова категорія «макіавеллізм» широко розповсюджений в західній психології та практично не застосовується у вітчизняній. Дослідженням проблеми «макіавеллістичної особистості» в різні періоди займалися Р.Крісти, Ф.Гейз, Ф.Зімбардо, В.Знаков, Б.Мещеряков, А.Некрасова, О.Пелехатий, В.Хомик. Основоположником у вивченні явища макіавеллізму та маніпулятивного підходу загалом вважається Н.Макіавеллі, який зазначав, що заради зміцнення держави можна дотримуватися гасла «мета виправдовує засоби» [6]. Проблема маніпулятивного впливу в контексті міжособистісної взаємодії розглядалася в підходах Е. Шострома, О.Доценко, Є. Ільїна та інших.

Під макіавеллізмом розуміється схильність людини до маніпулювання іншими в міжособистісних взаєминах, а саме – приховуванні своїх істинних намірів і, завдяки відволікаючим маневрам, досягненні поставлених цілей, які часто суперечать інтересам та цілям суб'єкта, стосовно якого здійснюється маніпуляція [3].

В.Знаков констатує, що особливістю макіавелліста є антигуманістична направленість, яка передбачає розгляд іншої людини як об'єкта, а не суб'єкта. На думку науковця, макіавелліст – це «суб'єкт, який маніпулює іншими на основі кредо, певних життєвих принципів, які є виправданням маніпулятивної поведінки» [5]. Проте дослідник пропонує розмежувати поняття «макіавелліст» і «маніпулятор» за двома критеріями: 1) макіавелліст не відчуває докорів сумління з приводу маніпулятивних дій, оскільки вважає, що маніпулювання відповідає природі людини, у той час як маніпулятор відчуває докори сумління; 2) макіавелліст діє завжди усвідомлено заради своєї вигоди, маніпулятор – не завжди усвідомлено і не завжди заради власної вигоди, деколи з метою захисту власного

внутрішнього світу. Відтак, макіавелліст завжди вчиняє егоїстично, а маніпулятор – далеко не завжди [5].

Основними психологічними складовими макіавеллізму як особистісної якості є: переконання суб'єкта в тому, що в процесі спілкування з іншими людьми ними можна і потрібно маніпулювати; навички та вміння маніпуляції, що включають здатність переконувати інших, розуміти їх навички та причини вчинків.

П. Хайлі характеризуючи підхід Р.Крісті, наголошує на його моралістичності, оскільки в ньому постулюється небажаність, аморальність макіавеллізму і, можливо, навіть патологічний характер (у випадку схильності особистості маніпулювати заради задоволення). Д.Уілсон наголошує на поведінковій гнучкості макіавеллістів та їх здатності як до чесної добросовісної кооперації, так й до різкого переходу до стратегії примусу та заподіяння шкоди (коли їм це вигідно) [1, 2, 4, 7].

Б.Мещеряков та А.Некрасова провели співставлення реальної ефективності розпізнання брехні та правди в осіб із різним ступенем вияву макіавеллізму. Маніпулятивною варто вважати дію або взаємодію, яка відповідає наступним критеріям: має прихований характер впливу; містить егоїстичну мотивацію; отримувачі повідомлення не здатні зрозуміти реальні наміри або бачити повні наслідки настанов, які захищає маніпулятор, або дій, до яких він спонукає; існують порушення діалогових принципів [6].

Головними психологічними складовими макіавеллізму як риси особистості є: переконаність суб'єкта в тому, що при спілкуванні з іншими людьми ними можна й навіть потрібно маніпулювати; володіння навичками та конкретними вміннями маніпуляції. Останні включають в себе здатність переконувати інших, розуміти їх наміри і причини вчинків.

Отже, макіавеллізм є психологічним синдромом, заснованим на поєднанні взаємопов'язаних когнітивних, мотиваційних і поведінкових характеристик. Його варто розглядати як стійку рису, особистості, яка віддзеркалює систему ставлень людини до інших, до конкретики соціальної дійсності.

Перспективу подальшого наукового дослідження вбачаємо у проведенні емпіричного дослідження з метою емпіричного з'ясування індивідуально-психологічних особливостей макіавеллістичної особистості.

Джерела та література:

1. Алексеев А.П. Аргументация. Познание. Общение / А.П. Алексеев. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 150 с.
2. Грачев Г.В., Мельник И.К. Манипулирование личностью / Грачев Г.В., Мельник И.К. Грачев Г.В., Мельник И.К. – М.: Эксмо, 2003. – 268 с.
3. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. – СПб. : Речь, 2003. – 304 с. – (Серия «Психологический практикум»).
4. Зимбардо Ф. Социальное влияние / Ф. Зимбардо, М. Ляйпе. – СПб. : Питер, 2000. – 448 с. – (Серия «Мастера психологи»).
5. Знаков В.В. Макиавеллизм, манипулятивное поведение и взаимопонимание в межличностном общении / В.В. Знаков // Вопросы психологии . – 2002. – №6. – С. 45-54.

6. Мещеряков Б.Г., Некрасова А.В., Макиавеллизм, лож и правда в повседневной жизни / Б.Г. Мещеряков, А.В. Некрасова // Человек. – 2005. - №6. – С.87-95.

7. Пелехатий О.М. Соціально-психологічні особливості маніпулятивної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу / О.М. Пелехатий // Соціальна психологія. – 2005. №6 (14). – С. 133-143.

Наталія Вічалковська

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Оксана Іванашко

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Учитель є ключовою фігурою системи освіти а його особистість і поведінка здійснюють величезний виховний і психологічний вплив на особистість учня. Від психічного здоров'я педагога значною мірою залежить здоров'я підростаючого покоління, майбутнього України.

В умовах змін, які відбуваються сьогодні, все більш високі вимоги ставляться не тільки до професійних знань, умінь та навичок учителя, але й до рівня його особистісного саморозвитку, його психологічного самопочуття так як сучасний стан вітчизняної освітньої системи характеризується активним упровадженням інноваційних технологій у педагогічний процес.

Емоційний компонент у педагогічній діяльності, педагогічній майстерності було розглянуто в дослідженнях Ю.П. Азарова, Ф.Н. Гоноболіна, В.А. Кан-Калика, М.Д. Никандрова, Д.Ф. Ніколенка, І.Є. Синиці, І.Ю. Філіппової, Л.Я. Малімон, А.Б. Мудрик та ін.

Численні емоціогенні фактори носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Ситуації емоційного перенавантаження, пов'язані з високим рівнем афективної напруженості, дезорганізують педагогічну діяльність, яка належить до складних, творчих видів діяльності. Повторювання ситуацій професійних стресів приводить до виснаження нервової системи педагогів, емоційних зривів, нервово-психічних захворювань. У зв'язку з цим у своїй повсякденній праці педагог постійно стикається з необхідністю керування емоційними станами, що викликає проблему пошуку найбільш ефективних способів емоційної регуляції й саморегуляції вчителя в напружених ситуаціях професійної діяльності[1].

Конструктивний та деструктивний вплив емоцій на педагогічну діяльність визначається функціонуванням активності вчителя на різних рівнях її детермінації. Реальний педагогічний процес включає в себе, крім специфічно діяльнісної активності учителя, також його поведінкову активність. На поведінковому рівні суб'єктні характеристики педагога залишаються не задіяними, оскільки його активність здійснюється під

впливом емоцій як афективних структур минулого досвіду, функціонування яких підпорядковане певним механізмам динаміки внутрішнього психічного життя і котрі регулюють поведінку відповідно до особистісного змісту ситуації для вчителя. З переходом вчителя на діяльнісний рівень, пов'язаний з цільовою детермінацією власної активності, емоції, що впливають на поведінку, підлягають усвідомленій, довільній регуляції відповідно до основної мети педагогічної діяльності.

Вивчення індивідуальних особливостей емоційної сфери особистості й емоційної регуляції діяльності педагогів показало, що значній частині вчителів притаманні висока особистісна тривожність, невротичність, депресивність, дратівливість, емоційна та нервово-психічна нестійкість. Незначна частина вчителів адекватно виражає свої емоційні стани, здатна в процесі спілкування добре регулювати свої емоції й таким чином впливати на поведінку оточуючих, а також здатна глибоко розуміти різноманітні життєві обставини учнів, викликати в них довіру до себе й тим самим впливати на їхню поведінку.

Уміння емоційної саморегуляції представляють собою сформовані якості, розвиток яких може бути досягнутий шляхом застосування активних форм навчання. Тренінг розвитку вмінь емоційної саморегуляції є ефективним методом розвитку особливостей емоційної сфери особистості й емоційної регуляції діяльності педагогів, що зумовлюють формування адекватних способів емоційного реагування. Тренінг вирішує наступні завдання: активізація процесу самопізнання вчителями власного внутрішнього світу; досягнення більш високого рівня усвідомлення педагогами свого емоційного потенціалу та особистісного емоційного досвіду інших людей; досягнення емоційного катарсису; усвідомлення вчителями ролі та значення афективної сфери особистості в оптимізації діяльності, спілкування, психічного й фізичного здоров'я педагога та його учнів; розвиток здатності педагогів до емоційного проникнення й відгуку на переживання учнів, колег та інших оточуючих; розширення форм емоційного реагування; розвиток внутрішніх засобів автокорекції, самовідновлення, саморозвитку, самозбагачення й саморегуляції емоційної сфери особистості вчителя.

В умовах спеціального активного навчання (шляхом прийомів, спрямованих на отримання знань відносно спектра емоційних станів і умінь їх словесного позначення; самоаналіз внутрішнього світу, пробудження й розвиток бажаних почуттів і звільнення від небажаних; розвиток експресивних форм поведінки; формування умінь саморегуляції і саморозвитку емоційної сфери) значно підвищується здатність педагогів регулювати власні емоції відповідно до мети діяльності й таким чином впливати на поведінку оточуючих людей, адекватність зовнішнього вираження емоційних станів, врівноваженість, а також знижується дратівливість, емоційна лабільність, депресивність, сором'язливість учителів.

Установлено зв'язок між особливостями напружених педагогічних ситуацій і характером емоційної регуляції в них діяльності педагога.

Виявлено властивості емоційної сфери особистості вчителя й емоційної регуляції його діяльності, що складають комплекс стійких індивідуальних особливостей і виявляються в переважних способах емоційного реагування. Перспективи подальшого дослідження проблеми емоційної регуляції педагогічної діяльності полягають, на наш погляд, у вивченні глибинних механізмів функціонування емоцій в діяльності та поведінці вчителя, а також у вивченні особистісних і діяльнісних факторів переходу педагога на рівень довірливої саморегуляції.

Джерела та література:

1. Гуманістичний потенціал педагогічної комунікації : наук.-метод. посіб. для вчителів / Акад. пед наук України, Ін-т психології імені Г. С. Костюка ; [за ред. С. О. Мусатова]. - Київ : Пед. думка, 2008. - 96 с.

2. Філіпова І. Ю. Рефлексивні здібності педагога у професійній діяльності / І. Ю. Філіпова // Психологічні перспективи / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т соц. та політ. психології АПН України ; [редкол.: Л. Засекіна (голов. ред.) та ін.]. - Луцьк, 2011. - Вип. 17. - С. 249-256. - Бібліогр.: 3 назви.

Наталія Гаврилюк

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Анна Кульчицька

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність теми. У наш час існують потреби як окремого індивіда, що є рушійною силою його спонукань, соціальної активності, так і потреби суспільства, які не можна звести до суми потреб його індивідів. Саме тому, дуже часто виникає розбіжність між неможливістю задовольнити потреби суспільства, задовольняючи свої власні потреби. Особистісні і соціальні домінанти знаходять своє вираження в конфлікті людини та суспільства і у зв'язку з цим, існує проблема необхідності гармонізації особистісно-соціальної взаємодії.

Мета дослідження полягає у здійсненні теоретичного огляду феномену соціальної адаптації-дезадаптації та відповідних шляхах корекції.

Виклад основного матеріалу. Соціально-психологічна адаптація розглядається як аспект психічної адаптації, що забезпечує організацію мікросоціальної взаємодії, формування адекватних міжособистісних стосунків, урахування експектацій оточення і досягнення соціально значущих цілей [1; 3].

Аналізуючи роботи вітчизняних авторів, як стоять на позиції діяльнісного підходу і розглядають соціальну адаптацію в рамках парадигми спілкування і міжособистісної взаємодії, А. Н. Жмиріков [2]

вказує, що необхідно використовувати лише два критерії адаптованості і, відповідно, виділяються два рівня: повної адаптованості і дезадаптованості.

При цьому, соціально-психічну адаптованість можна охарактеризувати як такий стан взаємовідносин особистості і групи, коли особистість без тривалих зовнішніх і внутрішніх конфліктів продуктивно виконує свою провідну діяльність, задовольняє свої основні соціогенні потреби, в повній мірі йде назустріч тим рольовим очікуванням, які пред'являє до неї еталонна група, переживає стан самоствердження і вільного вираження своїх творчих здібностей [5].

Тоді як соціально-психічна дезадаптованість особистості в першу чергу виражається в нездатності її адаптації до власних потреб і домагань. Така особистість не в змозі йти назустріч тим вимогам і очікуванням, які пред'являє до неї соціальне середовище і власна соціальна роль, її провідна в даному середовищі професійна чи інша мотивована ззовні і зсередини діяльність. Однією з ознак соціально-психічної дезадаптованості особистості є переживання нею тривалих внутрішніх і зовнішніх конфліктів без знаходження психічних механізмів і форм поведінки, необхідних для їх вирішення [5].

Питання соціальної дезадаптації розглядалися в працях таких сучасних авторів як Г. І. Ломакін, Г. С. Сенявська, О. А. Філатова. Автори стверджують, що соціальна дезадаптація – це не тільки непристосованість до інших людей чи до суспільного життя, а складне соціально-психологічне явище. Симптомами цього явища є: неприйняття групою індивіда, соціально-психологічна ізоляція і пов'язаний з нею психологічний стан фрустрованості і пригніченості, неадекватність комунікативних навичок і поведінкова дезорганізація, внутрішня скутість і підкреслена відчуженість. Однак, соціально-психічна дезадаптація може виступати і в якості внутрішньої настанови: особистість може активно прагнути ухилитися від групових норм, не приймати погляди інших і протистояти їм, ускладнюючи стосунки з оточуючими і загострюючи конфлікти. В одному випадку дезадаптованість індивіда може виходити з соціальної групи, що «відкидає» його, і невміння індивіда вписуватися в своє оточення, а в іншому – з прагнення самої особистості до порушення стану соціально-психологічної рівноваги в міжособистісних стосунках і подолання вимог пристосовництва [4; 6].

Для ефективного подолання соціально-психічної дезадаптованості особистості, необхідно, актуалізувати у внутрішньому світі особистості конкретну конфліктну проблему і створити механізми її переструктурування, що дозволить в подальшому успішно взаємодіяти із навколишнім середовищем. Такий психолого-корекційний результат досягається за допомогою соціально-психологічного тренінгу особистісного розвитку, який проводять у відповідних групах індивідів із низьким рівнем соціальної адаптованості. Завдяки такій роботі, в учасників тренінгу формуються комунікативні здібності та рефлексивні навички, такі як вміння аналізувати свою поведінку і стан членів групи, виниклу ситуацію і себе в

ній, уміння адекватно сприймати себе та інших, оволодіти навичками психічної саморегуляції в психологічно складних ситуаціях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Визначено основні психологічні особливості соціальної дезадаптації, як процесу взаємодії особистості та соціуму. Зазначено, що соціальна дезадаптація виникає внаслідок конфлікту між потребами окремого індивіда та нормами, потребами, що існують в суспільстві. Таким чином і сама суспільна група може відкидати особистість, внаслідок цього конфлікту, так і сам індивід може ізолювати себе і за власною ініціативою не піддаватися правилам соціуму. Для корекції даного явища проводиться робота в групах соціально-психологічного тренінгу.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у створенні програми соціально-психологічного тренінгу для подолання ефектів соціальної дезадаптації.

Джерела та література:

1. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека. / Ф. Б. Березин – Л.: Наука, 1988. – 270 с.
2. Жмыриков А. Н. Диагностика социально психологической адаптированности личности в новых условиях деятельности и общения. / А. Н. Жмыриков – Л.: ЛГУ, 1989. – 20 с.
3. Кокун О. М. Психофізіологія. Навчальний посібник. / О. М. Кокун – К: Центр навчальної літератури, 2006. – 184 с
4. Ломакін Г. І. Соціально-психологічні складові соціальної роботи з учасниками бойових дій: методичний посібник / Г. І. Ломакін. – Х.: Оберіг, 2014. – 168 с.
5. Налчаджян А. А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии / А. А. Налчаджян. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Эксмо, 1988 – 368с.
6. Филатова О. А. Дезадаптация личности в условиях чрезвычайных ситуаций / О. А. Филатова // Таврический журнал психиатрии. – 2011. – № 4 (57). – С. 128–133.

Наталія Кордунова

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Олена Хомич

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТА ЯК
МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ**

Сучасне життя вимагає від особистості високого рівня професіоналізму під час значної активізації внутрішніх ресурсів, свідомої активності і гармонійного розвитку. Орієнтація системи освіти на особистісні якості фахівця з високим рівнем професійних знань є основною метою вузівської підготовки студента до майбутньої професійної діяльності.

У сучасних психологічних дослідженнях зазначається, що процес професійного розвитку передбачає становлення студента як суб'єкта

освітньої діяльності і здатність його до організації самостійних, професійних та особистісно значущих дій.

Реалії сьогодення вимагають від майбутніх фахівців професійної стійкості й готовності до своєї професійної діяльності. Саме тому особливо важливим у процесі професійного становлення є формування основ професіоналізму завдяки реалізації особистісного потенціалу. Усе це можливо за умов усвідомлення ролі власного особистісного потенціалу.

У психолого-педагогічній науці широко використовується термін «професійне становлення» особистості, а сучасні дослідники розглядають його з різних позицій та підходів.

Т. Кудрявцев акцентує увагу на тому, що «професійне становлення» є тривалим процесом розвитку особистості із початку формування професійних намірів до повної реалізації себе в професійній діяльності. Він також вважає, що професійне становлення не є короткочасним актом, що охоплює лише період навчання у вищому навчальному закладі. Це тривалий, динамічний, багаторівневий процес, що супроводжується виникненням у суб'єкта ряду суперечностей і криз [2].

На думку вченого Е. Зеєра, професійне становлення, будучи «формуванням» особистості, адекватної вимогам професійної діяльності, припускає використання сукупності розгорнутих у часі прийомів соціальної взаємодії особистості, включення її в різноманітні професійно значущі види діяльності. Такий підхід до розуміння процесу соціалізації дозволяє говорити про те, що особистість у цьому процесі повинна змінитися так, щоб відповідати вимогам професійної діяльності [1].

З нашої точки зору, професійне становлення, крім необхідності відповідати вимогам конкретної професійної діяльності, повинне розглядатись у контексті вирішення професійно важливих завдань, що поступово ускладнюються та сприяють оволодінню фахівцем необхідним комплексом професійно значимих ділових, особистісних, комунікативних, моральних якостей.

Професійне становлення студентів відбувається в рамках професійної підготовки і є досить складним процесом, що потребує врахування специфіки студентського віку як важливої стадії особистісного розвитку, виявлення сутності етапів та детермінуючих факторів становлення професіонала, визначення ролі і місця здібностей, інтересів, мотивів та індивідуально-особистісних особливостей у формуванні професійно важливих якостей спеціаліста, а також оптимізації умов здійснення успішного професійного розвитку.

Зазначимо, що реалії сьогодення вносять свої зміни у процес формування майбутнього фахівця. Власне тому суб'єкт професійного становлення потребує високого рівня адаптування в межах різних професійних напрямків.

Дослідниця В. А. Семіченко визначає, що діяльність студента як суб'єкта професійної підготовки є ефективною лише тоді, коли вона інтегрується із загальною системою професійної підготовки. Вона стверджує, що впродовж навчання необхідно враховувати як реальні

психологічні якості майбутніх фахівців, так і подальші тенденції розвитку цих якостей [3].

Отже, професійне становлення майбутнього фахівця впродовж навчання у вищому навчальному закладі передбачає формування в особистості: здатності займати активну позицію в розвитку саморегуляції особистості щодо забезпечення максимального особистісного розвитку з мінімальними затратами; позитивного ставлення до навчальної діяльності та ініціювання пізнавальної активності; здатності планувати і прогнозувати своє професійне становлення; усвідомлення своїх потенційних можливостей та готовності розвивати професійно важливі якості, які мають недостатній рівень сформованості; здатності мобілізувати весь свій особистісний потенціал заради досягнення цілей розвитку себе як професіонала.

Таким чином, процес професійного становлення як психологічна категорія відображає процес саморозвитку людини впродовж життя, у межах якого відбувається становлення специфічних видів суб'єктної активності особистості на основі розвитку і структурування сукупності професійно орієнтованих її характеристик, що забезпечують реалізацію функцій пізнання, спілкування та регуляції в конкретних видах діяльності і на етапах професійного шляху.

Сучасне життя вимагає від особистості високого рівня професіоналізму під час значної активізації внутрішніх ресурсів, свідомої активності і гармонійного розвитку. Орієнтація системи освіти на особистісні якості фахівця з високим рівнем професійних знань є основною метою вузівської підготовки студента до майбутньої професійної діяльності.

Джерела та література:

1. Зер Э. Ф. Кризисы профессионального становления личности / Э.Ф. Зер, Э.Э. Сыманюк // Психологический журнал. – 1997. – №6. – С. 35 – 44.
2. Кудрявцев Т. В. Психология профессионального воспитания / Т. В. Кудрявцев. – Москва: Образование, 1996. – 303 с.
3. Семіченко В. А. Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу: навч.-метод. посібник / В. А. Семіченко. – Хмельницький, 2001. – 254 с.

Володимир Мілінчук

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Світлана Мілінчук

аспірантка кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА ЯК ЧИННИК ПРОЯВУ НАСИЛЬСТВА В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Актуальність дослідження обумовлюється тим, що на сьогодні найскладнішою проблемою сучасної школи є такі негативні прояви як

жорстокість, насильство, ворожість між підлітками, агресивність по відношенню до однолітків, прагнення до боротьби один з одним, які щороку зростають. Зміни у суспільстві, які викликали соціальні конфлікти, зростання насильства, поставили цей феномен в центр уваги психологів.

Переважає більшість праць із досліджуваної проблематики присвячена вивченню різноманітних форм агресивної поведінки дітей та підлітків (О. Б. Бовть, Р.У. Благуца, Б. М. Ткач, С. В. Харченко, Л. В. Чаговець). Особлива увага цієї проблеми приділялася в психології (А. Басс, А. Бандура, С. Берковіц, Н. Левітов, К. Лоренц, Д. Майєрс, А. Реан, Е. Фромм та ін.).

Можливість агресивної поведінки визначається багатьма обставинами: установками індивіда, його особистісними рисами характеру, зовнішніми обставинами, впливом інших людей.

А. Бандура звертає увагу на те, що люди, спостерігаючи за поведінкою інших людей, легко опановують агресивну поведінку та стратегію для своїх наступних дій. Якщо батьки, вчителі проявляють агресивність, то і дитина наслідуючи їх, стане агресивною [1].

Л. Божович у своїх працях відмічає, що в основі агресивної поведінки лежать певні мотиви і потреби, які визначають активність особистості. На думку вченої під потребами слід розуміти необхідність дитини в чомусь, яка відображається у формі переживань. У разі коли це не задовольняється, зростає напруження потреби, спрямованість і зміст якої зберігається та визначає оптимум мотивації. Відсутність предмета, можливостей чи перешкод для задоволення потреби викликає додаткове емоційне напруження: страх, гнів, агресію, тривожність[3].

У дослідженнях А. Реана, Я. Коломінського зазначається, що агресивна поведінка є психолого-педагогічною проблемою. На їх думку агресія – це сукупність певних дій, які завдають фізичну, моральну чи матеріальну шкоду іншому об'єкту, а агресивність – це особистісна якість, особливість, яка виражається у готовності до агресивних дій по відношенні до іншого [4].

Згідно з Л. Берковіцем агресія – це поведінка, спрямована на нанесення образи або пошкоджень іншій людині. Зі значення цього терміну випливає, що агресивна поведінка може проявлятися як у фізичному так і психологічному насильстві. Фізичне насильство до дитини полягає у нанесенні різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Психологічне насильство охоплює дії, спрямовані на ігнорування, відторгнення, ізоляцію дитини, її залякування, а також вплив на характер дитини, підрив почуття власної гідності, соціального і емоційного розвитку. Психологічне насильство викликає емоційну напругу, знижує самооцінку. Психологічне насильство охоплює поняття емоційного насильства. Емоційне насильство – це глузування, прізвиська, необ'єктивність оцінки, висміювання, приниження в присутності інших дітей [2].

Тому фізичне, емоційне, психологічне насильство є самим серйозним проявом і небажаним наслідком агресивної поведінки.

Необхідно зазначити, що підлітковий вік – один з найбільш складних періодів розвитку особистості. Сучасний підліток живе у світі, складному за

своїм змістом і тенденціями соціалізації. Це пов'язано з соціальною, економічною, моральною нестабільністю сучасного суспільства, у якому підліток втрачає необхідну орієнтацію в цінностях і ідеалах.

Соціальні потреби підліткового віку пов'язані з процесом формування особистості. Це потреба в соціальній самоіндивідуалізації, самоактуалізації, виборі життєвої стратегії. Проблеми реалізації цих потреб на мікросоціальному рівні пов'язані з соціальним оточенням підлітка. Це сім'я, школа, однолітки. На більш високому макросоціальному рівні – особливості соціальної ситуації, в якій формується особистість.

Агресивна поведінка визначається впливом сім'ї. Встановлено, що жорстоке поводження з дитиною в сім'ї, підвищують агресивність у стосунках із однолітками, що сприяє розвитку схильності до насильства.

Специфічними особливостями агресивної поведінки у підлітків є їх залежність від групи однолітків та авторитету дорослих. Агресивна поведінка може бути пов'язана з положенням дитини в колі своїх однолітків. Відкидання дитини, низький соціальний статус провокує дитину до застосування агресивних форм поведінки.

Значним травмуючим фактором агресивної поведінки є інформаційні впливи засобів масової інформації. Повідомлення про вбивства, насильство є потужним засобом впливу на поведінку підлітка в реальному світі. Такі повідомлення сприяють ослабленню здатності до самоконтролю за своєю поведінкою, відбувається деформація цінностей, формується байдужість до переживань інших, цинізм, озлобленість, грубість. У їх поведінці переважає фізична агресивність, прагненням до застосування фізичної сили проти тих, хто слабший.

Отже, можна вважати, що проблема агресивної поведінки в підлітковому віці є надзвичайно важливою, оскільки ця вікова група є найбільш активним елементом соціальної структури суспільства. Саме цим зумовлена необхідність поглибленого вивчення даної проблеми.

Джерела та література:

1. Бандура А. Подростковая агрессия / А. Бандура, Р. Уолтерс. – Москва: Фимита. – 2000. – 512 с.
2. Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия, контроль / Л. Берковиц. – Москва: Академия, 2001. – 512 с.
3. Божович Л. И. Психология формирования личности / Л. И. Божович. – Москва: Просвещение, 1995. – 290 с.
4. Реан А. А. Агрессия и Агрессивность личности / А. А. Реан // Психол. журнал. – 1996. – №5. – С. 3 – 18.

Олена Силка

аспірант кафедри педагогічної та вікової психології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ТРАКТУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У НАУКОВИХ ПАРАДИГМАХ КАРЛА РОДЖЕРСА, РОБЕРТА БЕРНСА ТА ДЖОРДЖА МІДА

Від початку сепарації психології як самостійної галузі наукового знання її тезаурус поповнювався завдяки напрацюванням Зіґмунда Фрейда, Карла Густава Юнга, Альфреда Адлера, Джона Уотсона та ін. Зайняла своє місце серед інших, здобула прихильників та послідовників і теорія Карла Роджерса із власним категорійним апаратом, містить такі поняття, як «самоактуалізація», «конгруентність», «Я-ідеальне» і т.п., ключовим серед них є «Я-концепція» або «самість».

У вітчизняній науково-психологічній літературі знаходимо таке визначення дефініції «Я-концепція» – «відносно стійка система уявлень особистості про себе, яка ґрунтується на усвідомленні і оцінюванні своїх фізичних, характерологічних, інтелектуальних та інших властивостей... це інтегрований образ власного Я, на основі якого людина формує свої стосунки з іншими людьми» [4, с. 398]. Тетяна Михайлівна Титаренко зазначає, що генеза Я-концепції – результат автоперцепції; доволі стійкий за своїми характерологічними властивостями гештальт [5]. Зазначені визначення хоча і проливають світло на квінтесенцію проблеми, проте, безумовно, вимагають звернення до першоджерел.

Не підтримуючи постулатів ні психоаналізу, де домінуюче місце відведене несвідомим мотивам та інстинктам, ні парадигм біхевіоризму, в яких поведінка індивіда детермінується схемою «стимул-реакція», К. Роджерс головною мотивацією особистості вважав прагнення до самоактуалізації, яке корелює із поняттями «конгруентність»/ «неконгруентність». Якщо уявлення особистості про «Я-ідеальне» відповідає реально пережитому досвіду, йдеться про стан конгруентності, протилежний випадок має назву неконгруентність. Неконгруентна особистість не здатна до самоактуалізації, адже її інтенції, мотиви не детерміновані реальним станом речей. Хоча К. Роджерс у тріаді «минуле-теперішнє-майбутнє» наголошував на значенні для людини саме двох останніх компонентів, до досвіду минулого вчений звертається, описуючи стосунки дитини із батьками. Дослідник запропонував поняття «безумовна позитивна увага» та «обумовлена позитивна увага», що відображають у першому випадку любов до дитини, яка відповідає твердженню «Я люблю тебе, тому що ти є»; або у другому випадку – принципу «Я люблю тебе, бо ти зробив/сказав/допоміг...», тобто прихильність до себе зі сторони дорослих дитина повинна довести, підтвердити. В майбутньому особистість, що звикла до обумовленої позитивної уваги вступатиму в інтеракцію із оточуючими, керуючись за принципами підкупу, шантажу, маніпуляцій

[3; 6]. Тож про справжню самоактуалізацію в зрілому віці може йти мова, коли дитина зростає в атмосфері любові, довіри та безкорисливості.

Роберт Бернс у праці «Розвиток Я-концепції та виховання», дотримуючись постулатів, запропонованих К. Роджерсом, наголошував на значенні екстеральних факторів у психогенезі Я-концепції, зокрема, на системі зв'язків із значущими людьми, які визначають особливості автоперцепції. Таким чином, учений вважав, що самість сприяє, по-перше, досягненню внутрішньої єдності особистості, по-друге, дозволяє інтерпретувати наявний досвід та, по-третє, є джерелом очікувань. На думку Р. Бернса, Я-концепцію можна розглядати як сукупність спрямованих на себе установок, відтак її архітектоніка містить такі компоненти:

1. Когнітивний – уявлення про себе; можуть бути як аргументованими, так і необґрунтованими.
2. Емоційно-оцінювальний – відкриває афективний бік автоперцепції.
3. Поведінковий – сукупність реакцій, які знаходять своє вираження у поведінці індивіда.

Зазначені елементи корелюють із: образом Я, який є виявленням когнітивної складової; самооцінкою, що існує невіддільно від афективної компоненти; потенційними поведінковими реакціями, детермінованими образом Я та самооцінкою [2].

Проблема автоперцепції знайшла місце у концепції Джорджа Герберта Міда, який свою теорію назвав «соціальним біхевіоризмом», перетворивши вчення про Я на набір еkleктичних тверджень. Базовими дефініціями, якими пропонував послуговуватись учений, є «Self» (вольове, діяльнісне Я) та «act» (дія, вчинок), при цьому, перше зі згаданих понять несе в собі бінарне навантаження: з одного боку інтернальна дія, з іншого – автоматичний вчинок. Концепція Дж. Міда декларує соціальний характер людських вчинків, які в процесі онтогенезу сприяють інтеріоризації здобутих індивідом знань, в тому числі і про самого себе. На відміну від К. Роджерса, дослідник диференціював «Self» на «I» (Я) «me» (мене). «Me» акумулює досвід інтеракції із оточуючим світом: норми та мотиви поведінки, етнокультурні стереотипи – все, що прийнятне для інших, та з допомогою чого людина набуває т.з. культурну ідентичність. Натомість неповторність та індивідуальність – це наше «I», яке є виявом імпульсивності, непередбачуваності, із емоційно забарвленою реакцією на стабільне оточуюче середовище. Хоча воно і волюнтаристською компонентою особистості, проте знаходиться під патронажем «me» – своєрідного механізму самоконтролю [1].

Отже, запропоновані підходи до трактування проблеми Я-концепції у загальних своїх рисах не відхиляються від першовчення К. Роджерса, який вбачав у адекватно сформованій самості квінтесенцію самоактуалізації, а, відтак, і до психологічного благополуччя особистості. На нашу думку, кожна із згаданих наукових теорій доповнює та уточнює вчення про Я-концепцію особистості, даючи змогу глибше та різноплановіше досягнути цю проблему у теоретичній ретроспективі.

Джерела та література:

1. Белик А. А. Теория «Я» Дж. Г. Мида и психологическая антропология. *Социальная психология и общество*. 2011. № 1. С. 31-43.
2. Бернс Р. Что такое Я-концепция. URL : <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/burns0.htm>. (дата звернення: 24.03.2019).
3. Клейнман П. Психологія 101: факти, теорія, статистика, тести й таке інше! / пер. з англ. Ю. Кузьменко. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля» 2016. 240 с.
4. Психологічна енциклопедія. Автор-упорядник О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
5. Психология личности : Словарь-справочник / под ред. П. П. Горностая и Т. М. Титаренко Киев : Рута, 2001. 320 с.
6. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. 3-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2018. 608 с.

Людмила Стасюк

кандидат педагогічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Катерина П'ятигорик

студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

В сучасному світі спостерігається дезінтеграція емоційного життя людини. Сучасна реальність є невичерпним джерелом стресових, критичних, травмуючих ситуацій. Повсякденна психічна травматизація є неминучим явищем, в якому проявляється ставлення людини до різноманітних факторів її життя. Внаслідок цього емоційна сфера стає вразливою. Тому надзвичайно важливим є усвідомлення людиною ролі та значення емоційної сфери в оптимізації діяльності, спілкування, психічного і фізичного здоров'я.

Усе зазначене стосується педагогічної діяльності вихователя закладу освіти, оскільки він є провідною фігурою системи навчання та виховання дітей дошкільного віку. Його особистість і поведінка здійснюють величезний виховний і психологічний вплив на особистість дитини дошкільника.

Особливістю педагогічної діяльності вихователя є висока емоційна напруженість. Численні емоційні фактори носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Ситуації емоційного перевантаження, пов'язані з високим рівнем афективної напруженості, дезорганізують педагогічну діяльність, яка належить до складних, творчих видів діяльності. Повторювання ситуацій професійних стресів призводить до виснаження нервової системи вихователів, емоційних зривів. У зв'язку з цим у своїй праці педагог постійно стикається з необхідністю керування емоційними станами. Це викликає потребу пошуку найефективніших способів емоційної

регуляції й саморегуляції в напружених ситуаціях своєї професійної діяльності.

Вивчення проблеми впливу напружених ситуацій на діяльність людини виявило, що вирішальна умова збереження стійкості й ефективної діяльності в таких ситуаціях є індивідуальні якості людини, її здібності, навички, установки, характер, темперамент та інші якості особистості.

Вивчаючи проблему напруженості, особливу роль науковці відводять емоційному компоненту, який співвідносить значущість ситуацій для суб'єкта з конкретними обставинами.

За визначенням дослідників М. І. Дяченко, Т. С. Кириленко, М. Д. Лівітова, К. К. Платонова, умови діяльності, що сприймаються й оцінюються людиною як важкі, складні, є напруженою ситуацією.

Розвитку психологічного напруження сприяє також специфіка педагогічної діяльності вихователя, характер якої позначається на особливостях емоційних переживань. Аналіз емоційних переживань у психолого-педагогічних дослідженнях носить багатоаспектний характер. Це пов'язано з вивченням природи переживань, їх функціонального призначення. Переживання розглядаються як форма ставлення до ситуації, як форма емоційного відображення, як цілісний психічний акт, який включає всі сторони психіки й відображає всю повноту буття індивідуальності.

С. Л. Рубінштейн переживання розглядає не лише як факт внутрішнього досвіду особистості, а й як особливу діяльність, за допомогою якої людині вдається перенести складні життєві ситуації [4].

В. А. Семіченко акцентує увагу на тому, що емоційні процеси виконують регулятивно-впливову й керуючу функції в педагогічній діяльності. Емоції, що переживає педагог, детермінують мотиви педагогічного спілкування, впливають на розвиток комунікативних умінь і техніки педагогічної взаємодії [5].

І. Я. Зимня зазначає, що емпатійні стосунки й позитивний емоційний тон є необхідною складовою педагогічного спілкування, а соціальна оцінка й регулятивна функції емоцій значною мірою визначають характер, шлях і спосіб прийняття рішень педагогом [2].

На дуку О. О. Бодальова методи навчання й дидактичні прийоми, які обирає педагог у взаємодії з дітьми, є ефективнішими за умови акцентуації на емоційну виразність фраз та інтонацій, мімічні, пантомімічні способи передачі інформації та почуттів [1].

Активність вихователя є результатом впливу різних за структурою і складом психічних станів. Л. М. Мітіна вважає, що не продуктивні емоційні стани знижують ефективність навчання і виховання дошкільників [3].

Отже, можна стверджувати, що особливістю педагогічної діяльності є висока емоційна напруженість, яка може впливати на ефективність педагогічної діяльності вихователя закладу освіти. Численні емоціогенні фактори носять як об'єктивний та і суб'єктивний характер. Особливості впливу напруженої ситуації залежить від психічного стану вихователя, його індивідуальних властивостей. Порушення регулюючої функції емоцій

можливі при неузгодженості характеристик емоційного процесу з конкретними особливостями й у мовами діяльності вихователя.

Джерела та література:

1. Бодалев А. А. Личность и общение / А. А. Бодалев. – Москва: Педагогика, 1993. – 272 с.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – №5. – С. 34 – 42.
3. Митина Л. М. Психология развития конкурентно способной личности. – М: Просвещение. – 2008. – 292 с.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб: Питер. – 713 с.
5. Семіченко В. А. Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу: навч-метод. посібник / В. А. Семіченко. – Хмельницький, 2004. – 254 с.

Вікторія Яремчук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Тетяна Федотова

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ЯВИЩЕ ПРОКРАСТИНАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ
ПРОБЛЕМИ**

Необхідність поглибленого вивчення проблеми прокрастинації зумовлена тим, що останнім часом в умовах динамічного розвитку суспільства та суцільного дефіциту часу, посилилася тенденція добровільного, ірраціонального відкладання запланованих дій. Зниження самоефективності та загальної задоволеності життям є, в свою чергу, прогнозуванням активізації негативного соціального самопочуття особистості. Відповідно, прокрастинація є чинником, що стимулює спотворення процесу самодетермінації в життєвій, особистісній, соціальній та професійній сферах самовизначення сучасної людини, особливого гостро ця проблема постає в будь-якому віці.

Мета статті полягає в теоретичному вивченні явища прокрастинації в психологічній літературі.

Аналіз психологічної літератури дозволяє відмітити, що активне вивчення явища прокрастинації розпочалося в США в 70-х роках 20 століття, у вітчизняній науці ця проблема почала розглядатися досить недавно.

Дж. Феррарі разом із колегами наголошують на тому, що проблема відкладання життєво важливих завдань та рішень існувала протягом усієї історії людства, однак саме із початком промислової революції вона набула негативного значення [1].

Прокрастинація є формою поведінки людини, яка пов'язана з браком саморегуляції. Зазвичай, вона формується ще в дитинстві як своєрідна захисна реакція. Практично кожен з нас, принаймні, кілька разів у своєму житті зволікав. На жаль, дехто робить подібне «відкладання на потім» стилем життя.

Прокрастинація являє собою комплексний, неоднорідний в психологічному плані феномен, що включає в себе поведінкові, емоційні і когнітивні компоненти, тісно пов'язаний з мотиваційною сферою особистості, що виявляється, насамперед, у поведінці: у затримці виконання необхідної діяльності, у відкладенні прийняття рішення [1].

Н.Мілграм зі співавторами спочатку виділили види прокрастинації: щоденна (побутова), тобто відкладання домашніх справ, які повинні виконуватися регулярно; прокрастинація у прийнятті рішень (у тому числі незначних); невротична, тобто відкладання життєво важливих рішень, таких як вибір професії або створення сім'ї; компульсивна, при якій поєднуються два види прокрастинації – поведінкова та в прийнятті рішень; академічна, тобто відкладання виконання навчальних завдань, підготовки до іспитів тощо. Пізніше науковець об'єднав ці види в два: відкладання виконання завдань і відкладання прийняття рішень [2].

Ф. Партной вважає *активну прокрастинацію* усвідомленою відстрочкою, призупиненням проектів, які насправді не вимагають негайних дій, а *пасивну* – шкідливою, своєрідним еквівалентом ліні та розглядає її у комбінації «добре-погане», залежно від того, скільки зусиль було на неї витрачено [1, 3].

Причини, що змушують прокрастинатора переносити на потім справи і обов'язки, дуже різноманітні. Проте у більшості випадків це нудьга, труднощі з концентрацією, втома, відсутність мотивації, страх потерпіти невдачу тощо.

Прокрастинацією часто страждають люди, які не вміють організувати себе і свій час, не знають як підступитися до складної роботи (нестача ресурсів, навичок і т.д.) або бояться, що не впораються. Неясність головних життєвих цілей, власних прагнень – ще одна причина відкладання справ на потім. Звідси відсутність енергії, депресивність і неусвідомлений сумнів у важливості тієї чи іншої справи. Також прокрастинація може бути результатом перфекціонізму. Людина не сприймає недосконалий результат роботи і, незважаючи на те, що вже пройшли всі встановлені терміни виконання завдань, продовжує корегувати найдрібніші деталі [1, 3].

Якщо над прокрастинацією не працювати, вона рано чи пізно призведе до наслідків. По-перше, це нереалізованість. Людина, яка постійно відкладає на потім, втрачає можливість розкрити свій потенціал. Можна роками приймати рішення про зміни в житті, але так і не зрушитися з мертвої точки. Потім буде нестерпно гірко і соромно за те, що даремно були розтрачені найперспективніші роки та молодість.

По-друге, формується низька самооцінка. Це відбувається з тієї причини, що особистість постійно заганяє себе у вигадані рамки, вийти з

яких боїться. Ці кордони поступово руйнують її, не дають повною мірою радити життю, відчувати задоволення від самих звичайних речей.

Н. Фьоре зазначає, що людина може прокрастинувати в окремих сферах свого життя та зберігати контроль над ситуацією в більшості інших [4].

Отже, прокрастинація є процесом добровільного ухиляння від виконання важливих завдань і, натомість, виконання справ, що є менш важливими, але такими, які приносять швидкий результат і задоволення. Зволікання зазвичай призводить до негативних наслідків як в особистісному, так і в професійному плані.

Джерела та література:

1. Варваричева Я.И. Феномен прокрастинации: проблемы и перспективы исследования / Я.И. Варваричева // Вопросы психологии. - 2010. - № 3. - С.121-131.
2. Грабчак О. Особливості академічної прокрастинації студентів-першокурсників / О. Грабчак // Педагогіка і психологія професійної освіти. - 2016. - № 4. - С.210-218.
3. Дворник М.С. Соціально-психологічні практики відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього: дис. канд. психол. наук: 19.00.05 / Дворник Марина Сергіївна. - Київ, 2014. - 200 с.
4. Фьоре Н. Легкий способ перестать откладывать дела на потом / Нейл Фьоре. - Москва: Манн, Иванов и Фербер; 2013. - 276 с.

**ОСОБИСТІТЬ У УМОВАХ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Jolanta M. Góral-Pótróla

Professor, Doctor habilitatus in Linguistic Sciences,
Old Polish University, Department of Psychology, Kielce, Poland

CHILD IN THE SPACE OF VIRTUAL WORLD

Constant technological progress being an imperative with the power almost equal to biological progress changes the reality that surrounds us every day. For this reason, a previously unknown digital world has appeared around the human expanding the traditional horizons to a new dimension of culture, science, entertainment, work and social relations. Modern computer techniques or widely ICT, which hardly a dozen years ago were the object of a *science fiction* novel, now they are widely used solutions.

New technologies and cyberspace have entered into the lives of millions of people for whom the online environment and accompanying digital devices have become an inseparable part of their existence. Virtual space has also become the favorite environment for the functioning of the young generation (Gardner, Dawis 2014; Small, Vorgan 2011).

Science has not provided yet sufficient evidence of the impact of new technologies on the development of young children. According to the recommendations of the American Academy of Pediatrics (AAP), children under the age of 2 should not have any contact with mobile devices¹. The Academy warns that excessive use of such type of devices can lead to learning difficulties, concentration problems or obesity. It should also consider the threats to the development of interpersonal skills when contact with a computer or smartphone becomes a substitute for contact with adults or play with other children. On the other hand, it cannot recognize the fact that new technologies have become one of the elements of the social and educational context of the youngest generation. According to information published by the AAP in the United States, over a third of children who are under one year old played with tablets or smartphones².

How it is common for young children to use mobile devices in Poland it shows the study conducted by the Nobody's Children Foundation (2015). It was the first study in Poland focused on the youngest children and implemented on a nationwide sample representative for children aged 6 months - 6.5 years. The results turned out to be quite surprising:

- 64% of children aged from 6 months to 6.5 years use mobile devices, 25% - daily
- 26% of children have their own mobile device

¹ 1 Policy statement: Media use by children younger than 2 years, Pediatrics Vol. 128 No. 5 November 1, 2011, s. 1040 -1045.

² First Exposure and Use of Mobile Media in Young Children, H. Kabali, R. Nunez-Davis, S. Mohanty, J. Budacki, K. Leister, M. K. Tan, M. Irigoyen, R. Bonner, Pediatric Academic Societies' Annual Meeting, 25-28 kwietnia 2015 r., San Diego (abstract: http://www.abstracts2view.com/pas/view.php?nu=PAS15L1_1165.3, dostęp w dniu 26.07.2015), oraz C. Kemp, Babies as young as 6 months using mobile media: Survey shows most 2-year-olds using mobile devices, with some spending more than an hour a day on screens, AAP News E150425-3; published ahead of print April 25, 2015.

- 79% of children watch movies, and 62% play a smartphone or tablet games
- 63% of children sometimes play a smartphone or tablet without a specific purpose

A small child does not have the possibility of independent access to mobile devices. This opportunity is given by parents / adults. Reasons why they provide mobile devices to the youngest children is presented in the chart below.

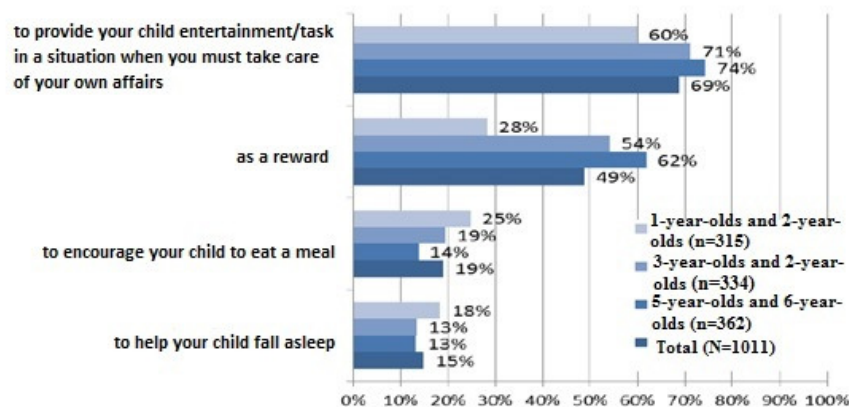

Chart 1. Reasons why parents provide mobile devices to children, [%], N=1011

Most often, parents allow children to use mobile devices when they have to take care of their own matters (69%). Half of parents allow children to use mobile devices as a reward (49%). In both cases, the shares are the higher the older the children are. Every fifth parent also admits that allows the child to use mobile devices to encourage the child to eat a meal (19%). It is worth noting that the reverse relation was observed here than in the two previously discussed cases, the younger the child is the more often parents allow him/her to use this type of device to encourage him/her to eat a meal, whereas for 2-year-olds this share increases to 34%. Almost 15% of parents use mobile devices to help children to fall asleep, a little more often it results with 1-year and 2-year-old children.

The popularity of new digital technologies among children and young people caused that both researchers and practitioners became interested in the phenomenon (Carballo et al. 2015, Szymański 2016). As a result of the actions undertaken, not only the positive aspect of technological changes was noticed, but also their negative effects including addiction problem. The issue of habitual use of new digital technologies, including the Internet and mobile phones, also appeared in the media and public debate as one of the threats of the 21st century (Garcia-Oliwa, Piqueras 2016). Most experts agree that especially young people excessively use new digital technologies, as well as they have some problems with controlling this involvement which negatively affects their activity in various spheres of social life (Brody 2006, Krzyżak-Szymańska 2015, Yan 2015). It also includes the access to inappropriate content, loss of one's identity, diseases appearance or intensification of violence forms or aggression (Andrzejewska 2015).

Why do children "flee" to the virtual world? What is the adults contribution, the parents in "building" of this phenomenon? The fact that we provide mobile devices to children seems not to be everything. Perhaps children may feel lost, feel lonely, helpless, lose trust in their parents; this what they cannot find in a real world they find in a virtual reality. Children require attentiveness, acceptance, there is no relations and closeness without attention and time, there is no security without relations. They seek support and they find it on the Internet at any time without any problems and limitations.

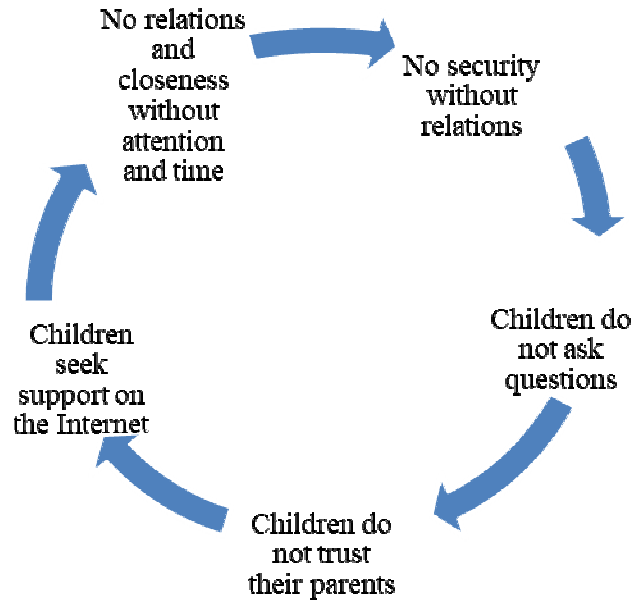

Diagram 1. Loop of walking in the virtual world

Conclusion. The Internet and computer addiction is a relatively new phenomenon that seemed to be the unintended effect of the development and dissemination of modern technology. A child can only develop properly if the appropriate stimuli are multilateral and they are dose sensible. If we let the child use the benefits of technology without any control and moderation, while not building closeness relations, we will consequently direct the child to the virtual world.

Literature:

Andrzejewska A. (2015), *Dzieci i młodzież w sieci zagrożeń realnych i wirtualnych. Aspekty teoretyczne i empiryczne*, Warszawa: Difin.

Bąk A. (2015), *Korzystanie z urządzeń mobilnych przez małe dzieci w Polsce. Wyniki badania ilościowego*, Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.

Brody M. (2006), *Understanding teens in this age of digital technology*, The Brown University Child and Adolescent Behaviour Letter, 22 (12) 8.

Carballo J.L., Martin M., Espada J.P., Piqueras J. (2015), *Internet abuse risk factors among Spanish adolescents*, The spanish journal of psychology, 18. doi:10.1017/sjp 2015.99.

Garcia-Oliwa C., Piqueras J.A. (2016), *Experiential avoidance and technological addictions in adolescents*, Journal of Behavioral Addictions, 5 (2), 293-303.

Gardner H., Dawis K. (2014), *The app generation*, London: Yale University Press.

Krzyżak-Szymańska E. (2015), *Uzależnienia technologiczne wśród dzieci i młodzieży. Teoria, profilaktyka, terapia*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Small G., Vorgan G. (2011), *iMózg: Jak przerwać technologiczną przemianę współczesnej umysłowości*, Poznań: Vesper

Szymański A. (2016), *Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży. Wybrane problemy*, Warszawa: Wyd. WSP TWP.

Yan Z. (2015), *Encyclopedia of mobile phone behavior*, New York: IGI Global.

Viktoriya Hrynevych

master in Communication Culture and Technologies of Information,
University Institute of Lisbon ISCTE-IUL

BRAND AS A SYSTEM OF CONSERVATION, REPRODUCTION AND TRANSMISSION OF INFORMATION

Modern consumer market is the competition of brands trade marks and publicity images to win the consumers' confession. Every year great quantities of new goods come to the market; the majority of them are presented by dozens and hundreds of trade marks. The companies need brands, and that stimulates the producers to realize the actuality of adaptation of brand conceptions to the market conditions.

A powerful brand is the most valuable asset of any company. However, creation of a brand and raising of its value is a long and complex process not only within traditional marketing but also beyond it. A really popular brand cannot be created only by means of mass advertising or numerous proclamations. The emotion part always prevails in the image of a brand; its main resources are consumers' trust, human values and positive associations. Most frequently success is achieved by the company which manages to integrate such values and emotions with their common business and any marketing situation as to the brand image.

Brand is the whole complex of impressions made by the product - positive and negative, rational and emotional - upon the consumers and personnel of the company. So a powerful brand can be created according to two conditions, each of them being necessary but not enough without other one.

The first of the above mentioned conditions is the availability of high quality product undoubtedly necessary for a consumer and profitable for producers and distributors.

This condition is a kind of the basis of a brand which enables all of the further actions for the creation and development of a trade mark.

The second condition is the emotion-information component of a brand. It is necessary for the functioning of a trade mark, even if the latter has all other type indications and wide popularity. According to the second condition a brand may be defined as a form of unique information which provides mutually profitable relations on the intersystem level and which stimulates consumer to buy.

Hereditary information is known to be stored in the gene code of a person. Each trade mark also has its "gene" code - a set of values and concepts, or the so called "core" around which a brand is created. That is why before development of

a brand it is necessary to analyze the components of its “gene” code as well as its ability to store recreate and integrate the “hereditary” information.

“Gene” code of a brand is its essence it comprises both outer and inner characteristics of a brand, recreates its advantages and delivers them to consumers.

The elements of a “gene” code must be sufficient and coordinated. Too saturated or uncertain “gene” code of a brand is not clear to consumers. Valuability of a brand has direct connection to the essence of the “gene” code.

The foundation for the construction of the “gene” code of a brand is the so called aesthetical code, which appears to be an image and symbol notion of a brand, born by all spheres of the consumer culture. The main spheres of the symbol image are the following: fashion, religion, science, philosophy, humor, rituals, sports, education, law, language, technology, history, monarchy, arts, animals, cuisine, geography, pop-culture.

The list of the spheres may be prolonged according to the character of goods, services or brand categories. The esthetic codes of the goods categories are identically assumed by the consumer groups and can be used to influence the aimed consumers.

The outer cover of a brand includes the company business culture and “common language” of the brand and consumers; social image comprising family and professional relations; personal image – that is the image of the certain group of consumers.

Literature:

1. Kulchetska A. Tourism in Ukraine in the view of the world trends. / Kulchetska A. Gospodarka regionalna i turystyka, I Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. “Gospodarka Regionalną i Turystyką”, Wyższa Szkoła Zarządzania Gospodarką Regionalną i Turystyką w Kielcach, Zeszyt 1/2004 s.207-215

2. Kulchetska A. , Peculiarities and structure of marketing research in consumer and business markets / Kulchetska A. , Myskovets O.

3. Семенов А.К., Маслова Е.Л. Психология и этика менеджмента и бизнеса. – М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 1999. – 200 с.

Христина Вержиковська

студентка факультету психології та соціології

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Оксана Кихтюк

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ
НА ОСОБИСТІТЬ**

Актуальність теми зумовлена подіями, які відбуваються сьогодні у нашій державі: неоголошена війна, заангажовані ЗМІ, політичні вибори в країні. Здавна інформаційно-психологічний (інформаційно-пропагандистський) вплив використовували для шантажу, залякування,

підкупу противника, впливу на його поведінку. З'ясувалося, що інформаційно-психологічними засобами можна дуже ефективно впливати на інтелектуальну діяльність, психіку, свідомість, підсвідомість політичного і військового керівництв противника й особового складу його військ (сил), а також населення країни, проти якої ведуться бойові дії. Можна вважати, що означений вплив потужний інструмент інформаційної боротьби.

Мета дослідження – теоретичне визначення та обґрунтування головних аспектів інформаційно-психологічного впливу на особистість.

Інформаційно-психологічний вплив (ІПсВ) – це вплив на свідомість та підсвідомість особистості й населення з метою внесення змін у їхню поведінку і світогляд, базовими методами якими є навіювання і переконання [2; 4; 5]. Головним завданням інформаційно-психологічного впливу є зміна установок особистості. Здійснюється інформаційно-психологічний вплив шляхом унесення змін до інформації, яка надходить до об'єкта впливу, для формування в нього хибного уявлення про певні події, факти, явища та, завдяки цьому, спонукання його до прийняття певних рішень (учинення певних дій або бездіяльності), вигідних суб'єкту впливу. Головним завданням інформаційно-психологічного впливу є зміна установок особистості.

Механізм інформаційно-психологічного впливу ґрунтується на маніпуляції свідомістю мас і внесенням у свідомість цілеспрямованої дезінформації. Механізм духовного насильства над людиною, групою, масою спрямований на спотворення повідомлення про реальність, щоб, незважаючи на їх неправдивість, особа приймала їх як вірогідні й поступала б відповідно до цієї деформованої інформації.

На сьогоднішній день існує безліч випадків, коли одна людина впливає на думки, поведінку, стани, почуття, волю, мислення іншої людини. Але зміст і форма такого діяння може охоплювати не лише особу, а групу чи навіть соціум. Процес прийняття об'єктом інформаційно-психологічного впливу, спрямованого на емоційну сферу свідомості, специфічний. У ньому функціонують тільки сприйняття і запам'ятовування, мислення майже не здійснюється.

Проблему психологічного впливу досліджувало чимало вітчизняних та зарубіжних науковців-психологів. Зокрема, Саєнко О.Г. та Г. Р. Чистоклетов обґрунтував взаємозв'язок стратегій, в період проведення гібридної війни; А. Г. Парфенюк, Кара-Мурза С. Г. виявили психологічні способи впливу в процесі спілкування та інші [1; 2; 3; 4; 5].

Для інформаційно-психологічного впливу характерні певні закономірності, а саме:

– якщо він спрямований на емоційну сферу людей, їх потреби, то його результати відчуються на спрямованості й силі спонукань, бажань і прагнень людей;

– коли під впливом виявляється емоційна сфера психіки, то це відображається на внутрішніх переживаннях, міжособистісних стосунках людей; поєднання впливів на обидві названі сфери дозволяє впливати на вольову активність людей і таким чином керувати їх поведінкою;

– вплив на комунікативно-поведінкову сферу, специфіку взаємовідношень і спілкування дозволяє створювати соціально-психологічний комфорт і дискомфорт, змушує людей співробітничати чи конфліктувати з іншими;

– в результаті психологічного впливу на інтелектуально-пізнавальну сферу людини змінюються в необхідну сторону її уявлення, характер сприйняття нової інформації, як підсумок – «картина світу людини» [1; 2; 3; 4].

Отже, аналіз термінологічних понять «інформаційно-психологічний вплив», «інформаційна зброя», «інформаційна війна» дає змогу зробити висновок, що вони пов'язані з такими факторами:

- інформаційно-комунікаційними;
- конвергенцією нових інформаційних технологій та їхнім впливом на різноманітні сфери діяльності і механізми функціонування суспільства;
- впливом масової культури на свідомість і поведінку людей за допомогою широкодоступних каналів передачі інформації;
- стандартизацією способу життя більшості населення;
- удосконаленням засобів маніпулювання людьми, тобто створенням на стан останніх таких регуляторних механізмів інформаційного впливу, які б допомогли впродовж тривалого проміжку часу зберігати й підтримувати його для досягнення поставлених цілей.

Висновки: наше життя наповнене різними впливами, які мають особливу структуру, закони, принципи. Тому, одні впливають на зміни людської активності (поведінки, діяльності, спілкуванні, вчинках), інші змінюють мотивацію, пізнавальні процеси, ще інші – в емоційно-вольову сферу особистості. Таким чином головне значення в подолання інформаційно-психологічного впливу, в покращенні якості життя, складових суспільного буття повинно бути усвідомлення та вивчення закономірностей, технологій, засобів і прийомів психологічного впливу на особистість, професійні громади, малі і великі соціальні спільноти.

Джерела та література:

1. Бурячок В. Технологія використання уразливостей web ресурсів у процесі організації та проведення мережевої розвідки інформаційно-телекомунікаційних систем [Електронний ресурс] / В. Бурячок // Безпека інформації. - 2013. - Т. 19, № 2. - С. 83-87. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bezin_2013_19_2_3
2. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием./ С. Г. Кара-Мурза — М.: Изд-во: Эксмо, 2005. — 832 с
3. Парфенюк Н. В. Інформаційно-комунікативні технології як компонент якості професійно-орієнтованого навчання у системі вищої освіти [Текст] / Н.В. Парфенюк // Матер. міжн. наук.-прак. конференції «Інноваційні технології навчання обдарованої молоді» (м. Одеса, 6-7 грудня 2017 року) – С. 65-66.
4. Саєнко О. Г. Механізм інформаційно-психологічного впливу в умовах гібридної війни / О. Г. Саєнко. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологія. - 2015. - Вип. 1. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2015_1_11
5. Чистоклетов Л. Г. Інформаційно-психологічні впливи як невід'ємна складова парадигми інформаційної безпеки / Л. Г. Чистоклетов, В. Й. Шишко // Науковий вісник

Аліна Гуцало

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Антоніна Мітлош

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ІМІДЖУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ

Постановка проблеми та її значення. В останні два десятиліття спостерігається зростання інтересу до проблеми соціального пізнання в організаційно-діловій сфері. В рамках організаційної культури, з метою свідомого підвищення ефективності функціонування суспільних процесів, створюється певний імідж організації. Проте, проблема іміджу вищого навчального закладу є недостатньо дослідженою. Зокрема, структурні компоненти, які впливають на сприймання студентами іміджу ВНЗ потребують подальших наукових розвідок.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. Шепель В.М. трактує поняття «імідж» як індивідуальний вигляд або ореол, який створюється засобами масової інформації, соціальною групою або власними зусиллями особистості для залучення до себе уваги, акцентуючи його на візуальній привабливості особистості, що досить звужує трактування іміджу [5, с.37]. Науковець І. Лазаренко вважає, що імідж освітньої установи являє собою не «набір випадкових компонентів, а струнку систему взаємозалежних якостей, інтегративну сукупність характеристик» [1, с.157-159]. Т. Туркот вважає, що загальний імідж вищого навчального закладу є складною сумою різних чинників, основними з яких постає особистий імідж кожного науково-педагогічного і педагогічного працівника [4]. Дослідження іміджу в зарубіжній літературі стосується більше корпоративних аспектів, які мають певні точки перетину з іміджем навчального закладу (Даулінг Г., Якока Л., Мерсер Д.) [2]. Вивчення аспектів іміджу вищих навчальних закладів представлені у працях іноземних фахівців Беккер Е., Берд Л., Юданова А. та інших науковців [5,с.240]. Певні дослідження іміджу вузів в Україні представлені у публікаціях українських науковців Королько В. Г., Карамушки Л. М., Почтовюка А. Б., Грабовської С. Л. та деяких інших, а особливості іміджу сучасного університету є предметом досліджень багатьох молодих вчених з педагогічного напрямку [3].

Мета дослідження - полягає у теоретичному розгляді проблеми іміджу вищого навчального закладу в психологічній літературі та емпіричному визначенні його особливостей.

Методи та методики дослідження. Для дослідження поставленої мети було використано такі методи: теоретичний аналіз психологічної літератури (аналіз, синтез, узагальнення), комплекс психодіагностичних методів (спостереження, бесіда, анкета для експертної оцінки ефективності іміджу організації В. Зазикіна, А. Мельникова, тест «Індивідуальні стилі мислення» О. Алексеєва, Л. Громової), математичні методи: коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. Для участі у дослідженні були залучені студенти денної та заочної форми навчання Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Загальна кількість досліджуваних складає 50 осіб.

Тест «Індивідуальні стилі мислення» (О. Алексеєва, Л. Громової) ми затосували для визначення типів мислення опитуваних, кожен з яких має свої особливі характеристики, які визначають спосіб мисленневих операцій особистості, напрямок її думок, умовиводи та смислові зв'язки. Даний опитувальник складається з 18 тверджень, за яким слідує п'ять можливих закінчень. Завдання досліджуваних полягало у тому, щоб вказати ту міру, в якій кожне із закінчень застосоване до них.

Отримані результати за допомогою цієї методики дозволили нам виявити ті особливості, які притаманні досліджуваним відповідно до кожного стилю мислення. Даний опитувальник визначає п'ять індивідуальних стилів мислення, кожен з яких має свої особливі характеристики, які визначають способи розв'язання проблем, на спосіб поведінки та на індивідуальні особливості людини.

Відсотковий розподіл досліджуваних за методикою «Індивідуальні стилі мислення» (А. Алексеєва, Л. Громової):

– *аналітичний стиль* (31%) – особистість з таким стилем мислення схильна до логічного, методичного та ретельного розв'язання проблеми з акцентом на деталях.

– *реалістичний стиль* (25%) – характеризується лише визнанням реальних фактів, які можна безпосередньо відчутти, особисто побачити або відчутти.

– *ідеалістичний стиль* (25%) – особливість ідеалістів полягає в підвищеному інтересі до цілей, потреб, людських цінностей та етичних проблем.

– *синтетичний стиль* (13%) – проявляється в створенні чогось нового, оригінального, комбінуванні несхожих часто протилежних ідей, поглядів та в здійсненні уявних експериментів.

Для наступного етапу дослідження ми використали модифіковану анкету для експертної оцінки ефективності іміджу університету (В. Зазикіна, А. Мельникова), яка призначена для визначення особливостей сприймання іміджу студентами вищого навчального закладу, де вони здобувають знання за обраною спеціальністю.

За отриманими результатами прослідковується використання таких оцінок іміджу: 0-30 — вкрай невдалий імідж, 30-60 — невдалий імідж, 60-90 – посередній імідж, 90-120 — хороший імідж, 120- 150 — відмінний

імідж, кожна з цих оцінок несе за собою певний набір якостей для оцінювання іміджу навчального закладу. Характеристики, які під час опитування набрали найменшу суму балів, стають об'єктом ґрунтового аналізу та корекційної роботи.

Відсоткове представлення результатів опитування студентів за анкетною для експертної оцінки ефективності іміджу університету (В.Зазикіна, А. Мельникова):

– *невдалий імідж* (21%) характеризується повною відсутність фірмового стилю, організація не виконую поставлених для неї місій, а також не є конкурентноспроможною на ринку послуг та товарів.

– *посередній імідж* (29%) має структурований план свого вигляду, але не приводить його в дію через відсутність правильних орієнтирів.

– *хороший імідж* (43%) включає престижність своєї організації з її визначеними цілями та потребами. Має свій власний стиль, що допомагає їй у рекламній популярності.

– *відмінний імідж* (7%) повністю відображає місію організації. Наявність власної історії організації та її неповторного стилю.

Аналізуючи результати дослідження, можна сказати, що опитуванні найвище оцінили навчальний стиль університету, це свідчить про хорошу репутацію та високу якість отриманих знань. Найменший бал отримала така складова іміджу, як дизайн та комфорт навчальних аудиторій, це може свідчити про те що для ще кращого функціонування організації та її попиту на ринку послуг, дана характеристика потребує удосконалення.

Після обробки та опису результатів методик, ми спробували визначити, чи існує взаємозв'язок між стилем мислення особистості та оцінкою рівня іміджу навчального закладу, використавши для цього коефіцієнт кореляції Пірсона.

Таблиця 1.1

**Розподіл результатів кореляції стилю мислення та рівня іміджу
(коефіцієнт Пірсона)**

№	Рівень іміджу	СС	ПС	АС	РС	ІС
1.	Невдалий імідж	0,113766	0,062848	-0,35234	0,254522	0,081385
2.	Посередній імідж	-0,38754	0,335995	-0,357134	0,357134	0,148134
3.	Хороший імідж	0,182284	0,038799	0,470594	-0,54508	-0,15429
4.	Відмінний імідж	0,201999	-0,07462	-0,06518	-0,08072	-0,00429

Примітка: СС – синтетичний стиль мислення; ПС – прагматичний стиль мислення; АС – аналітичний стиль мислення; РС – реалістичний стиль мислення; ІС – ідеалістичний стиль мислення.

Провівши кореляцію між стилем мислення та рівнем іміджу, можна зробити наступний аналіз, що рівень невдалого іміджу найбільше корелює з реалістичним стилем мислення. Це можна охарактеризувати тим, що реалісти зазвичай, коли бачать проблему хочуть її негайно виправити,

причому робити це не самотійно, а скористатися підтримкою інших людей, що не завжди їм вдається. Середній рівень кореляції існує і між прагматичним стилем мислення та посереднього рівня іміджу, даний взаємозв'язок можна описати тим, що під час оцінки прагматики спираються лише на власний досвід, інформація, яку надходить обробляється швидко та не піддається глибокому аналізу.

Серед представлених вище результатів кореляції, високий та тісний взаємозв'язок існує між аналітичним стилем мислення та хорошим рівнем іміджу. Цей зв'язок можна аргументувати тим, що аналітики дуже ґрунтовно підходять до оцінки запропонованої характеристики. Вони ретельно аналізують інформацію, всебічно розглядають питання та оцінюють його за об'єктивними критеріями. Щодо відмінного рівня іміджу, то його кореляція прослідковується з синтетичним стилем мислення. Синтезатори до прийняття рішення або вирішення певного питання завжди підходять оригінально та творчо, вони завжди пробують поєднати протилежні та несхожі ідеї, а також здатні здійснювати уявні експерименти, що дозволяє їм оцінити високо імідж вищого навчального закладу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Імідж ВНЗ сприймається крізь призму властивостей, які можуть бути корисними людині, а не з точки зору його суспільного значення. Тому ми може спостерігати, що відповідність того чи іншого стилю мислення має певний вплив на свідомість студента під час оцінки іміджу навчального закладу. На основі отриманих результатів переважаючим є аналітичний стиль мислення у студентів, характерним для якого є серйозність та ґрунтовний підхід до оцінки іміджу навчального закладу, що базується на достовірній інформації та фактах. Дане дослідження дозволяє виокремити ті психологічні особливості мислення студента, які впливають на його свідомість під час вибору навчального закладу, а також покращити ті аспекти іміджу ВНЗ які є важливими для сучасної молоді.

Перспективи нашого дослідження вбачаємо у подальшому емпіричному вивченні основних характеристик ВНЗ, які впливають на формування його образу у свідомості студентів та абітурієнтів.

Джерела та література:

1. Волкова В.В. Формування сучасного іміджу гуманітарного вузу / В.В. Волкова. – М.: МГЭИ, 2008. – 342 с.
2. Дудко О. С. Роль репутації у створенні іміджу вищого навчального закладу / О. С. Дудко // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. - 2011. - № 1. - С. 125-130.
3. Козьяков Р. В. Корпоративний імідж навчального закладу / Р.В. Козьяков // PR в освіті. – 2005. – № 1. – 260 с.
4. Перельгіна Е. Б. Психология имиджа : учебное пособие /Е.Б. Перельгіна – М. : Аспект Пресс, 2002. – 223 с.
5. Шепель В.М. Имиджелогия. Как нравиться людям / В.М. Шепель. - М.: Народное образование, 2002. – 407 с.

Наталія Дмитріюк
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОНИКЛИВІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПЕДАГОГІВ

У сучасному світі проблема професіоналізму у педагогічній діяльності спричинює стійкий запит на актуалізація нових цінностей в освіті. В умовах нової, інформаційної цивілізації ставляться нові, підвищені вимоги до фахівців у компетенцію яких входить постійне спілкування з людьми (вихователі, психологи, соціальні працівники, вчителі, менеджери та ін.).

Відтак, психологічна проникливість і донині залишається дуже важливою якістю, адже вміння швидко й чітко складати психологічну характеристику особистості та розуміти її потребу є запорукою успіху професіях людина – людина.

Психологічну проникливість ми характеризуємо, як: «... інтегральну, складну властивість особистості, котра відображає внутрішній, психологічний світ іншої людини, що виявляється у вмінні швидко й точно складати судження про іншу людину, про її переживання, стани, риси характеру, вчинки, а нерідко і про наміри» [2, 3]. Психологічна проникливість педагога як особлива професійна якісна риса є «практичним інструментом здатним «прорватись» своїми почуттями в об'єкт явище, процес, внутрішній світ дитини, використовуючи при цьому свою спостережливість, досвід, доброзичливе ставлення, позитивне сприймання оточуючого світу» [1, с.3].

Важливою умовою професіоналізму педагога є сформована його професійна спрямованість на проникнення у внутрішній світ дитини, дослідження якої ми проводили за допомогою тесту-діагнозу «Психологічної проникливості» М.І.Сологуба.

Розглянемо основний зміст особливостей за рівнями розвитку психологічної проникливості у досліджуваних педагогів.

Оскільки психологічна проникливість є цілісна ієрархічно організована структура, то вона включає в себе певні елементи (фактори), які у своїй сукупності спричинюють реальні особливості розвитку даної якості у досліджуваних педагогів. Тому, для розуміння внутрішньої природи психологічної проникливості детально проаналізуємо отримані емпіричні дані кожного окремого фактору психологічної проникливості за усією вибіркою досліджуваних вихователів.

У загальному вигляді смисл показників, які увійшли до першого фактору «оцінка», можна інтерпретувати як виявлення вміння педагогів об'єктивно оцінювати інших людей. У вихователів, в основному, переважає середній рівень їхнього розвитку (80%). Високий рівень розвитку до оцінки людей виявлено тільки у 3% педагогів. Низькі показники вказаного вміння встановлені у 17% педагогів.

За результатами наступного фактору виявлено, що «сила особистості» тобто її енергетичний потенціал у 48% педагогів відповідає середньому рівню. В 11% досліджуваних спостерігається емоційне виснаження, що може проявлятися як «хронічна втома» і тільки у 2% вихователів переважає енергетична стабільність, яка забезпечує їхню високу активність та гарний настрій.

Виявити наскільки якісно виконує свої професійні обов'язки педагог дозволяють нам отримані результати за фактором «компетентність». Так, тільки 7% досліджуваних здійснюють свою педагогічну діяльність ефективно та продуктивно. У 13% досліджуваних педагогічна діяльність є неуспішною. 80% досліджуваних не завжди виконують свої професійні обов'язки на належному професійному рівні.

Четвертий фактор «емоційність» відображає почуттєву проникливість педагога, що впливає на показник у міжособистісних відносинах з дітьми, колективом, колегами. Його ще можна розуміти як такий, що вивчає рівень розвитку емпатії (співпереживання). Як видно з табл.1 високий рівень здатності до співпереживання демонструють 25% досліджуваних. Вони вміють налагоджувати позитивні стосунки з дітьми так як володіють підвищеною здатністю до адекватного сприйняття «іншого». Акцентуючи свою увагу на важливості прояву емпатії у педагогічному процесі, ми констатуємо, що для меншого, але все ж таки значного відсотка досліджуваних (17%) проблемою є нерозуміння емоційних проявів дитини, що викликано низьким рівнем розвитку емпатії або її відсутністю. Результати вказують і на переважаючі прояви у педагогів середнього рівня емпатійного реагування (58%), які є для них найбільш характерними.

Фактор п'ятий, «соціальний статус», показує рівень соціалізації досліджуваного. Як свідчать дані табл. 1 у 15 % педагогів переважаючим є високий рівень соціалізації. Він об'єднує риси особистості вихователя пов'язані із соціальною взаємодією – відкритість, невимушеність поведінки, яскрава емоційність соціальних контактів, а також як негативний полюс, що спостерігається у 12% досліджуваних – залежність від групи (колективу), орієнтація на соціальне схвалення. Решта педагогів, які становлять переважаючу більшість (73%) не завжди адекватно реагують на різні емоційні ситуації, відчувають труднощі в організації власної сфери діяльності, спілкуванні.

Наступний фактор «іронії та гумору» виявляє як ці корисні риси виражені в професійній і поведінковій сфері досліджуваного. Виявилось, що у виборі поведінки 78,3 % вихователів, що становлять основний масив від усієї вибірки досліджуваних, керуються цією рисою частково та не завжди. 13,3 % педагогів розуміють жарти та з задоволенням застосовують їх у спілкуванні з вихованцями. У 8,4% досліджуваних такі риси не розвинені, тому вони їх і не використовують у своїй педагогічній діяльності.

Основу творчого потенціалу вихователя виявляє фактор «творчість». Із опису моделі творчості стає очевидно, що компоненти, які входять в неї впливають на формування таланту. Тому високий рівень розвитку творчості відповідає сформованому вмінню використовувати свій та чужий досвід

(педагогічний, життєвий), інтелектуальний контроль в ході оцінювання ситуації. В контексті нашого дослідження зазначений рівень об'єднує 8,4 % вихователів. У переважній більшості розвиток такого вміння відповідає середнім показникам (73,3%) тобто спостерігається деяка прогалина в розвитку компонентів творчих здібностей досліджуваних вихователів.

Разом з тим, аналіз отриманих даних за кожним фактором дав змогу нам підрахувати загальний рівень вираження психологічної проникливості. Загалом, діагностується значне переважання середнього рівня розвитку психологічної проникливості, а саме: високий – 17%, середній – 78%, низький – 5%.

Отже, дослідження педагогічних працівників дозволило виявити, що усі вони мають різний рівень розвитку психологічної проникливості. З них, переважній більшості осіб (47) притаманний достатній рівень розвитку психологічної проникливості, тоді як у 10 вихователів психологічна проникливість характеризується інертністю.

Таким чином, ми вважаємо, що сама констатація даних фактів має для нас важливе значення так як вказує на важливість пошуку конкретних форм підтримки, корекції у розвитку здібності до психологічної проникливості.

Аналіз отриманих даних за показником психологічної проникливості педагогів у контексті дослідження нашої проблеми дає підстави стверджувати: по-перше існує певна специфіка у рівнях розвитку психологічної проникливості у досліджуваних, по-друге, виявлена група осіб, з меншим, але все ж таки значним відсотком досліджуваних педагогів (17%), які потребують психокорекційної допомоги.

Джерела та література:

1. Сологуб.М.І. Тест діагнозу психологічної проникливості / М.Сологуб. – Рівне, 1984, 116 с. //
2. Кисельова О. А. Особливості психологічної проникливості у осіб з різною емоційною диспозицією / О. А. Кисельова: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – К., 1999. – 19 с.
3. Санникова О. П. О структуре психологической проницательности / О. П. Санникова // Методологія та технології практичної психології в системі вищої школи: Тези доповідей учасників Другої міжнародної конференції. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова МОН України, Поліграф-центр, 2009. – С. 22-28.
4. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Издво Института Психотерапии, 2002. – С. 9-14.
5. Фрейджер Р. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Р. Фрейджер, Д. Фейдимен. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2004. – 608 с.

Юлія Карпук
студент факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Дарія Гошовська
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПРОБЛЕМА ГАДЖЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Проблема гаджетозалежності є надзвичайно актуальною для сучасного суспільства і молоді зокрема, коли спостерігається масштабне та динамічне проникнення гаджетів в усі сфери життєдіяльності людини та значною мірою відображається на її соціальному самопочутті і орієнтаціях. Взаємодія особистості з гаджетом неоднозначно впливає на її здоров'я та соціальне становлення. З одного боку, гаджет надає величезні можливості для спілкування, читання книг, відвідування онлайн музеїв та перегляду кіно, а з іншого – містить віртуальні загрози, які можуть мати негативні наслідки для особистості та її близьких у реальному житті.

Проблема виникнення психологічної залежності від гаджету викликає сьогодні досить активний науковий інтерес багатьох вчених. Серед них: Вигівська В. М, Аношков В.М., Чехун В.Ф., Бартків О., Кенс К.А. та ін.

У широкому сенсі залежність розуміють як «прагнення покладатися на когось або щось з метою одержання задоволення або звикання до чогось» [2, с.213]. Умовно вчені виділяють нормальну і надмірну залежність. Всі люди відчують «нормальну» залежність від таких життєво важливих об'єктів як повітря, вода, їжа. Більшість людей відчують здорову прихильність до батьків, друзів, подружжя тощо. У деяких випадках спостерігаються порушення нормальних стосунків, які переходять у залежність. Наприклад, аутичні, шизоїдні, антисоціальні розлади особистості виникають внаслідок недостатнього контакту з іншими людьми. Схильність до надмірної залежності, навпаки, породжує проблемні стосунки або залежну поведінку. Далі, використовуючи термін «залежність», ми будемо мати на увазі саме надмірну прихильність до чого-небудь.

Залежна поведінка виявляється тісно пов'язаною як зі зловживанням з боку особистості чимось або кимось, так і з порушеннями її потреб. У спеціальній літературі вживається ще одна назва розглянутої реальності – адиктивна поведінка. У перекладі з англійської addiction – схильність, згубна звичка. Якщо звернутися до історичних коренів означеного поняття, то лат. addictus – той, хто пов'язаний боргами (засуджений до рабства за борги). Інакше кажучи, це людина, яка перебуває в глибокій «рабській» залежності від якоїсь непереборної влади. Деяка перевага терміну «адиктивна поведінка» полягає в його інтернаціональній транскрипції, а також у можливості ідентифікувати особистість з подібними звичками як «адикта» або «адиктивну особистість» [5, с 56].

У міру зміни життя людей з'являються і нові форми залежної поведінки. На сьогодні надзвичайно швидко поширюється залежність від

мобільного телефону, Інтернету, ігрова залежність та залежність від спілкування в соціальних мережах. У сучасному світі означене явище назване «номофобія». Це почуття сильного занепокоєння та страху в людини, яка боїться на тривалий час залишитися без мобільного телефону. Взагалі термін «номофобія» введений британськими дослідниками в 2008 році для позначення станів тривоги в людей, які залишилися без доступу до мобільного телефону – «no-mobile-phone phobia». [7, с 470]

Проаналізувавши дослідження вчених, нами було з'ясовано причини виникнення номофобії. Головною причиною виникнення цієї хвороби названо страх залишитися повністю безпорадним, тобто ізольованим від всього навколишнього світу. Значна кількість номофобів стверджують, що впродовж дня вони відправляють до сотні повідомлень, хоч на це йде багато часу. Взагалі, як стверджують дослідники, ця хвороба відносно молода. Вона виникла, коли мобільний телефон став доступним для широкого кола спілкування. Люди дуже швидко звикли до використання зручного, компактного засобу зв'язку, але ніхто не запідозрював, що навіть така потрібна річ може мати багато негативних наслідків.[6, с.45]

Адикція особистості від гаджетів є серйозною соціальною проблемою, оскільки у вираженій формі може мати такі негативні наслідки, як втрата працездатності, конфлікти з оточуючими, вчинення злочинів. Крім того, це найбільш поширений вид девіації [1, с.51]

Н.А. Цой дану залежність визначає як різновид технологічної залежності, що формується на базі різних форм використання пристроїв інтернету відповідно до динаміки, властивої адиктивному процесу, за рахунок зміщення цілей адиктивно-схильної особистості у віртуальну реальність для заповнення відсутніх сфер життя через конструювання у віртуальній реальності нової особистості та заміщення реальної життєдіяльності віртуальною [8, с.20]. Учена констатує, що є проблема концептуалізації гаджет-адикції, оскільки частина дослідників визначає окреслений феномен як хворобу, підставою для цього слугує припущення про подібність патопсихологічного механізму виникнення залежності від хімічних речовин або нав'язливих станів

Проаналізувавши психолого-педагогічну та соціологічну літературу, резюмуємо, що гаджет-адикція не пов'язана з об'єктивними параметрами використання інтернет-пристрою (стажем користування, його доступністю, сферою застосування), а має особистісну природу, тобто набуває надзвичайної значущості для певної категорії людей завдяки певним особистісним властивостям.[4, с.432] До таких характеристик науковці відносять підвищену чутливість до обмежень, що породжує бажання позбавитися вимог соціального оточення та потребу в емоційній підтримці й сприйняття гаджету як середовища, що вірогідніше за реальне середовище може надати цю підтримку [3, с.108]

Джерела та література:

1. Вигівська В. М. Проблема залежності від мобільного телефону у підлітків / В. М. Вигівська, З. В. Гуріна // Молодий вчений. - 2016. - № 12.1. - С. 196-199.

2. Левицька Н. С. Особливості профілактики Інтернет-залежності серед студентської молоді// Новітні технології у науковій діяльності і навчальному процесі: тези доп. Всеукр. наук.- практ. конф. студ., аспір. та молодих учених (м. Чернігів, 16–17 квіт. 2013 р.) : у 2-х т. Т. 2. Гуманітарні науки. – Чернігів: Чернігів. держ. технол. ун-т, 2013. – 543 с.

3. Савицька О.В./ Дуткевич Т.В./ Основні види діяльності соціально-психологічної служби: Психодіагностична робота і психологічна корекція.//Практична психологія 2010.

4. Сельченко К. В. Психологія залежності. Хрестоматія. / К. В. Сельченко. – Харвест, Мінськ., 2015. – 596 с.

5. Цой Н. А. Соціальні фактори феномена Інтернет-залежності : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 – Соціальна структура, соціальні інститути і процеси / Н. А. Цой. – Владивосток, 2012. – 20 с.

**ОСОБИСТІТЬ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИХ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ
ВІДНОСИН**

Анна Ващенья

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Анна Кульчицька

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Постановка наукової проблеми та її значення. Вибір професії в наші дні є важливим фактором, який сприяє ефективному використанню трудових ресурсів країни. Саме тому вибір майбутньої професії школярів, потребує оптимального поєднання суспільних інтересів із основними мотивами поведінки учнів та психологічними особливостями, характерними для певної вікової категорії: провідної діяльності, особистісних можливостей та перспектив подальшого розвитку. Професійні інтереси підлітків є предметом дослідження психологів, соціологів, економістів, педагогів. Розкрито **певною** мірою динаміку їх розвитку у зв'язку із соціально-економічним і культурним зростанням нашої країни, шляхи і способи формування професійних інтересів, їх специфічні особливості.

У підлітковому віці під впливом навчально-виховної роботи школи та позашкільних установ, починають формуватися здібності учнів до певного виду діяльності. Це пов'язано з тим, що саме в підлітковому віці виникають глибокі інтереси, формується свідоме й активне ставлення до того, що оточує, розвивається самостійне, творче мислення. Це та багато інших чинників зумовлюють *актуальність* даного дослідження.

Метою даного дослідження є вивчення професійних інтересів підлітків та відслідковування взаємозв'язку між професійними інтересами підлітків та такими чинниками як стать, мотивація, професійний психотип та інші соціально-психологічні чинники.

Проблемою професійного самовизначення та інтересів підлітків займалися Л. Йовайша, Є. Клімов, В. Мадзігон, Є. Павлютенков, Б. Федоришин, С. Чистякова досліджували загальні проблеми профорієнтації. М. Баха, Д. Закатнова, Г. Левченка, М. Тименка, Л. Чеботарьової, О. Ястремської досліджували професійне самовизначення старшокласників, готовність до вибору професій певного виду. Д. Берлінгер, Р. Белл, Б. Бол, Д. Брупер, К. Вальтер, Р. Вільямс, М. Кон, А. Маслоу, С. Ньюмен, Э. Торвдайк, Г. Хіпд досліджували вплив системи ціннісних орієнтацій особистості на професійне самовизначення. Д. Адаме, Р. Брунер, А. Дж. Воттс, Дж. Кіллен, Дж. Конанг, В. Никліс, М. Ритлук, Р. Сліппері, Х. Фукс займалися вивченням форм і методів організації навчального процесу з метою підготовки учня до професійного самовизначення. Л. Мітіна, М. Пряжніков, М. Чистяков, С. Чистякова, Г. Резапкіна, Н. Родичева, В. Сахарова розробили низку профорієнтаційних методик та запровадили у навчально-виховний процес профорієнтаційні курси.

Виклад основного матеріалу. У даному дослідженні нами було зроблено акцент саме на статевих особливостях у становленні професійних інтересів. Також бралися до уваги й інші соціально-психологічні чинники такі як мотиви, професійний тип особистості, тощо. Дослідження проводилось на вибірці з 30 опитуваних, 15 з них – хлопці, 15 – дівчата, віком від 14 до 15 років. Для досягнення поставленої мети дослідження застосовувались такі психодіагностичні методики: «Мотиви вибору професії» (за Р.В. Овчаровою); Опитувальник мотиваційних впливів на вибір професії (розроблено Д. Барбуто та Р. Сколком, переклад О. Сидоренко), методика Дж. Голланда для визначення професійних типів особистості, методика «Тип мислення», «Я віддам перевагу» (диференціально-діагностичний опитувальник Є.О. Клімова).

Результати вивчення особливостей мотивації вибору професії у підлітковому віці за методикою «Мотиви вибору професії» (за Р.В. Овчаровою) свідчать що суттєвої різниці між дівчатами та хлопцями у мотивації вибору професії не виявлено – обидві групи керуються зовнішніми позитивними та негативними мотивами, значна частка підлітків мають виражені внутрішні індивідуально значущі мотиви і внутрішні соціально значущі мотиви. Якщо учню властиві внутрішні мотиви вибору тієї чи іншої професії, то він бажає отримати особистісне задоволення від неї. Для тих, хто керується внутрішньо значущими мотивами, важлива суспільна значущість професії, можливість спілкування, керівництва іншими людьми.

Розглянемо результати, отримані за допомогою опитувальника мотиваційних впливів на вибір професії розробленого Д. Барбуто та Р. Сколком, переклад О. Сидоренко. Результати дослідження за даною методикою свідчать, що існують відмінності між мотивами професійного вибору хлопців і дівчат. У дівчат переважає внутрішня мотивація, для них найважливішим при виборі професії є її відповідність здібностям, інтересам і нахилам, можливість їх розвивати. У хлопців переважають як внутрішні так і зовнішні мотиви, вони бажають розвивати свої конкретні вміння і навички, і водночас для них важливими є умови роботи - висока зарплата, престиж, схвалення оточуючими вибору.

Згідно результатів методики Дж. Голланда для визначення професійних типів особистості, спостерігається деякі відмінності у виборі професійного типу серед дівчат і хлопців. Серед дівчат домінує соціальний і підприємницький, серед хлопців переважають реалістичний, підприємницький і артистичний типи.

За методикою «Тип мислення», було виявлено, що хлопці на високому рівні володіють предметно-дійовим типом мислення, а дівчата на цьому рівні володіють наочно-образним мисленням. Обидві групи мають схильність до креативності.

Результати диференційно-діагностичного опитувальника за Є.О. Клімовим свідчать, що існують статеві відмінності респондентів у схильності до різних типів професій. Більшість дівчат обирають професії

типу «людина-людина», а хлопці – «людина-знакова система» і «людина-техніка».

Висновки та перспективи подальших досліджень. В процесі роботи над дослідженням, нам вдалося виявити деякі відмінності у професійних інтересах хлопців та дівчат. Хлопці захоплюються технічними напрямками, спортом і військовою справою, віддають перевагу професіям, які вимагають моторних навичок, спритності, умовних знаків, таблиць, шифрів. Дівчата бажають працювати з людьми, обирають професії, пов'язані з передачею знань та наданням допомоги, потребують соціальних контактів, мають бажання навчати і виховувати.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні інших чинників професійних інтересів підлітків.

Джерела та література:

1. Гуріна Н. Формування готовності учнів до свідомого вибору професії / Н. Гуріна // Сучасна школа України. – 2009. – № 9. – С. 18-22.

2. Чистякова С.Н. Основы профессиональной ориентации школьников: Учеб. пособие для учащихся пед. уч-щ по спец. Труд и черчение / Под. ред. В.А. Слостенина. - М: Просвещение, 1983. - 112 с.

3. Пилипчук О.Ф. Професійна спрямованість особистості, її сутність і проблема формування в процесі профорієнтаційної роботи. // Оновлення змісту і методів психології освіти та професійної орієнтації: Збірник наукових праць. Наук, записки РДПІ. Випуск №6. - Рівне: РДПІ, 1999.

4. Вікова психологія / За ред. Г.С. Костюка. - К., 1976. - 272 с.

Віталій Єлов

керівник Юридичної клініки «Ad Astra» юридичного факультету,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Марія Єлова

студентка юридичного факультету,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ
БЕСІДИ ЗАХИСНИКА ІЗ ЗАТРИМАНОЮ ОСОБОЮ**

Першою дією адвоката при вступі у кримінальну справу на стадії затримання особи, має бути організація повноцінної бесіди з підзахисним. Ігнорування значення такої бесіди, її формальність може позначитися на результатах усієї подальшої роботи адвоката як захисника [1].

Тактика бесіди адвоката з підзахисним у кожному конкретному випадку залежить від багатьох факторів: особи підзахисного з її індивідуальними фізичними, психофізіологічними, соціальними характеристиками, рівнем культури та інтелекту; її емоційного стану, місця, умов та обстановки бесіди (вулиця, камера затриманих, слідчий кабінет, ІТТ, присутність законних представників тощо); характеру ймовірної підозри; а також від особистих якостей самого адвоката, його

досвіду, кваліфікації, напрацьованих ним навичок роботи із затриманими особами. Однак деякі елементи мають бути притаманні такій бесіді завжди.

Враховуючи, що затриманні особи як правило відчують певний психологічний дискомфорт, адвокату не рекомендується відразу приступати для з'ясування обставин вчиненого, обставин затримання тощо.

Перш за все необхідно встановити взаєморозуміння та викликати в цієї особи довіру, оскільки без взаєморозуміння та взаємної довіри повноцінний захист у кримінальній справі не може бути достатньо ефективним.

Встановлення взаєморозуміння - це налагодження контакту через розмову [3,с.9]. Перші питання повинні бути простими і звернутими до клієнта з метою отримання інформації про нього

Перш за все, адвокату слід представитися, повідомити клієнту на якій підставі він бере участь у справі (договір про надання правової допомоги та з ким саме він укладений, доручення органу безоплатної правової допомоги).

Далі , адвокату слід в'яснити, як звати затриманого, як би він хотів щоб до нього звертатися, його місце фактичного проживання та реєстрації, місце роботи, посада яку він займає.

Також немаловажним є в'яснення питань про сімейний стан затриманого, відомості про дружину, дітей, батьків та їх взаємовідносини. В'яснення цих обставин є важливим з огляду на те, що не виключено що затриманий деякий час перебуватиме в камері затриманих чи в ІТТ, а тому виникне потреба в забезпеченні його всіх необхідним (білизною, одежею, взяття туалетними належностями).

Не менш важливою інформацією для захисника є інформація про наркотичну чи алкогольну залежність затриманого, його захворювання, психіатричне чи психологічне лікування, а також відомості про судимості.

Власне, в процесі в'яснення цих питань, захисник отримує інформацію про клієнта , про його психологічний стан, про його інтелект, що дасть змогу в майбутньому обрати захиснику оптимальний варіант поведінки із затриманою особою.

Дуже важливе значення в спілкування також має встановлення довіри між захисником та затриманою особою.

На думку психологів , довір'я буває свідомим і несвідомим [2]. Свідоме довір'я, пов'язано з тим, наскільки добре затриманий знай свого захисника.

Свідоме довір'я може бути сформовано в тому випадку, якщо затриманий чи його близькі запрошують знайомого захисника, якого вони добре знають, чи знають про нього від своїх рідних, знайомих.

А несвідоме – обумовлюється схожістю співрозмовників, а також тим, наскільки внутрішній світ затриманої особи співпадає із внутрішнім світом захисника[3,с.10]. Саме тому, якщо захисник матиме справу із затриманою особою, яку він бачить вперше, тому для заволодіння довірою з боку затриманого, захиснику необхідно намагатися справити на нього враження людини, якій не байдужа доля затриманого, людини яка робить все для того щоб допомогти затриманому.

Крім цього, дуже важливим елементом в цьому спілкуванні є виявлення в затриманого чи роз'яснювалися йому права, чи знає він та розуміє сутність його прав. Роз'яснюючи права затриманому, адвокат повинен з'ясувати, чи не бажає він запросити іншого адвоката

Після того як захисник познайомився з клієнтом, отримав відомості про його інтелект, психологічний стан, коли він помітив що затриманий певним чином заспокоївся, адаптувався до середовища, він може переходити до з'ясування обставин фактичного затримання., суті його показів, якщо вони мали місце до його приходу, чи застосовувався до нього примус в будь якій формі, та обговорювати питання подачі скарг на дії працівників правоохоронних органів та інші питання.

На завершення у будь-якому разі адвокат повинен з'ясувати, чого особа очікує від нього, якого результату прагне.

Джерела та література:

1. Тактика бесіди адвоката з підзахисним. Режим доступу: [https:// pidruchniki.com/1164091 360857 /pravo/ taktika_besidi_advokata_pidzahisnim](https://pidruchniki.com/1164091360857/pravo/taktika_besidi_advokata_pidzahisnim)
2. Юлия Звездина . О психологических аспектах интервьюирования. Режим доступу: www.lawclinic.ru (27/0002). – 4 с.
3. Єлов В.А. Формування окремих професійних навичок роботи з клієнтом у студентів юридичних факультетів: навчальний посібник для студентів та викладачів юридичних вузів, практикуючих юристів – Луцьк.РВВ «Вежа» Волинського державного університету ім. Л.Українки, 2004.

Лілія Клімчук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ СФЕРИ ТОРГІВЛІ

У сучасних умовах зросли вимоги до професійного рівня працівників торгівельної сфери, що зумовлює певні перетворення в системі підготовки та розвитку професійної та фахової компетентності цих спеціалістів. Відповідно до збільшення обов'язків працівників торгівлі підвищується рівень психологічного навантаження і, як наслідок, кількість стресових ситуацій на робочому місці, що призводить до серйозних ускладнень, у тому числі й до емоційного вигорання. У цьому контексті проблема збереження психічного здоров'я працівників торгівлі є важливою та цікавою темою для психологічної науки. Важливим етапом є підготовка майбутніх спеціалістів торгівельної сфери, зокрема – вирішення питань освітньої практики, пов'язаних з успішною адаптацією до навчання у закладах освіти, успішністю та мотивацією до навчання, а отже – якістю підготовки майбутніх професіоналів галузі торгівлі.

Уперше термін «вигорання» ввів американський психіатр Г. Фрейденбергер, використавши його для опису поступового емоційного виснаження, втрати мотивації серед волонтерів громадської клініки. Він

помітив, що цей процес протікав близько року та супроводжувався низкою фізичних і психічних симптомів: головний біль, кишкові розлади, безсоння, втома, виснаження, дратівливість, гнів тощо [4]. Емоційне вигорання є особливою формою професійної дезадаптації людини, що призводить до зниження якості роботи, втрати інтересу до неї і навіть до зміни професії та роду діяльності. Воно є причиною порушень фізичного і психічного здоров'я.

Питанням емоційного вигорання займається багато дослідників зі сфери психології та психіатрії, як в нашій країні, так і за кордоном. У сучасній психології існує низка вітчизняних і зарубіжних досліджень, присвячених вивченню провідних чинників емоційного вигорання у представників соціономічних професій (Н.Е. Водоп'янова, Е.Р. Ганеєва, В.В. Бойко, Х. Маслач, М.М. Скугаревська, Т.В. Форманюк, Х.Дж. Фрейденберг).

У наш час не існує єдиної точки зору на сутність вигорання і його структуру. Синдром «вигорання» деякі автори (Е. Махер, К. Кондо) розглядають як різновид стресу, де клієнти (покупці, споживачі послуг) виступають у якості стресогенних факторів. Однак інші дослідники не ототожнюють ефекти вигорання і професійні стреси, розглядаючи «професійне вигорання» не як різновид стресу, а як результат впливу комплексу стресогенних факторів (С. Маслач, А.Г. Абрамова, В.В. Бойко) [1, 2].

К. Маслач визначає вигорання як стан фізичного, емоційного та розумового виснаження, що виявляється у професіях соціальної сфери, і тлумачить його як результат професійних проблем, а не як психіатричний синдром [6].

Сьогодні існує кілька моделей вигорання — однофакторна (Е. Аронсон та А.М. Пайнз), двофакторна (Д. Дірендонк, Х. Сіксма, В. Шауфелі), та найпоширеніша — трифакторна модель, запропонована К. Маслач і С. Джексон. У ній вигорання розглядається як тривимірний конструкт, що включає емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію особистих досягнень. *Емоційне виснаження* розглядається як основна складова вигорання. Воно викликане міжособистісними потребами, стосується спустошення емоційних ресурсів і виявляється у зниженому емоційному фоні, байдужості або емоційному перенасиченні. Для *деперсоналізації* характерна деформація відносин з іншими людьми, що виявляється у негативізмі, цинічному ставленні до тих, кому надаються послуги (клієнтів, пацієнтів тощо), а не до власної персони. *Редукція особистих досягнень* — тенденція до негативного оцінювання власної роботи з тими, кому надаються послуги. Вона може виявлятися або в тенденції негативно оцінювати себе, занижувати свої професійні досягнення й успіхи, негативізмі до службових досягнень і можливостей, або у применшенні власної гідності, обмеженні своїх можливостей, обов'язків щодо інших [3].

В.О. Орел пропонує таку робочу схему чинників впливу на вигорання [5]:

- індивідуальні чинники (соціально-демографічні характеристики, вік, стать, рівень освіти, сімейний стан, стаж роботи);
- особистісні особливості (витривалість, локус контролю, стиль опору, самооцінка, тривожність, екстраверсія, професійна мотивація, ціннісні орієнтації, рівень домагань, когнітивні процеси, здібності та інтелект);
- організаційні чинники (умови роботи, робоче перевантаження, дефіцит часу, тривалість робочого дня, зміст праці, кількість клієнтів, гострота проблем клієнтів, глибина контакту з клієнтом, участь у прийнятті рішень, самостійність у своїй роботі, зворотний зв'язок);
- соціально-психологічні (рольовий конфлікт і рольова поведінка).

Вигорання, як правило, розвивається в осіб, чия діяльність передбачає взаємодію з іншими людьми, від якості якої залежить моральний чи матеріальний її результат. Тому поряд з поняттям «емоційного вигорання» використовується і «професійне вигорання» – багатовимірний, пов'язаний із роботою синдром, який виникає на різних етапах професійної діяльності людей та характеризується поступовою втратою під дією пролонгованого професійного стресу емоційної, когнітивної і фізичної енергії, виявляючись у симптомах психоемоційного виснаження, хронічної втоми, цинізму та зниження задоволення від виконаної роботи [4].

Визначення особистісних факторів, що можуть мати вплив на розвиток синдрому емоційного вигорання (СЕВ) дозволяє виділити групу ризику серед працівників різних професій, до якої без сумніву можна віднести працівників сфери торгівлі. Дана професія пов'язана з частими емоційними та стресовими навантаженнями, а саме ці фактори сприяють розвитку синдрому емоційного вигорання. Специфіка взаємодії типу «продавець - покупець» полягає у тому, що продавець змушений вступати у взаємодію незалежно від свого психологічного стану й дотримуватись правил поведінки.

Синдром емоційного вигорання розглядається в основному як наслідок виробничих стресів, як процес дезадаптації до робочого місця або професійних обов'язків і основним фактором вигорання є тривалість і надмірне навантаження в ситуаціях напружених міжособистісних відносин. Стрес, пов'язаний з роботою – це можлива реакція організму, коли до людей пред'являються вимоги, що не відповідають рівню їх знань і навичок. Ще одним феноменом, характерним для багатьох виробництв, є психічне насильство. Найбільш поширеною формою такого насильства є зловживання владою по відношенню до людей, які не здатні захистити себе.

Отже, відсутність єдиного теоретичного підходу до розгляду природи і структури вигорання працівників сфери торгівлі, недостатнє його вивчення підвищує важливість розгляду конкретних досліджень, присвячених психологічним чинникам вигорання.

Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому емпіричному вивченні та описі основних характеристик синдрому емоційного вигорання працівників сфери торгівлі для виявлення методів попередження його виникнення.

Джерела та література:

1. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других / В.В. Бойко. – М.: Наука, 1996. – 154 с.
2. Бойко В.В. Синдром эмоционального выгорания в профессиональном общении / В.В. Бойко. — СПб. : Питер, 1999. – 105 с.
3. Винник В. 100 порад: як отримати задоволення від роботи і уникнути емоційного вигорання / В. Винник. – К. : Літера ЛТД, 2010. – 174 с.
4. Колтунович Т.А. Як незгоріти в полум'ї професії: корекційна програма для вихователів дошкільних навчальних закладів / Т.А. Колтунович. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 200с.
5. Орел В.Е. Структурно-функциональная организация и генезис психического выгорания : дисс. ... доктора психол. наук : спец. 19.00.03 “Психология труда, инженерная психология”/ В.Е. Орел. – Ярославль, 2005. – 608 с.
6. Maslach C. Historical and conceptual development of burnout / C. Maslach, W. B. Schaufeli // Professional burnout : Recent developments in the theory and research / Ed. W.B. Schaufeli, C. Maslach, T. Marek. – Washington D.C : Taylor & Francis, 1993. – P. 1–16.

Наталія Коструба

кандидат психологічних наук,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ФРЕЙМОВИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТУ «ДЕРЖАВНИЙ СЛУЖБОВЕЦЬ»

Період активного впровадження реформ в Україні супроводжується змінами у сфері державної служби. Закон України «Про державну службу» представляє таку модель державної служби, яка базується на поєднанні двох сторін-учасників процесу управління – державних службовців та споживачів управлінських послуг, які іменуються громадянин, людина, народ.

Державний службовець – це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби [1]. Один з основних обов'язків державного службовця (ст. 10) – недопущення порушень прав і свобод людини та громадянина. Таке широке розуміння цієї спеціалізації та можливостей її реалізації, робить актуальним запитання – які уявлення про цю професію існують у самих працівників державної служби, тобто у межах яких концептів вони її описують.

З точки зору психолінгвістики концепт – це «спонтанно функціонуюче в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда базове перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, що підкоряється закономірностям психічного життя людини і внаслідок цього по ряду параметрів відрізняється від понять і значень як продуктів наукового опису з позицій лінгвістичної теорії» [2, с. 39]. Таким чином, основою концепту в психолінгвістичному розумінні стає не лише понятійний зміст (як в рамках

когнітивного і лінгвофілософського підходів), а й блок знань, що представляє собою сукупність конкретно-образних (зорових, слухових, смакових та ін.) елементів в психіці людини.

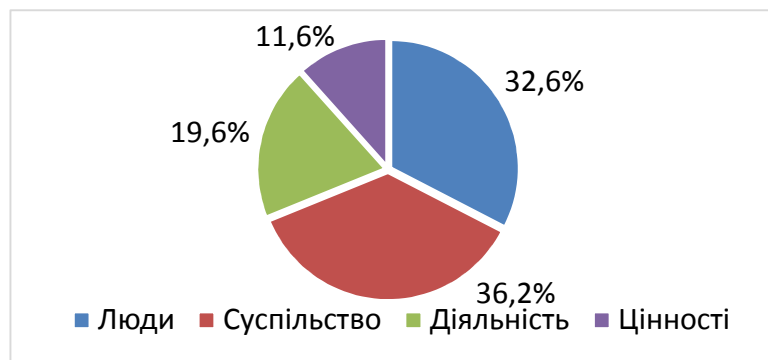
Серед методів дослідження вербалізованих концептів найчастіше виокремлюють: асоціативний експеримент, аналіз дефіційних значень, етимологічний аналіз, когнітивно-семантичний аналіз, аналіз концептів в різних культурах, фреймовий аналіз тощо [4]. Важливу роль при дослідженні концептів відіграє фреймовий аналіз, оскільки кожна мовна структура співвідноситься як правило, хоча б із одним фреймом. Фрейм – багатоаспектний концепт, що є сукупністю стандартних знань про предмети, явища і ситуації.

Отже, метою дослідження є здійснення фреймового аналізу вербальних репрезентацій концепту «державний службовець».

Матеріалом дослідження слугувало незакінчене речення «Державний службовець – це...». Вибірку дослідження склали 34 державних службовців апарату, структурних підрозділів ОДА, окремих територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з досвідом роботи 1-2 роки.

Фреймовий аналіз отриманих результатів здійснювався у декілька етапів, що були запропоновані дослідниками Л.В. Засекіною та С.В. Засекіним [3, с. 83-84].

Реалізація описаних етапів фреймового аналізу тексту, а саме закінчення речень студентами-богословами, дав змогу виділити чотири провідних категорії: суспільство (36,2%), люди (32,6%), діяльність (19,6%), цінності (11,6%). Розподіл слів за кількістю у кожній категорії представлений на діаграмі 1.

Діаграма 1. Фрейми концепту «державний службовець», %

Виділення представлених у кожному фреймі найчастотніших слів дало змогу побудувати сценарій досліджуваного дискурсу. Категорії та їхні найтипівіші представники надані у табл.1.

Результати фреймового аналізу концепту «державний службовець»

№	Категорії	Прототипи категорій (кількість)
1	Люди	Людина 20, Особа 8, Представник 7, Громадяни 3, Виконавець 2, Фахівець, Службовець, Професіонал, Патріот, Особистість
2	Суспільство	Держава 24, Суспільство 4, Закон 4, Україна 4, Влада 3, Органи 3, Конституція 2, Країна 2, Гілка, Кодекс, Політика, Право
3	Діяльність	Функції 7, Обов'язки 3, Завдання 2, Посада 2, Справа, Галузь, Інструкція, Проекти, Заробітна плата, Представництво, Діяльність, Служба, Рахунок, Одиниця, Відповідь, Питання, Проблеми
4	Цінності	Знання 3, Інтереси 3, Думки, Цінності, Пріоритети, Цілі, Враження, Бажання, Вміння, Життя, День, Процвітання

Найбільш представленою категорією у тексті описі державного службовця є фрейм суспільство. Найчастотніші поняттями фрейму – держава, суспільство, закон, Україна та влада. Цей фрейм відображає бачення державної служби, як правової, нормативної діяльності держави для суспільства з дотриманням конституції, законів, кодексів.

Другою за кількістю слів у категорії є фрейм люди, ключовими поняттями якого є людина, особа, представник, громадянин. Так, досліджувані називають державних службовців представниками, виконавцями, патріотами. Насправді часте вживання слів із цього фрейму характеризує професію державного службовця, як діяльність людини для блага інших людей, громади, народу.

Фрейм діяльність відображає своєрідний зміст чи функції державної служби. Так, найчастотнішими поняттями фрейму є функції, обов'язки, завдання. Так, державні службовці характеризують свою діяльність як представництво, вирішення завдань і проблем, надання відповідей, ведення проектів, надання та виконання інструкцій.

Найбільш різноплановим і найменш чисельним у досліджуваному тексті є фрейм цінності. Найчастотніші поняттями фрейму – знання, інтереси, думки. Тобто державні службовці таким чином визнають необхідність багатьох особистісних та професійних вмінь та навичок для успішної реалізації себе як спеціаліста у цій галузі. А також у межах цього фрейму досліджуванні окреслюють основні цілі своєї діяльності – захищати інтереси громадян та процвітання держави.

Відбір найчастотніших слів у кожному виділеному фреймі дає змогу сконструювати сценарій досліджуваних текстів: людина, держава, функції, знання та інтереси. Сценарій дискурсу чітко демонструє головну мету професійної діяльності державних службовців.

Отже, здійснений фреймовий аналіз дав змогу змоделювати бачення та уявлення державних службовців щодо основних характеристик обраної ними професії.

Здійснений фреймовий аналіз дав змогу виділити чотири провідних категорії: суспільство, люди, діяльність, цінності. Найбільшу кількість слів

містять фрейми суспільство і люди. Найменшим за об'ємом є фрейм цінності.

Шляхом виокремлення найчастотніших слів у кожному фреймі було визначено сценарій досліджуваного тексту щодо концепту «державний службовець»: людина, держава, функції, знання та інтереси. Тобто людина, яка використовуючи свої знання, виконує функції держави для реалізації її інтересів.

Здійснене дослідження не претендує на повне розкриття досліджуваної проблеми, але може воно може бути поштовхом до подальших психологічних та психолінгвістичних досліджень. Так, перспективи досліджуваної проблеми полягають у порівнянні відповідних уявлень щодо професії у державних службовців та представників інших професій.

Джерела та література:

1. Закон України «Про державну службу» Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // <http://www.kmu.gov.ua/>
2. Залевская А. А. Психолінгвістический подход к проблеме концепта // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж: Из-во ВГУ, 2001. – С. 36-45.
3. Засекіна Л. В. Психолінгвістична діагностика: навч. посіб. / Л.В. Засекіна, С.В. Засекін. – Луцьк: Вежа, 2008. – 188 с.
4. Мунтян Л. В. Концептуальний аналіз та методи дослідження вербалізованих концептів // Наукові записки. Серія Філологічна. – 2013. – Випуск 33. – С. 103-105.

Олена Кузьмич

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Анна Кульчицька

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПЕДАГОГІВ З
РІЗНИМ ТРУДОВИМ СТАЖЕМ**

Постановка наукової проблеми та її значення. Емоційна сфера є найбільш вразливою до різного роду впливів, а нестабільність у суспільстві, специфіка роботи та інші соціально-психологічні чинники підсилюють негативний вплив на психічне здоров'я особистості, в тому числі й на процеси емоційного вигорання. Тому сьогодні випадки синдрому вигорання зустрічаються все частіше, особливо у педагогічних працівників.

За загальними даними спеціалістів педагогічна діяльність – це один із видів професійної діяльності, який найбільше деформує особистість людини. Тому дане дослідження вважаємо *актуальним*.

З огляду на вищесказане, можемо припустити, що із збільшенням педагогічного стажу у вчителів знижуються показники, як фізичного та і психічного здоров'я. Тому *метою* даної роботи є дослідження емоційного

стану педагогічних працівників, зокрема емоційного вигорання, відповідно до стажу професійної діяльності.

У дослідженні розглядається взаємозв'язок синдрому емоційного вигорання та трудового стажу педагогів. Саме педагогічна діяльність у контексті ризиків емоційного вигорання виявилась цікавою через те, що професія педагога належить до сфери професій типу «людина – людина», тобто до тих, що відрізняються інтенсивністю психоемоційного стану, що призводить до професійних криз, частих стресів та виснаження.

Вагомий внесок у дослідження синдрому емоційного вигорання зробили зарубіжні та вітчизняні педагоги та психологи Х. Дж. Фрейденбергер, К. Маслач, С. Джексон, А. Пайнс, Дж. Гибсоп, Дж. Гринберг, І. Фрідман, В. Шауфелі, В. Бойко, О. Васіл'єв, Н. Водоп'янова, Н. Гришина, Л. Карамушка, В. Орел, О. Баранов, В. Зеньковський, Л. Китаєв-Смик, Л. Колеснікова, Т. Форманюк, Ю. Львов, В. Никонов, А. Реан, А. Шафранова та ін.

Серед науковців, що досліджували дану проблему варто відзначити, що вони розглядали емоційне вигорання, як: психофізіологічну реакцію, обумовлену частковими, іноді надмірними, але, як правило, малоефективними зусиллями, що направлені на задоволення трудових потреб, й супроводжується психологічними, емоційними відхиленнями від активності у відповідь на надмірний стрес або незадоволеність (В. Орел та ін.); вироблений механізм психологічного захисту в формі повного або часткового виключення емоцій, зниження їх енергії у відповідь на психотравмуючі впливи, стереотип емоційної або професійної поведінки, що дозволяє людині дозувати і економно використовувати емоційний ресурс (В. Бойко та ін.); специфічний вид професійного захворювання людей у системі «людина – людина» (Т. Форманюк та ін.); симптом, який відчуває педагог, не здатний впоратись ефективно з стресом, який викликаний певним обмеженням, що стосується реалізації цілей та особистої кар'єри (З. Решетова та ін.).

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження проводилось у кілька етапів: перший – це організаційний етап, тобто вибір діагностичних методик, формування вибірки дослідження; другий – це дослідницький етап, вивчався взаємозв'язок трудового стажу та синдрому емоційного вигорання у педагогів; третій етап – аналітичний: аналіз та порівняння даних, підбір рекомендацій.

Загальною обсяг вибірки становив 30 осіб із стажем професійної діяльності від 1 до 30 років. Педагогів було поділено на групи відповідно до стажу професійної діяльності: перша група до 10 років, друга група до 20 років, третя група - до 30 років педагогічної діяльності.

Для діагностики емоційного вигорання педагогів було використано бесіду та метод анкетування, враховуючи той факт, що завдяки цьому методу в короткий термін можна зібрати необхідну кількість психологічної інформації, яка має високий рівень надійності.

Для одержання емпіричної інформації у даному дослідженні застосовувалися такі методики: 1) «Синдром вигорання в професіях системи

людина-людина» К. Маслача, С. Джексона в адаптації Н. Водоп'янової, що призначена для вимірювання ступеня "емоційного вигорання" в професіях типу "людина-людина»; 2) «Дослідження синдрому вигорання» Дж. Гринберг; 3) «Оцінка власного потенціалу «вигорання»» Дж. Гибсон, Д. Иванцевич, Д. Доинелли.

В результаті проведеного дослідження за трьома методиками було виявлено, що у жодної з досліджуваних груп емоційне виснаження не було сформоване на високому рівні. Зазвичай це був низький або середній рівень вияву.

У ході дослідження визначили ряд цікавих фактів стосовно досліджуваної вибірки:

1. Шкала «особиста задоволеність» за методикою «Оцінка власного потенціалу «вигорання»» відповідно до високого та низького рівня вияву найвища у педагогів з трудовим стажем до 30 років. Середній рівень переважає у групі з трудовим стажем до 20 років.

2. За шкалою «деперсоналізація», що наявна у методиках «Оцінка власного потенціалу «вигорання»» та «Синдром вигорання в професіях системи людина-людина» результати були наступними: високий рівень прояву деперсоналізації не було виявлено у жодної досліджуваної групи за двома методиками. Результати методики «Оцінка власного потенціалу «вигорання»» підтвердили результати методики «Синдром вигорання в професіях системи людина-людина» за шкалою «деперсоналізація» у першій та третій групі педагогів у яких переважав низький рівень прояву даного симптому, рідше зустрічався середній рівень. Деперсоналізація проявляється у деформації стосунків з іншими людьми. В одних випадках це може бути зростання залежності від інших людей, у інших — зростання негативізму, цинічності установок і почуттів.

3. За шкалою «редукція особистих досягнень» з методики «Синдром вигорання в професіях системи людина-людина», отримано такі результати – високий рівень прояву даної характеристики був у всіх групах і отримав однакові значення, у першій групі однакових числових показників набув, як низький, так і середній рівені прояву. Для другої групи досліджуваних більше був характерний низький рівень прояву редукції особистих досягнень, а для третьої – середній рівень редукції. Редукція особистих досягнень полягає в тенденції до негативного оцінювання себе, свої професійні досягнення та успіхи або у негативізмі щодо службової гідності і можливостей, у нівелюванні особистої гідності, обмеженні своїх можливостей, обов'язків щодо інших.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Досліджуючи особливості формування, синдрому емоційного вигорання, було визначено симптоми, які найбільше приносять педагогам дискомфорт у трудовій сфері відповідно до трудового стажу та визначено рівень сформованості емоційного вигорання кожної групи. Перспективою подальших досліджень є аналіз показників чоловіків педагогів з різним трудовим стажем та порівняння їх результатів.

Джерела та література:

1. Барабанова М. В. Вивчення психологічного змісту синдрому «емоційного вигорання» // Вісник МГУ. – сер. 14, Психологія. – 2010. - №1.
2. Бойко В. В. Синдром «емоціонального вигорання» в професійному общени. – СПб., 1999. – 216 с.
3. Єгорова Є. Феномен емоційного вигорання та його прояви в професійній діяльності педагогічних працівників закладів профтехосвіти / Є. Єгорова // Педагогіка і психологія. Вісник АПН. – 2010. – № 4. – С. 66-73.

Ольга Лазорко

доктор психологічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ КЕРІВНИКІВ РЕГІОНАЛЬНИХ СЛУЖБ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ

З набуттям чинності Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889 виникла необхідність посилення уваги до професійної компетентності служб управління персоналом у системі державного управління взагалі та розвиток психологічних компетенцій зокрема. Образ «кадровика» держслужби дотепер сприймається як функціонально обмежена та нетворча робота, спрямована на обмежений набір функцій, який більшою мірою зводиться до реєстрації та ведення кадрового обліку. У цій ситуації часто губляться дуже значимі функції менеджерів по персоналу, а саме робота по створенню сприятливого психологічного клімату в колективі, постійна комунікація з персоналом та менеджментом компанії, профілактика та фасилітація організаційних конфліктів, інноваційні підходи до створення організаційної культури та розвитку команди, аналітична робота щодо прогнозування та стратегії розвитку організації, а також забезпечення кадрового резерву, набору персоналу, мотивації, адаптації та психологічного супроводу працівників.

Перехід від кадрових служб до служб управління персоналом в органах публічного управління вимагає співпраці безпосередніх менеджерів по персоналу та фахівців у сфері психології. Адже державні службовці є самі по собі специфічною категорією працівників, які є представниками чинної державної влади, що здійснюють всі професійні функції від імені та за дорученням держави. Тому це висуває підвищені вимоги до моральних якостей, відповідальності, дисциплінованості, доброчесності та особистісних якостей працівників. Таким чином, управління персоналом державної служби можна розглядати як надважливу ланку органу, який формує всю систему комунікації та від якої в кінцевому рахунку залежить ефективність та результативність професійної діяльності держслужбовців. Отже, служби персоналу не повинні бути лише технічним додатком

управлінських структур, вони мають визначальну роль у формуванні кадрової політики та стратегії розвитку всієї організації.

З метою виявлення актуальних потреб в отриманні психологічного навчання та супроводу з питань управління персоналом у державних органах нами у рамках підписаного Меморандуму про співпрацю між Волинським обласним центром підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій та кафедрою загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки було здійснено опитування голів служб управління персоналом органів державної влади щодо необхідності підвищення психологічної компетентності працівників служб управління персоналом. Загальна кількість опитаних становила 30 чоловік. В результаті опитування найбільш важливими якостями спеціаліста з управління персоналом у сфері публічного управління виявились: комунікабельність (19), стресостійкість (12), компетентність (12), професіоналізм (6), впевненість (3), уважність (2) та прийняття змін, або гнучкість (2). Найбільш негативними якостями спеціаліста з управління персоналом опитуванні вважають конфліктність (8), некомпетентність (8), існування лише власної думки (8), невміння планувати роботу (6) та надмірну емоційність (4). Найбільш важливими напрямками діяльності служб управління персоналу опитані вважають наступні:

– Адаптація: процес і дії, спрямовані на те, щоб прийняті на роботу працівники швидко засвоїли необхідні навички, познайомились з колективом і правилами, які прийняті в організації (17)

– Кадрове діловодство: оформлення трудових відносин відповідно до трудового законодавства (14)

– Розвиток персоналу: атестація персоналу, формування та робота з кадровим резервом, навчання персоналу (13)

– Корпоративна культура: почуття спільності, відданості організації, лояльності (10)

– Рекрутинг: пошук нових працівників, відбір кандидатів в процесі співбесід, психологічне тестування (9)

– Мотивація: розробка привабливих для працівників компенсаційних пакетів щодо умов праці та оплати (4)

Стосовно найбільш актуальних напрямків психологічного супроводу персоналу, які вимагають додаткового навчання, було відзначено наступні теми:

– Сресостійкість та технології опанувальної поведінки (15)

– Профілактика емоційного вигорання в професії (13)

– Емоційна безпека та управління емоціями у взаємодії з клієнтами (9)

– Тренінг управління конфліктами (8)

– Мотивація персоналу: психологічний супровід (7)

– Психодіагностика (підбір адекватного психологічного інструментарію для підбору та оцінки персоналу) (7)

- Мистецтво публічного виступу (5)
- Тайм-менеджмент та організація робочого часу (4)
- Тренінг комунікативної компетентності (3)
- Лідерство та командоутворення (3)
- Тренінг протистояння маніпуляціям (1)

Отримані дані дадуть змогу спільно з Волинським обласним центром підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій створити професійні програми для керівників служб персоналу, які матимуть на меті підвищення їх психологічної компетентності.

Джерела та література:

1. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 88.

Юлія Матіюк

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Алла Мудрик

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРУДОГОЛІЗМУ ТА ЙОГО ЗВ'ЯЗОК З ОСОБИСТІСНИМИ ЯКОСТЯМИ ПЕДАГОГІВ

Дослідження феномену трудоголізму та його зв'язку з особистісними якостями реалізовувалось на базі Любешівської загально-освітньої школи. Вибірку склали 40 вчителів віком від 26 до 50 років, серед яких 27 осіб – жіночої статі і 13 осіб – чоловічої статі.

Для досягнення мети і реалізації поставлених завдань було використано комплекс психодіагностичних методик: Тест «Чи Ви не трудоголік?» (Є. Ільїн), «Тест на трудоманію» (Є. Ільїн), «Особистісний опитувальник FPI».

Теоретичний аналіз проблеми та розроблена програма емпірико-діагностичного вивчення індивідуально-психологічних особливостей трудоголізму педагогів вимагає чіткої послідовності у фіксації, аналізі та інтерпретації отриманих результатів. Розглянемо більш детально отримані результати.

Згідно результатів, отриманих за методикою «Чи Ви не трудоголік?» (Є. Ільїна) у 30% вибірки виявлені ознаки трудоголізму, 70% вибірки не мають ознак трудоголізму.

Можемо зазначити, що згідно результатів, які були отримані в ході цього діагностико-емпіричного дослідження у досить значного відсотку вибірки було встановлено відсутність ознак трудоголізму. Ця категорія респондентів характеризується тим, що вони вміють правильно поставити перед собою мету, їм важливий результат своєї праці, для них професійна

діяльність – всього лише частина життя, спосіб самовираження і засіб самозабезпечення і створення матеріальних благ.

У 30% вибірки було встановлено ознаки трудоголізму, для них результат роботи не має сенсу, робота – це спосіб заповнення часу, такі люди націлені на виробничий процес. Сімейні стосунки, сама сім'я – сприймаються як перешкоди, котрі відволікають від роботи і викликають роздратування і досаду [1, с. 202].

Проаналізувавши результати методики «Тест на трудоманію» (Є. Ільїна) у 82% досліджуваних виявлено середній рівень трудоголізму, 13% – високий рівень і лише у 5% – низький рівень.

У ході дослідження було встановлено, що у 82% вибірки середній рівень трудоголізму, який свідчить про те, що досліджуваних багато чого не влаштовує в їхній роботі, але вони повинні на ній знаходитися. Що стосується приступів трудоголізму то вони знаходять на них час від часу. До певних ознак трудоголізму належить: системність мислення; впертість; страх невдач; надмірна увага до дрібниць; відсутність інтересу до чого-небудь, крім роботи; думки про роботу; складності в прийнятті конкретного рішення, ретельне і тривале зважування всіх «за» і «проти»; поява роздратування, занепокоєння, якщо така людина знаходиться не на роботі, або тоді, коли виконання певного завдання добігає кінця; при завершенні певного завдання виникають відразу ж думки про наступне завдання; відсутнє почуття радості, задоволення після того, як якусь справу виконано; підвищені вимоги до себе і до виконуваної роботи.

Високий рівень трудоголізму у 13% вибірки вказує на те, що досліджувані є типовими трудоголіками. Вони вже давно втратили спокій із за роботи, відчувають фізичні або психологічні навантаження. Для них постійно не вистачає часу. Одна з важливих особливостей трудоголізму – компульсивне (нав'язливе) прагнення до постійного успіху і схвалення з боку оточуючих. Вони відчувають страх потерпіти невдачу, «втратити обличчя», бути звинуваченим в некомпетентності, лінощах, виявитися гірше інших в очах начальства. З цим пов'язане домінування в психологічному стані почуття тривоги, не залишає трудоголіків ні під час роботи, ні в хвилини нетривалого відпочинку, який не буває повноцінним через постійної фіксації думок на роботі.

Низький рівень трудоголізму було виявлено лише у 5% вибірки. Виходячи з відповідей досліджуваних, можна сказати, що вони задоволені своєю кар'єрою зараз. Вміють сконцентруватися на головних задачах, що свідчить про їх професіоналізм. Правильний розподіл сил, постановка цілей, сучасне поєднання роботи і особистого життя допомагають досягнути для них успіху. Вони не намагаються пригнути вище голови і отримати все відразу тому що, вони чудово розуміють, що в житті так не буває. Для них головне правило – послідовність [1, с. 205].

Результати «Особистісного опитувальника FPI» та кореляційного аналізу індивідуально-психологічних особливостей трудоголізму педагогів дали змогу виявити, що феномен трудоголізму, має найбільш тісний кореляційний зв'язок з емоційною лабільністю. Характеризується зневірою

у власні сили, частими перепадами настрою, переживанням пригніченості без явної на це причини, відсутністю бажання займатись будь чим, неврівноваженістю через надмірну завантаженість буденними справами, наявністю надокучливих думок, швидкою втомлюваністю, переживанням нерозуміння серед близьких та рідних.

Слід зазначити, що трудоголізм також корелює із такими індивідуально-психологічними особливостями як невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, дратівливість, реактивна агресивність та сором'язливість.

Отже, розвитку трудоголізму сприяє: підвищений рівень психопатизації, що створює умови для імпульсивної поведінки; невротичний синдром астенічного типу зі психосоматичними порушеннями; депресивність; прагнення до домінування; тривожність; невпевненість; зневіра у власні сили; часті перепадами настрою, переживання пригніченості без явної на це причини; неврівноваженість через надмірну завантаженість буденними справами; переживання непорозуміння серед близьких та рідних.

Джерела та література:

1. Ильин Е.П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень./ Е.П. Ильин – Издательский дом «Питер», 2011. – 224 с.
2. Ковальчук М.А. Аддиктивное поведение. Профилактика, коррекция, реабилитация / М.А. Ковальчук – М.: Изд-во «Владос», 2010. – 286 с.

Алла Мудрик

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ У ПЕДАГОГІВ

В умовах сучасного розвитку суспільства, в якому постійно змінюються стандарти, зростає вимога до більш якісного виконання будь-якого роду діяльності, що призводить до підвищення вимогливості до самої особистості, її знань, умінь та навичок. Перфекціонізм, з однієї сторони, сприяє зростанню конкурентоспроможності на ринку праці та підвищенню професіоналізму, а з іншої – здатен викликати стрес, депресію, ворожість та інші негативні психічні стани.

Пошук «досконалої людини» проводився багатьма дослідниками в різні періоди історії: Стародавній світ, Середньовіччя, Просвітництва, Новий час, Сучасний період. Перші розвідки можна віднести ще до часів Стародавньої Греції, де «ідеальною» вважалася людина, яка виконує свої державні обов'язки, не зважаючи на власні особисті потреби.

На сучасному етапі ж перфекціонізм вчені розглядають через призму особистості. На первинному етапі дослідження даного феномену

проводилось виключно клінічною психологією та психіатрією, які перфекціонізм тлумачили, як патологічну аддукцію.

Класичні дослідження перфекціонізму включали лише один показник (фактор) – тенденцію особистості встановлювати вкрай високі стандарти. Згодом вчені дійшли висновку, що перфекціонізм – це багатовимірне явище.

У ХХ ст. виникли багатофакторні моделі перфекціонізму. Х'юїтт П. та Флетт Г. запропонували тривимірну модель перфекціонізму: – орієнтований перфекціонізм, об'єктно-спрямований перфекціонізм, соціально приписаний перфекціонізм.

Перфекціонізм, як багатовимірне явище має свою структуру. Більшість науковців виділяють наступні структурні компоненти даного явища: 1) особисті стандарти; 2) схильність до порядку; 3) тривога під час виконання завдань; 4) стурбованість помилками; 5) батьківський тиск.

Перфекціонізм, як складне явище має свої передумови та причини виникнення. Більшість науковців схиляються до думки, що він може виникнути ще в ранньому дитинстві, як наслідок батьківського тиску (батьківські очікування) або бажання батьківського схвалення. Також до основних умов виникнення перфекціонізму можна віднести наявність батьківського перфекціонізму. Доведено прямий зв'язок перфекціонізму матері та дитини.

Перфекціонізм має наступні моделі: позитивний і негативний, активний і пасивний, функціональний і дисфункціональний, адаптаційний і дезадаптаційний, здоровий і не здоровий та ін. .

Дослідження психологічних особливостей прояву перфекціонізму у вчителів відбувалось на базі Загальноосвітньої школи І – ІІІ ст. с. Угринів. У дослідженні брало участь 46 осіб. Методики, що використовувалися – опитувальник перфекціонізму (Гаранян Н., Холмогорова А.), шкала перфекціоністської самопрезентації (П. Хьюїтт – Г. Флетт), факторна структура КДТП, шкала депресивності (А.Векк), опитувальник «Формула темпераменту» (А. Белов)).

Під час дослідження було встановлено, що переважна більшість респондентів проявили нормальний тип перфекціонізму (96%) та лише 4 % опитаних мають патологічний тип.

На основі опитувальника «Шкала перфекціоністської самопрезентації» (П. Хьюїтта – Г. Флетта) ми встановили, що переважна більшість респондентів (69%) проявили середній рівень перфекціонізму, 27% – низький та 4% – високий. Учителі, які проявили високий рівень перфекціонізму більш вимогливі до себе, чим до навколишніх людей. Вимоги, які вони ставлять перед собою зазвичай нереалістичні, а самі респонденти нездатні оцінити свої сильні і слабкі сторони та самовизначитись. Учителі із середнім рівнем перфекціонізму також мають високі вимоги до себе, але вони здатні в більшій мірі оцінювати обставини, що сприяють досягненню мети, і в існуючій ситуації і, можливо, в майбутньому. Вчителі із низьким рівнем перфекціонізму не замислюються про перспективи професійного та особистісного зростання, але вважають, що оточуючі їх люди пред'являють до них високі вимоги.

На основі опитувальника перфекціонізму (Гаранян Н., Холмогорової А.). ми вставили, що більшість опитаних вчителів, а саме 26 % мають завищені претензії та вимоги до себе. Це свідчить про те, що опитані вчителі висувають до себе занадто високі вимоги та мають намір стати кращими ніж вони є насправді. 32% опитаних мають завищені стандарти діяльності при орієнтації на полюс «найуспішніших». Це свідчить про те, що вчителі мають за намір стати «еталоном» наслідування для своїх колег. 48% респондентів сприймають інших людей як таких, що делегують високі очікування. Це свідчить про те що, педагоги сприймають навколишніх людей, як таких, що очікують від них досить високих результатів професійної діяльності. 18 % опитаних характеризуються селектуванням інформації про власні невдачі й помилки. Це свідчить про те що, у педагогів виникає страх перед невдачею. 4 % опитаних мають поляризоване мислення. Це свідчить про те, що вчителі, які відносяться до даної шкали, намагаються зробити все бездоганно.

Для більш змістовних результатів ми дослідили рівень депресивності респондентів, за допомогою опитувальника «Шкала депресивності» Бекка, та співставили їх з результатами дослідження рівня перфекціонізму. В ході дослідження ми отримали наступні результати: 71% опитаних не відчувають депресії, 18% – мають легку депресію, 11% – депресію середньої тяжкості. Важка депресія у респондентів відсутня. Згідно даних дослідження у вчителів з низьким рівнем перфекціонізму ми спостерігаємо 100% відсутності депресивного стану. Натомість у перфекціоністів з середнім рівнем ми спостерігаємо присутність депресивних станів. Так 18% опитаних вчителів проявили легку депресію, а у 11% ми виявили вже депресію середньої тяжкості. У 4% респондентів з високим рівнем перфекціонізму ми спостерігаємо депресію середньої тяжкості. Депресія у вчителів виникає як внаслідок постановки високих стандартів, страху невідповідності позитивним уявленням про них зі сторони, завищених стандартів діяльності при орієнтації на полюс «найуспішніших», залежності від зовнішньої оцінки, селектування інформації з негативною основою, поляризованого мислення – «все або нічого».

За допомогою методики дослідження типу темпераменту за А. Беловим ми встановили, що переважна більшість в колективі – це холерики (52%), друге місце посідають сангвініки (29%) та третє – флегматики (19%). У респондентів із низьким рівнем перфекціонізму домінують позицію займає такий тип темпераменту, як сангвінік та складає 23%. Це пояснюється тим, що педагоги з низьким рівнем перфекціонізму менш замислюються над своїм професійним зростанням та більш спонтанні у виборі методів своєї діяльності. У вчителів із середнім рівнем перфекціонізму переважає такий тип темпераменту, як холерик, який складає 57% опитаних. Це пояснюється тим, що вчителі-холерики, які мають середній рівень перфекціонізму схильні до самовдосконалення, шляхом постановки перед собою високих цілей для досягнення значних результатів. У вчителів із високим рівнем перфекціонізму ми виявили тільки такий тип темпераменту, як холерик, який складає 4 %. Вчителі-холерики, які мають високий рівень

перфекціонізму, пред'являють до себе високі вимоги. За рахунок того, що холерики досить самовпевнені – вони націлені на підвищення власної значущості в мікроколективі.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у можливості удосконалення теоретико-методологічних конструктів вивчення професійних адикцій особистості, зокрема перфекціонізму та впровадженні системної діагностики його прояву та корекції.

Джерела та література:

1. Вавілова А. С. Особливості невротичних проявів перфекціонізму в ситуації досягнення / А. С. Вавілова // Актуальні проблеми психології. – 2015. – Т. 1, Вип. 42. – С. 123 – 128.
2. Грубі Т.В. Основні методики діагностики перфекціонізму / Т.В. Грубі // Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції : Роль і місце психології та педагогіки у формуванні сучасної особистості. – Х.: Центр педагогічних досліджень, 2016. – С. 59 – 63.
3. Завада Ю. Модифікація опитувальника перфекціонізму Н. Гаранян, А. Холмогорової / Т. Ю. Завада // Психологічні перспективи. – 2015. – Вип. 26. – С. 120 – 133.
4. Тягур Л. М. Феномен перфекціонізму в педагогічній діяльності викладача/ Л. М. Тягур// Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія педагогіка та психологія. – 2017. – Вип. 2. – С. 247 – 250.

Ольга Цвігун

студентка факультету психології і соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Михайло Коць

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ДІАГНОСТИКА МОТИВАЦІЇ КАР'ЄРНОГО РОСТУ
ОПЕРАТИВНОГО ПЕРСОНАЛУ АТОМНОЇ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ**

Постановка проблеми та її значення. Останнім часом проблема мотивації кар'єрного розвитку набуває дедалі більшого значення. Підприємство використовує персонал у своїй діяльності, а він в свою чергу є складним та специфічним видом ресурсів. Він вимагає багато вкладених зусиль з боку роботодавців.

Актуальність проблеми. Ефективність діяльності значною мірою залежить від мотивованості персоналу. Підвищення продуктивності праці можна домогтися через зацікавленість працівників у результатах його роботи. Недостатня кількість інтересу може призводити до низького рівня кар'єрної мотивації, що в свою чергу призводить до неефективної діяльності.

На сьогоднішньому етапі розвитку суспільства у літературних джерелах досить вибірково висвітлюється проблема мотивації професійного зростання. Саме цей факт і обумовлює актуальність нашого дослідження.

У якості концептуальної гіпотези виступило припущення про низький рівень кар'єрного росту та вплив мотивації на це явище. Емпіричні гіпотези дослідження були сформульовані наступним чином:

1) якщо у реципієнтів несформовані професійні орієнтації, то показники мотивації до кар'єрного просування буде низький;

2) у працівників може бути наявна незадоволеність умовами праці, що призводить до низького рівня кар'єрного росту.

Виклад основного матеріалу. З метою з'ясування особливостей мотивації кар'єрного росту оперативного персоналу АЕС здійснювався теоретичний аналіз літературних джерел, що дозволив виявити проблемне поле нашого дослідження [2], а також підібрати психодіагностичні засоби: методика діагностики ціннісних орієнтацій в кар'єрі (Е.Шейна, адаптація В.А.Чікер, В.Е.Вінокурова) / «Якорі кар'єри»; анкета «Кар'єрна мотивація» (А.Ное, Р.Ное, Д.Баххубер, адаптація Е.А.Могілевкіна); анкета з вивчення організаційних умов, задоволеності працею і професійним розвитком (А.Майєр) [1].

Дослідження проводилось на базі НТЦ РАЕС, м. Вараш. Вибірка складала 29 осіб чоловічої статі та 1 жіночої оперативного персоналу.

Наступним етапом нашого дослідження була перевірка емпіричних гіпотез. Для перевірки першої гіпотези було обрано методику «Кар'єрна мотивація» та «Якорі кар'єри». З допомогою першої ми дізнались, що:

– рівень кар'єрної інтуїції (як адекватність самооцінки співробітником своїх професійних здібностей в контексті фактичної ситуації) у нашої групи досліджуваних низький. Це свідчить про постановку неадекватних кар'єрних цілей (як завищених, так і занижених); слабе використання особистісних ресурсів для просування по службі; неготовність освоювати нові методи роботи, необхідні для кар'єрного просування;

– рівень кар'єрної причетності (як готовність співробітника працювати на втілення цілей організації) середній. Тобто прагнення до роботи направлено на досягнення цілей в кар'єрі за середніми показниками, тобто віддача роботі тільки в робочий час.

– рівень кар'єрної стійкості (як здатність справлятися з труднощами, адаптуватися до змін ситуації та ін.) середній, що свідчить про досить легку адаптованість до мінливих обставин і здатність справлятися з труднощами і проблемами, що виникають в ході здійснення професійної діяльності.

З допомогою методики «Якорі кар'єри» виявлено такі результати (рис. 1).

Рис. 1. Відсотковий розподіл показників за шкалами методики «Якорі кар'єри»

Результати, що представлені на рис. 1., указують, що прагнення до професійної компетентності знаходиться аж на четвертому місці, тобто люди хочуть бути професіоналами в своїй справі. Хоча стабільність у роботі їх цікавить більшою мірою.

Отже, одна з наших гіпотез частково підтвердилась – у людей з низьким рівнем професійних орієнтацій, низький рівень мотивації до кар'єрного зростання.

У результаті наших обрахунків анкети з вивчення організаційних умов, задоволеності працею і професійним розвитком (А.Майєр) були отримані наступні результати (табл. 1).

Таблиця 1

**Показники задоволеності умовами праці
(за анкетною А. Майєра «Вивчення організаційних умов,
задоволеності працею і професійним розвитком»)**

Показники задоволеності					
Коефіцієнт задоволеності	Колегами	Керівником	Діяльністю	Умовами праці	Організацією
		0,623	0,615	0,637	0,303
Показники задоволеності					
Коефіцієнт задоволеності	Розвитком	Оплатою праці	Розподілом робочого часу	Захищеністю робочого місяця	
		0,463	0,1	0,533	0,016

Результати дослідження, що представлені у табл. 1 дають підстави вважати, що працівники хвилюються за захищеність свого робочого місця.

Загальний рівень задоволеності умовами праці також доволі низький. Отже, друга наша гіпотеза також має право на існування.

Висновки. У результаті дослідження мотивації кар'єрного росту оперативного персоналу АЕС нами було отримані наступні результати:

1. Несформованість професійних орієнтацій впливає на бажання просуватися кар'єрними щаблями.

2. Незадоволеність умовами праці призводить до погіршення мотивації кар'єрного росту.

Результати емпіричного дослідження відображають тільки окремий аспект впливу задоволеності умовами праці та сформованих професійних орієнтацій на мотивацію кар'єрного росту і висвітлюють лише частину наявної проблеми, яка, безумовно, заслуговує на подальше дослідження. Зокрема, нами планується детальне дослідження різних чинників, що формують мотивацію кар'єрного росту та їх взаємодію з умовами праці.

Джерела та література:

1. Корольчук М.С. Теорія і практика професійного психологічного відбору : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 536 с.

2. Цвігун О. Мотивація кар'єрного росту оперативного персоналу атомної електростанції / О. Цвігун, М. Коць // Психогенеза особистості: норма і девіація : зб. наук. статей ; [гол. ред. Я. Гошовський]. – Луцьк : Вежа-друк, 2019. – 244 с. – С. 218–222.

**ОСОБИСТІТЬ В УМОВАХ КРИЗИ ТА
КОНФЛІКТУ**

Діана Бих

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Олена Журавльова

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Традиційно підлітковий вік відносять до критичних періодів онтогенезу. Головним змістом цього етапу є перехід від дитинства до дорослості, що супроводжується низкою значущих особистісних трансформацій. Процес самопізнання є складним і досить суперечливим, самооцінка та рівень домагань – часто неадекватними та нестійкими. Інтенсивне формування Я-образу передбачає загострення потреб у самоствердженні та спілкуванні, переоцінку сформованих раніше переконань, інтеграцію у власну систему цінностей норм підліткового середовища тощо.

Часто у підлітків спостерігається емоційна нестабільність і амбівалентність. Нестійкість емоцій, як правило, зумовлюється невпевненістю щодо правильності вибору форми власної поведінки. Хоча нові почуття уже виникли, але вони ще не набули адекватних способів вираження. Мотивація підлітків характеризується, з одного боку, прагненням до самостійності і самоповаги, а з іншого – вони зіштовхуються з контролем, заборонами і вимогами дорослих. Такий конфлікт часто викликає імпульсивні, нестабільні, інколи важко передбачувані реакції [3, с. 164]. З огляду на вказані особливості закономірним є те, що проблема прояву тривожності саме у підлітковому віці займає важливе місце у колі інтересів науковців.

Окреслена проблематика знаходить відображення у працях вітчизняних і зарубіжних психологів, зокрема, К. Еріксона, У. Моргана, Ю. Пахомова, Ю. Ханіна, Г. Айзенка, Б. Вяткіна, Ч. Спілбергера, Н. Махоні, Е. Соколова, Е. Ейдемільера, А. Захарова та багатьох інших.

Тривога – це переживання емоційного дискомфорту, пов'язаного з очікуванням несприятливого розвитку подій, передчуттям потенційної небезпеки. Поняття було введено у психологію З. Фрейдом.

У підлітковому віці тривожність може набути статусу стійкого особистісного утворення. Вона виявляється у Я-концепції дитини, яка часто є суперечливою і, як наслідок, детермінує труднощі у сприйнятті своїх успіхів та невдач.

Найбільш характерними для дітей є внутрішньо особистісні та внутрішньо сімейні конфлікти.

Звертаючись до аналізу внутрішніх конфліктів підліткового віку Д. Ельконін стверджує, що проблеми, які виникають впродовж цього вікового періоду не слід тлумачити спираючись виключно на залежність підлітка від

статевого дозрівання. З точки зору вченого, подібні труднощі пояснюються індивідуальними особливостями особистості, що сформувались ще до початку підліткового періоду під впливом ситуації розвитку конкретного індивіда. Науковець вказує на ключове значення того, що цей період характеризується інтенсивним налагодженням взаємостосунків з однолітками та дорослими. Саме від рівня успішності вирішення цього завдання залежить спектр емоційних реакцій дитини [2].

Внутрішній конфлікт, суперечливість прагнень дитини, коли одне її сильне бажання суперечить іншому, одна потреба заважає іншій, є причиною виникнення тривоги. Але щоб сформувалася тривожність як риса особистості, підліток повинен накопичити багаж неуспішних, неадекватних способів подолання стану тривоги [1, с. 42].

Прояви тривожності у підлітків можуть набувати як соматичний, так і поведінковий характер. Соматичні аспекти стосуються змін у роботі внутрішніх органів, системах організму дитини: прискорене серцебиття, нерівне дихання, тремтіння кінцівок, скутість рухів, підвищення тиску, розлади шлунку тощо.

На поведінковому рівні прояви підвищеної тривожності є також різноманітними та непередбачуваними. Вони можуть коливатись від повної апатії і безініціативності до демонстративної жорстокості [1, с. 41].

Джерела виникнення підліткової тривоги, як правило, знаходяться у сфері налагодження взаємостосунків. З одного боку, підліток залежний від батьків (дорослих), з іншого ж, він прагне до незалежності. Однак, ті з них, кому надається повна свобода, відчувають тривогу, оскільки відповідна рольова модель в межах їхньої Я-концепції ще не сформована.

Іншою причиною тривожності часто виступають завищені вимоги до дитини, догматична система виховання, яка не враховує власну активність дитини, її здібності, інтереси та схильності.

Е. Шпрангер, С. Холл, Л. Виготський, А. Бодальов, Д. Фельдштейн та інші дослідники психології підлітків наголошують, що велике значення у цьому віці має спілкування, особливо з ровесниками. Стосунки з товаришами перебувають у центрі життя підлітка і багато в чому визначають решту аспектів його поведінки й діяльності.

Для підлітка важливо не просто бути поряд із ровесниками, а посідати серед них статус, що задовольнятиме його. Для декого це намагання може виражатися через бажання посісти в групі позицію лідера, для іншого – бути визнаним, улюбленим товаришем або непорушним авторитетом у певній справі, але в будь-якому випадку є головним мотивом поведінки школярів у середніх класах. Як свідчать різні дослідження, саме невміння, неможливість досягти такого статусу найчастіше є причиною недисциплінованості, правопорушень, підвищеної конформності [1].

Джерела та література:

1. Вереніч Н. Особливості тривожності сучасних підлітків / Н. Вереніч // Психолог. – 2004. – №23-24. – С. 41-42.
2. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Эльконин Д. Б.; [под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко]. – М. : Педагогика, 1989. – 256 с

Марія Годабська

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Тамара Дучимінська

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ПРОЯВІВ АГРЕСІЇ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Прояви агресії – досить поширене явище у сучасному світі, зумовлене труднощами у соціально-економічній, політичній та етико-психологічній сферах. Дестабілізація економіки, зниження життєвого рівня населення країни тощо призводить до виникнення внутрішніх конфліктів, напруги та агресії, що, в свою чергу, провокує збільшення форм девіантної поведінки особливо серед молоді.

Саме це і актуалізує **мету роботи**, яка полягає у теоретичному та емпіричному розгляді психологічних особливостей діагностики проявів агресії у юнацькому віці.

Дослідження агресивної поведінки завжди було в центрі уваги зарубіжних та вітчизняних вчених та досі залишається предметом постійних дискусій. На сьогодні термін «агресія» має широке поширення для позначення насильницьких загарбницьких дій. В основному ж під агресією розуміється шкідлива поведінка. Причому в понятті «агресія» об'єднуються різні за формою і результатами акти поведінки – від таких, як злі жарти, плітки, ворожі фантазії, деструктивні форми поведінки, до бандитизму і вбивств [1].

Вагомий внесок у дослідження психології агресивної поведінки зокрема належить А. Амбрумовій, Ю. Антоняну, О. Бандурці, О. Беці, В. Волкову, В. Глушкову, В. Гульдону, А. Зелінському, М. Костицькому, В. Медведєву, В. Самовічеву, О. Северову, В. Синьову, С. Тарарухіну, Г. Хохрякову, І. Шмарову. Проте, проблема агресивної поведінки на сьогодні залишається недостатньо розробленою. Особливо, що стосується питань її діагностики. Існуючі закордонні методики, створені спеціально для вивчення психології агресії, не захищені від установочних відповідей, а тому потребують удосконалення, тим більше, що отримані за їх допомогою результати не завжди дозволяють визначитись щодо детермінант агресивної поведінки, не дають змоги спостерігати динаміку та прогнозувати розвиток агресивних тенденцій [2].

Для досягнення поставленої мети нами було сформовано дослідницьку вибірку (45 осіб) зі студентів різних факультетів СНУ імені Лесі Українки.

У емпіричному дослідженні проявів агресії юнаків ми використовували

проективну методика «Неіснуюча істота» (М. Друкаревич) [4] для дослідження загальних особливостей особистості, агресивності та труднощів у спілкуванні; проективну методику «Кактус» (М. Панфілова) [3] для дослідження емоційно-особистісної сфери людини, виявлення наявності агресії, її направленості і інтенсивності; опитувальник рівня агресивності Басса-Дарки та тест А. Ассінгера для оцінки агресивності у стосунках.

Результати емпіричного дослідження засвідчують, що лише 37% досліджуваних студентів мають помірний рівень агресії, у 7% взагалі відсутні будь-які можливості її прояву. Тоді як у більшій половині респондентів (56 %) високий рівень агресії (у 40% досліджуваних агресія несе скоріше руйнівний характер, ніж конструктивний, а у 16 % досліджуваних надмірний рівень агресії).

За результатами тестування загальний індекс вираженості агресії у 16% досліджуваних на низькому рівні, у 61% агресія на середньому рівні та 23% досліджуваних мають середній рівень вираженості проявів агресії.

Якщо ж говорити про форми агресії, то у 23% досліджуваних переважаючим є почуття провини, у 16% переважає вербальна агресія, тобто вираження негативних почуттів через крик, у 3% – підозрілість, у 8% – образа, у 10% – негативізм, у 13% – роздратування, у 16% – непряма агресія та у 11% – фізична агресія.

Таким чином, результати дослідження засвідчують, що проблема агресії у юнацькому віці є дуже актуальною, спостерігається лише невелика кількість низьких показників прояву агресії, а це означає, що необхідно працювати над її корекцією. Студенти мають прояви ворожості, є агресивними, імпульсивними, наявні також ознаки аутоагресії. Результати багатьох методик показали, що у респондентів яскраво вираженими є вербальна агресія, фізична агресія, ворожість, роздратування, образа та почуття провини.

Джерела та література:

1. Кернберг О. Ф. Агресія при розладах особистості і перверсії / О. Ф. Кернберг. – М.: Наука, 1998. – 521 с.
2. Мойсеєва О. Є. Психологія агресивності: сутність та можливість корекції / О. Є. Мойсеєва. – К. : Видавництво ТОВ «КММ», 2008. – 208 с.
3. «Кактус» графічна методика М.А. Панфілової [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://psiukrearth.ru/psihologichni-testi-ta-igri/7778-kaktus-grafichna-metodika-m-a-panfilovoi.html>
4. Тест «Неіснуюча тварина» – малюнок і його інтерпретація [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://psiukrearth.ru/psihologija-vihovannja/2277-test-neisnujuche-tvarina-maljunok-i-jogo.html>

Аліна Дорошенко
студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Оксана Кихтюк
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ТРЕНІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми. Проблема комунікативної толерантності буде існувати до тих пір, допоки існує людська взаємодія. Вирішення цього питання є можливим, набуває актуалізації у період винайдення ефективних форм і методів виховання комунікативно-толерантної особистості. Інформаційний розвиток суспільства ставить перед нами нові завдання, зокрема вміння проявляти терпимість та повагу у спілкуванні, які є важливі та необхідні у повсякденному житті. Однією із успішних форм набуття вмінь та навичок особливостей прояву комунікативної толерантності у підлітків є тренінг як інноваційний метод навчання та виховання.

Мета дослідження: теоретичний аналіз проблеми особливостей прояву комунікативної толерантності у підлітковому віці; емпіричне дослідження до та після проведення тренінгу на тему «Комунікативна толерантність як безконфліктна взаємодія у колективі». Вибірку склали учні 9 класу Луцького НВК № 9. У дослідженні взяли участь 33 особи. Вік досліджуваних від 14 до 16 років.

Виклад основного матеріалу. Дослідження вітчизняних психологів (Л. І. Божович, Л. Е. Орбан-Лембрик та ін.) свідчать, що для підлітків характерним є прагнення бути визнаними у колі ровесників і досягти авторитету через комунікативний процес. Повсякденне спілкування актуалізує проблему різноманітних проявів комунікативної толерантності, оскільки одні люди терпимі до оточуючих, інші здатні силою переконання змусити себе не помічати неприємні властивості іншого.

У підлітковому віці участь у спілкуванні визначається внутрішніми та зовнішніми факторами. До внутрішніх факторів належать комунікативні якості особистості: комунікабельність, здатність розуміти іншого, швидко орієнтуватися у ситуації взаємодії з незнайомими людьми тощо. З боку зовнішніх факторів, участь підлітка у спілкуванні визначається його статусом у колективі, бажанням колективу вступати з ним у взаємостосунки, умовами, які створюються дорослими стосовно підлітка тощо. Аналізуючи спілкування підлітків, слід враховувати їхні психофізіологічні особливості, зокрема фізіологічні зміни, потребу в руховій активності, яка часто сприймається дорослими як свідоме порушення дисципліни, що ускладнює взаємостосунки з дорослими [1].

Нами було розроблено програму соціально-психологічного тренінгу. Ми проводили заняття тривалістю 90 хвилин, з урахуванням особливостей вікової категорії підлітків з якими проводився тренінг. Ми ставили за мету

ознайомити учасників з особливостями прояву комунікативної толерантності; засвоїти поняття «комунікативна толерантність»; сформувати навички безконфліктної взаємодії; розвинути уміння невербальної передачі інформації; уміння будувати конструктивний діалог

Було підібрано вправи, що мали на меті дати як теоретичні аспекти для засвоєння, так і практичні – для безпосереднього наочного відпрацювання. Першим етапом було знайомство та налагодження контакту з учасниками тренінгу. Для цього було застосовано вправу «Дві правди, одна брехня». Учасники мали змогу краще дізнатися один про одного. Наступним етапом було безпосереднє інформування та набуття учасниками тренінгу нових знань на тему комунікативної толерантності та опанування нових умінь та навичок у цій сфері. Для цього було використано вправу «Асоціативний ряд», де учасники мали змогу висловити свою позицію щодо поняття комунікативної толерантності.

Наступним етапом був поділ учасників тренінгу на групи. Кожна з груп мала завдання, до виконання якого були залучені усі учасники. Для цього було використано вправи «Побачення», «Невербальні етюди», «Передай одним словом емоцію» тощо. Також було використано елементи психогімнастики, зокрема вправа «Потрапити у коло». Обов'язковим під час проведення усього тренінгу був зворотній зв'язок від учасників.

З метою емпіричного дослідження особливостей прояву комунікативної толерантності було використано методики: «Опитувальник комунікативної толерантності» (В.В. Бойко); та експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Г.У.Солдатова, О.А.Кравцова, О.Е.Хухлаєв, Л.А.Шайгерова). Було визначено рівні загальної комунікативної толерантності та індекс толерантності досліджуваних до та після проведення тренінгу.

«Опитувальник комунікативної толерантності» за В.В. Бойком (визначення загальної комунікативної толерантності) дозволив визначити загальний рівень комунікативної толерантності та рівні толерантності за окремими показниками - неприйняття індивідуальності іншого, використання себе як еталона, нетерпимість до особистісного дискомфорту партнера по спілкуванню тощо. Результати за методикою зображено на рис. 1.

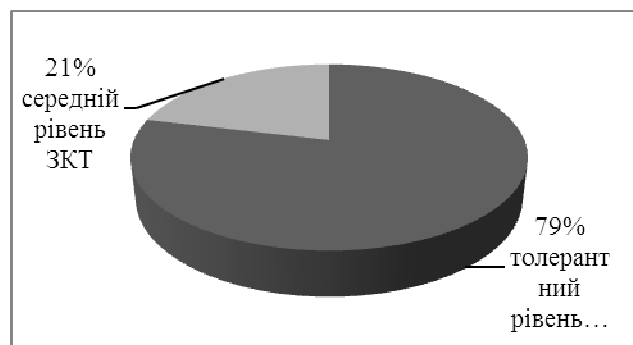

Рис.1 Відсотковий розподіл досліджуваних за методикою «Опитувальник комунікативної толерантності» (В.В. Бойко)

Як видно з рис.1 у 21% досліджуваних середній рівень загальної комунікативної толерантності, що свідчить про достатній рівень толерантності у процесі комунікації, а у 79% діагностованих – толерантний рівень ЗКТ, що є характерним для осіб з високим рівнем толерантності у спілкуванні; низького рівня не було виявлено.

Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Г.У.Солдатова, О.А.Кравцова, О.Е.Хухлаєв, Л.А.Шайгерова) дав змогу здійснити кількісний та якісний аналіз рівня толерантності досліджуваних. Результати висвітлено на рис.2.

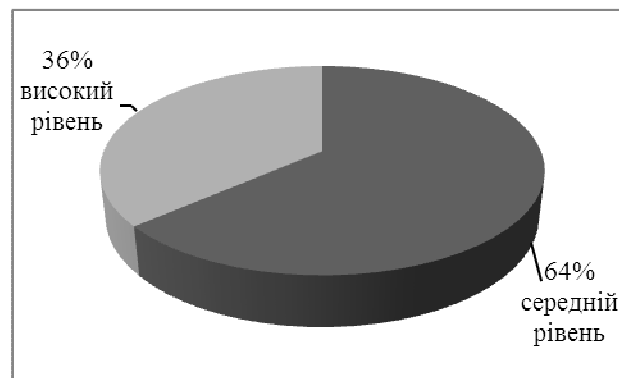

Рис.2 Відсотковий розподіл досліджуваних за методикою «Індекс толерантності» (Г.У.Солдатова, О.А.Кравцова, О.Е.Хухлаєв, Л.А.Шайгерова)

Як видно з рис.2 у 64% досліджуваних середній показник толерантності, а у 36% - високий рівень толерантності, що свідчить про висловлення думки прямо й відкрито, уміння просити й відмовляти, уміння приймати відмову; схильність до компромісів; застосовування емпатичного слухання; орієнтація на особистісну незалежність, власні судження; визнання різноманіття світу, поглядів, життєвих принципів інших людей.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що проблема комунікативної толерантності підлітків є дуже актуальною у сучасних умовах. Одним із сприятливих для формування культури спілкування та комунікативної толерантності є підлітковий період. Робота пов'язана з формуванням толерантної свідомості повинна бути багатогранною та інноваційною. Розроблена нами програма спрямована на вдосконалення комунікативно-толерантних умінь та навичок засвідчила свою ефективність. Розгляд проблеми формування рис комунікативної толерантності вказує на її складність та наголошує на значному впливі зовнішніх та внутрішніх факторів, що відображаються у психологічних особливостях. Перспективним вбачаємо подальший пошук та створення оптимальних способів формування комунікативної толерантності у підлітків.

Джерела та література:

1. Буйвол М. Позитивне значення толерантності: метод. розробка виховного заходу / М. Буйвол // Психолог. – 2011. – № 7. – С. 17-20.

2. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук: спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / О. А. Грива. – К., 2008. – 32с.

3. Грищенко Т. М. Толерантність - здатність і прагнення до діалогу / Т.М. Грищенко. - [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ounb.sumy.ua/publish/2008/tolerant.doc>

Анна Застело

кандидат психологічних наук, доцент,
Запорізький національний технічний університет

МІСЦЕ І ЗАВДАННЯ КЛОУНОТЕРАПІЇ В СТРУКТУРІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ХВОРОЇ ДИТИНИ

Бездоказовим на сьогодні є факт, що формування основних показників здоров'я населення України характеризується здебільшого негативними тенденціями. Стрімке скорочення чисельності населення країни, зміна вікової структури населення та його старіння, зростання рівня смертності, ріст захворюваності взаємозалежні з загальним психічним станом, формуючи негативний емоційний тонус.

Високі показники захворювань серед дітей, фізичні та фінансові труднощі організації та проведення лікування, диктують необхідність удосконалення механізмів організації не тільки допомоги лікарів, а й пошуку оптимальних форм та методів психологічного супроводу в просторі лікувальних закладів.

Отже особливої уваги потребує вивчення психологічних особливостей дітей з хронічними захворюваннями та тих, що перебувають на довгостроковому стаціонарному лікуванні.

Хронічні захворювання протікають тривало і пов'язані з перебудовою всього життя людини. Хвороба як страждання людини має як соціальний, так і індивідуальний зміст.

Індивідуальний зміст хвороби пов'язаний з можливістю переносити страждання, з можливістю встановлювати відносини з іншими людьми з приводу пережитого чи актуального страждання. Таким чином, на рівні індивідуального змісту хвороба пов'язана з встановленням міжособистісних відносин і ставлення до самого себе.

Соціальний зміст хвороби перш за все пов'язаний з необхідністю для інших людей, які не є носіями хвороби, піклуватися про хвору людину, тобто як би розподіляти між собою і хворою людиною ступінь відповідальності за характер і перебіг його хвороби, за життя людини, що переживає страждання.

Знаходження людини в медустанові – це не покарання і не утримання під вартою, як собі уявляють деякі медпрацівники. Така позиція може проявлятися в обмеженні пересування пацієнтів без необхідності (просто

тому, що це зручно персоналу), негативне ставлення до відвідування друзів, перегляду телепередач.

У психогігієні хворої людини сама атмосфера медустанови або лікарні повинна сприяти більш швидкому одужанню. Реальність така, що сірі стіни, запах ліків, білі халати і в цілому обстановка є результатом недостатньої забезпеченості медицини і не може не викликати певного емоційного пригнічення. Тому так важливі для хворих людей улюблені речі і книги, а для дітей – іграшки, що привносять атмосферу домашнього тепла і затишку і дозволяють зберігати власний психологічний простір. Величезне значення для підтримки душевного здоров'я пацієнта має спілкування з родичами і друзями. Вплив медсередовища і особистості медпрацівника як лікувального і психотравмуючого фактора підкреслювали Р. Кінцевий і М. Боухал [1, с. 160].

Так, госпіталізація дитини з різної міри фізичними стражданнями (госпіталізація дитини зазвичай зумовлена серйозними причинами – фізичною травматизацією, загостренням хронічних захворювань, виникненням небезпечних для життя симптомів) зазвичай супроводжується психотравматизацією, внаслідок якої виникають різні емоційні, поведінкові, сомато-вегетативні відхилення.

Психологічний супровід дітей, які перебувають на тривалому лікуванні в стаціонарі лікарень являє собою сукупність методів і технік різних напрямків психотерапії.

Найпоширенішим та найдоступнішим на сьогодні методом збереження психічного та психологічного здоров'я, подолання синдрому госпіталізації є арт-терапія, що зазвичай реалізується волонтерами в різних відділеннях дитячих лікарень.

Одним з таких методів є метод клоунотерапії.

Позначимо одну з поверхневих і перших проблем, з якими клоунотерапевти стикаються входячи в простір дитячих лікувальних установ. На пострадянському просторі поява клоуна в відділенні викликає цілком закономірні асоціації, але незаконні дії. Персонал поспішає зібрати пацієнтів відділення в холі, в той час як такий тип взаємодії вкрай рідкісний у роботі саме лікарняного клоуна, який працює індивідуально з кожною дитиною в його палаті.

Кажучи про особливості клоунотерапії важливо позначити основні відмінності лікарняних клоунів від циркових артистів і аніматорів:

1. Простір. Простір лікувального закладу завжди динамічний і існує за певними законами, протоколами і інструкціями. Клоун впроваджується в середовище відділення і підлаштовується під його рух, перебуваючи внизу посадовій ієрархії.

2. Публіка і драматургія. Робота клоуна в цирку – велика форма і прописані, відрепетирувані сценки з мінімальною варіативністю, де немає партнерської взаємодії з кожною дитиною.

3. Реакція – не завжди сміх. Реакція – це будь-яка нетипова дія, для важкохворих – легкий рух на зустріч, прихована посмішка, відкритий погляд, просто трохи більш жваве реагування на зовнішній стимул.

4. Імпровізація. Імпровізаційні програми спрямовані на інтерактивну взаємодію з дітьми, а так само з їх батьками, і орієнтовані на розширення можливостей участі дитини у взаємодії з клоунами, які працюють з іншими дітьми.

Інтегруючи світовий досвід клоуно- і сміхотерапії, прикладений до реалій медичної сфери пострадянського простору, можна виділити наступні завдання лікарняної клоунади:

- купірування шоккових станів при першій і наступних госпіталізаціях дитини;

- скорочення тривалості «лікарняного синдрому» між етапами хірургічного і консервативного лікування;

- відволікання і психологічне розвантаження дитини безпосередньо в реанімації в передопераційний і післяопераційний періоди;

- відволікання і зняття больового синдрому при проведенні медичних маніпуляцій, які сприймаються дитиною як агресія;

- психологічна адаптація дитини до лікарні за допомогою гри та інтерактивного спілкування;

- мотивація дітей до регулярного, правильного і позитивного (веселого) прийому ліків і їжі;

- надання допомоги у соціальній адаптації дитини після виписки з лікарні в напрямку фізичного вдосконалення і розвитку навичок комунікації [2].

Кожна організація, яка здійснює клоунотерапію, має свої неповторні особливості роботи, які залежать від багатьох факторів: контингенту трупи, стратегій і можливостей підготовки та підвищення кваліфікації лікарняних клоунів, запитів персоналу лікарень, тактик і інструментів роботи з дітьми тощо.

Незважаючи на очевидну важливість та необхідність клоунотерапії у медико-психологічному супроводі дітей, що знаходяться на стаціонарному лікуванні, ця тема не є науково розробленою.

Джерела та література:

1. Психология семьи и больной ребенок. Учебное пособие : Хрестоматия. – СПб.: Речь, 2007. – 400с.
2. Седов К. Больничные клоуны: от волонтерства к профессии... – М. : АНО «Больничные клоуны», 2014. – 56 с.

Олена Заяць

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Тетяна Федотова

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СТАТЕВІ ВІДМІННОСТІ У ВИЯВІ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ

Стрімкі суспільно-політичні та економічні перетворення висувають нові вимоги до особистісних рис, які б сприяли зростанню працездатності й успішній самореалізації особистості. Тому вивчення перфекціонізму, як поняття, що застосовується для опису прагнення особистості до самовдосконалення, привертає увагу значного кола дослідників. Зокрема, явище перфекціонізму розглядається не лише в працях західних психологів (П. Х'юїтт, Г. Флетт, Р.Фрост та інші), а й в роботах російських (Н. Гаранян, А. Холмогорова, В. Ясная та інші) та українських науковців (І. Гуляс, О. Лоза, Г. Чепурна та інші).

Мета статті полягає в емпіричному дослідженні особливостей вияву перфекціонізму з урахуванням статевої приналежності.

Перші теоретичні спроби дослідження перфекціонізму в психології датуються 30-ми роками ХХ ст., коли американські психоаналітики К. Хорні та А.Адлер розглянули прагнення до досконалості як один з головних мотивуючих чинників вчинку людини [1]. П. Хьюїтт та Г. Флетт розглядають перфекціонізм як прагнення бути досконалим та бездоганим у всьому. Науковці описали три складові перфекціонізму: перфекціонізм, орієнтований на себе; перфекціонізм, орієнтований на інших; соціально приписаний перфекціонізм [1, 3].

Цікавим є той факт, що жінкам приписують перфекціонізм згідно стереотипних уявлень. Зокрема, експресивній оцінці власного зовнішнього вигляду (феномен «нервової анорексії») [2], тенденції до посилення розходження між цілями та оцінками своїх можливостей на тлі підвищення значущості вимог соціуму [3], високій самооцінці зі зміщеним локус-контролем на зовнішні орієнтири. В осіб чоловічої статі значення перфекціонізму пояснюють: схильністю до порушень усталеного порядку речей, бунтарством, незалежністю самооцінки, зменшенням диференційованості уявлень про себе [3].

Для визначення особливостей перфекціонізму було проведено емпіричне дослідження. Загальний обсяг вибірки – 48 осіб віком 17-19 років. Діагностованими виступили студенти 2 курсу факультету фізичної культури, спорту та здоров'я і факультету психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Дослідницька вибірка була поділена на дві групи: група I – хлопці (26 осіб) та група II – дівчата (22 особи).

В якості методичного інструментарію було застосовано методику «Багатовимірна шкала перфекціонізму» (Multidimensional Perfectionism

Scale, MPS-H) П.Х'юїтта та Г.Флетта, опитувальник перфекціонізму Н.Гаранян, А.Холмогорової (модифікація Т.Завади).

Середньогрупові результати за проведеними методиками у групах досліджуваних зображено на рис.1-2.

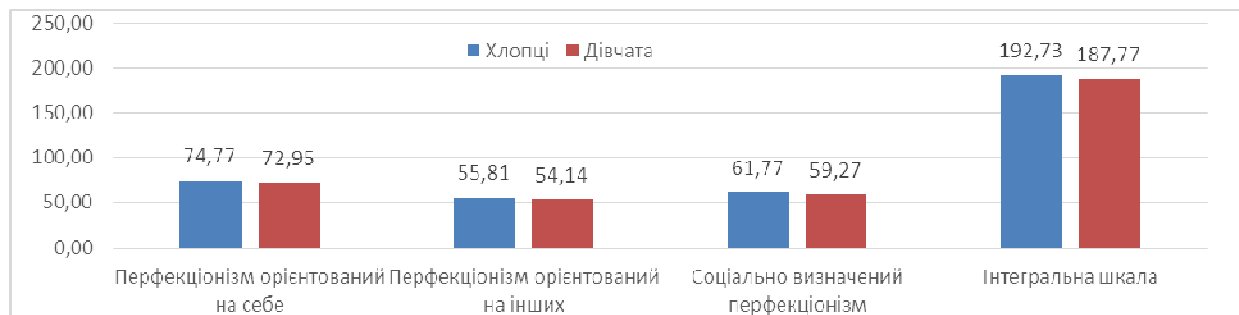

Рис. 1 Середньогрупові результати досліджуваних за методикою вияву перфекціонізму П. Х'юїтта та Г. Флетта «Багатовимірна шкала перфекціонізму»

Згідно з рис.1 можемо констатувати, що показники перфекціонізму за шкалами: орієнтованого на себе ($X_{сер}=74,77$), орієнтованого на інших ($X_{сер}=55,81$) та соціально визначеного перфекціонізму ($X_{сер}=61,77$) у хлопців є дещо вищими, ніж у дівчат ($X_{сер}=72,95$, $X_{сер}=54,14$ та $X_{сер}=59,27$, відповідно). Хоча проведена методика демонструє, що хлопці, на відміну від дівчат, швидше схильні висувати завищені вимоги до себе та до інших, статистично значущих відмінностей у шкалах методики виявлено не було.

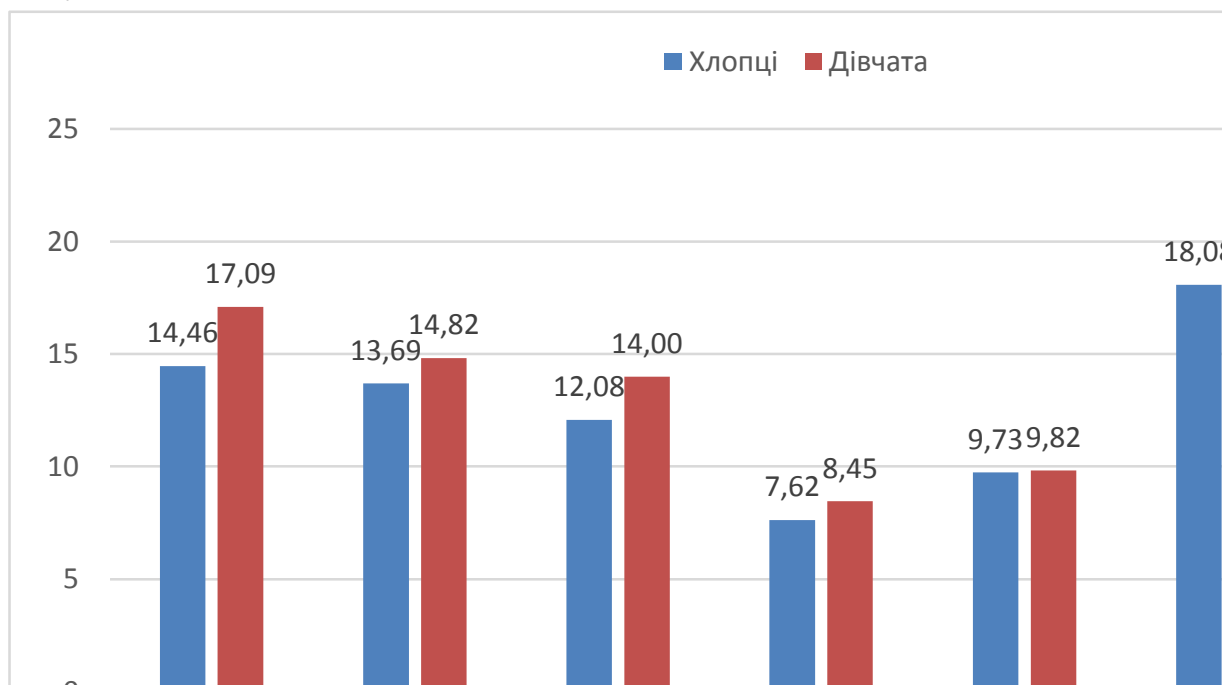

Рис. 2. Усереднені показники за опитувальником перфекціонізму Н.Гаранян, А. Холмогорової (модифікація Т. Завади)

Отже, рис.2 засвідчує наступні статеві особливості у вияві перфекціонізму:

– дівчата сприймають інших людей, як таких, що делегують високі очікування щодо інших осіб ($X_{сер}=17,09$); мають завищені домагання та

вимоги до себе ($X_{сер}=14,82$); делегують високі стандарти діяльності при орієнтації на полюс «найуспішніший» ($X_{сер}=14,00$); селектують інформацію про власні помилки та невдачі ($X_{сер}=8,45$); у них присутнє поляризоване мислення ($X_{сер}=9,82$) та самозвинувачення ($X_{сер}=19,45$);

– натомість хлопці у своїй діяльності в більшій мірі залежать від позиції оточення ($X_{сер}=17,69$).

Емпіричне дослідження вияву перфекціонізму в хлопців і дівчат, дало досить неоднозначні результати, тому потребує подальшого ґрунтовного вивчення.

Перспективою подальшого наукового пошуку вбачаємо у розширенні вибірки досліджуваних та методичного інструментарію й з'ясуванні особистісних якостей осіб із різним рівнем перфекціонізму.

Джерела та література:

1. Гаранян Н.Г. Перфекционизм и враждебность как личностные факторы депрессивных и тревожных расстройств: автореферат дис. докт. психол. наук / Гаранян Наталья Георгиевна. - М, 2010. - 42 с.

2. Женский перфекционизм бывает смертелен // Работа для жінок. Електронний журнал. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.ladyboss.com.ua – Назва з екрану.

3. Ясная В.А., Ениколопов С.Н. Перфекционизм : история изучения и современное состояние проблемы / В.А. Ясная, С.Н. Ениколопов // Вопросы психологии. – 2007. – №7.– С. 157–168.

4. Hewitt P. Dimensions of perfectionism / P. Hewitt, G. Flett // Cognitive Therapy and Research. – 1998. – № 27. – P. 21–45.

Олена Зінковська

викладач вищої категорії,

Луцький центр професійно-технічної освіти

ПСИХОЛОГІЯ КОНФЛІКТУ ТА РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В НЬОМУ

Особистість водночас існує як певне емпіричне утворення, як система мотивів, вмотивованих ставлень, цілепокладань і спонук у сукупності із тим чи іншим рівнем розвитку здатностей до реалізації цих устремлінь. І в той же час особистість є позапсихологічним (що принципово) соціокультурним феноменом, стосовно якого можна стверджувати, що таким чином через дану тут і зараз людину, що сягає особистісного рівня розвитку, діє дух часу, дух епохи. Тобто, особистість є водночас трансцендентним, таким, що важко піддається визначенню, недоступним для емпіричного дослідження, але реально діючим чинником, здатним казувати ті чи інші соціальні явища. Життя є постійне випробовування людського «Я», постійне змагання особистості за себе і за ті, позаособистісні, трансцендентні цінності, в яких вона втілюється, і які втілюють у собі смисли її буття. Що ж виступає центральним моментом у цих життєвих випробуваннях? Це – особистісна криза, сутність якої, на наш погляд, полягає в тому, що особистість емпірична, чи, що набагато гірше, трансцендентна особистість в тому

різновиді свого існування, в якому вона опинилася в даних обставинах, в даному хронотопі буття втрачає здатність долати смислові, ціннісні, екзистенційні перешкоди на життєвому шляху і опиняється на порозі втрати власного буття.

У зарубіжній психології джерелом виникнення кризи розглядаються як внутрішні конфлікти між структурними елементами особистості, так і неузгодженість між внутрішнім і зовнішнім світом особистості. Відправною точкою у виникненні кризи переважно вважається будь-яка неординарна, найчастіше негативна подія або ситуація, що порушує звичний уклад життя людини і ставить під загрозу її цінності і смисли або навіть життя. Сама криза є поворотним моментом у житті людини і може мати як деструктивне, так і конструктивне значення для процесу розвитку і становлення особистості. В історії вивчення кризи особистості в зарубіжній психології можна позначити традицію, в межах якої дослідники підходять до вивчення кризи з позиції кризової ситуації. Для вітчизняної психології загально прийнятим є розуміння, що власне криза, як перелом і протиріччя є необхідною умовою і показником розвитку особистості і може бути зумовлена як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками, які поєднуються в переживанні особистості.

Переживання особистістю кризової події поряд з виникненням гострих негативних емоцій відчаю, депресії містить внутрішній потенціал особистісного зростання, який полягає в мобілізації життєвої активності, в розумінні й прийнятті себе, в переосмисленні власного життя, в формуванні нових зв'язків, у включенні глибинних резервів психіки, в кінцевому рахунку – в пошуку людиною сенсу життя, якщо вона опинилася в кризовій життєвої ситуації, яку вже неможливо змінити. Досвід істотних позитивних змін у житті людини, що є результатом боротьби з кризовим станом, прийнято називати посттравматичним або стресіндукованим особистісним ростом. Ці поняття відображають здатність людини до особистісного росту в процесі подолання стресової або кризової ситуації.

Незважаючи на велику кількість емпіричних досліджень, присвячених різним аспектам вивчення особистісної кризи, проблема далека ще від остаточного рішення. Існують суперечливі погляди на саме визначення особистісної кризи, не визначення її межі. Поняття особистісної кризи використовується у надто широкому сенсі. У зв'язку з цим під визначення «особистісної» потрапляють всі кризи індивідуального життя (екзистенціальна, психологічна, життєва смислопороджувальна і таке ін.), що утруднює методологічні підходи до конкретного аналізу. Недослідженим також залишається чи не найголовніший момент у подоланні кризи, а саме роль суб'єктності, що вирішальним чином впливає на її перебіг і результати цього перебігу.

За дефіцитарності будь-якої із стадій суб'єктогенеза людина буде вважати себе об'єктом маніпуляцій, які здійснюються без врахування її бажань або навіть всупереч їм. Це може породити відмову від використання набутого досвіду під приводом його малоцінності або невпевненості в своїх силах. Отже, в основі суб'єктності лежить, перш за все, суб'єктогенез, тобто

становлення здатності особистості до самодетермінації, до оволодіння самою собою як такою інстанцією, що здатна відповідати за власні вчинки і виступати автором власних дій, тобто такою інстанцією, що здатна казувати і творити дійсність так само, як вона витворила себе. І тут ми підходимо чи не до найтрагічнішого моменту всієї цієї проблематики, а саме: до проблеми психологічних ресурсів особистості. Точніше навіть до того беззаперечного факту, що коли мова заходить про конкретне емпіричне «я», то часто-густо в реальному житті ми, психологи, зустрічаємося з сумним фактом, коли особистісне «Я» конкретного індивіда не має трансцендентного виміру, тобто коли людина є просто соціальним індивідом, що виконує певну роль чи певні команди, але не є особистістю. Ця людина виступає як соціальна функція, як похідне від групи, організації, натовпу. Позбавлена звичних зовнішніх детермінацій, вона опиняється в ситуації 13 самої справжньої життєвої кризи, оскільки функціонування цієї соціальної одиниці поза межами звичних соціальних детермінант стає неможливим. Людині буквально нічим жити, оскільки її буття не є продуктом її суб'єктності. Саме в такій життєвій, але «безособистісній» кризі індивід починає втрачати гідність, почуття самоповаги, власні смисли життя, відчуває себе непотрібним, вдається до наркотичного або алкогольного отруєння. Чи, навпаки, безпідставно, згідно з дією компенсаторних механізмів хибного самоствердження, вимагає для себе якихось надзвичайних пільг та почесей, продукує і розвиває рентні установки. Словом патологізується, перетворюючись у пацієнта наркологічних відділень чи психіатричних служб, замаскованих під психологічні послуги.

Джерела та література:

1. Довгань О. Специфіка кризи особистості у юнацькому віці // Психологія і суспільство. – 2004. – №2.
2. Зливков В.Л. До проблеми дослідження ідентичності педагога // Соціальна психологія. – 2007. – №2. – С. 127-139. 320 Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України
3. Зливков В.Л. Самоідентифікація в педагогічній комуні кації. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2005. – 144 с.
4. Лановенко Ю. Екзистенціальний зміст суб'єктивного аспекту юнацької кризи / Ю. Лановенко // Соціальна психологія. – 2006. – №5.
5. Панасенко Н.М. Психологія підлітка в сучасній ситуації соціального розвитку. Пробл. загальн. та пед. психології. – К, 2007. – Т. 9. – Ч. 6.

Мар'яна Лис

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Анна Кульчицька

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Суттєві зміни які зараз відбуваються в українському суспільстві призводять до його нестабільності, нівелювання загальнолюдськими нормами і цінностями, посилення негативних тенденцій які провокують девіантні прояви в поведінці особистості. Незважаючи на те, що до проблеми профілактики девіантної поведінки прикуто увагу багатьох науковців, кількість девіантних підлітків не припиняє зростати.

Особливо вразливими щодо розвитку девіантної поведінки є підлітки, адже підлітковий вік є одним із найважчих періодів розвитку людини, коли відбувається докорінна перебудова раніше сформованих психологічних структур, закладаються основи власної свідомої поведінки і поглядів на життя, визначається загальна спрямованість у формуванні моральних якостей і соціальних настанов. Девіантна поведінка відображає негативне ставлення підлітка до соціального середовища, соціальних норм і правил, впливає на мотивацію їх вчинків і дій, ставлення до себе, своїх близьких і суспільства загалом. Відчуження від суспільного життя, особистісний та груповий егоїзм, зневіра та байдужість до всього, відчуття вседозволеності та безкарності, пасивне ставлення до навчання, шкідливі звички, захоплення азартними іграми, втечі з дому, постійні конфлікти з батьками, вчителями, однолітками – є типовими проявами девіантної поведінки в підлітковому віці, що може перерости в аморальний та протиправний спосіб життя. Саме на тлі безпритульності, наркоманії, алкоголізму, насильства, суїцидальної та агресивної поведінки загострюється протиправна, криміногенна ситуація в суспільстві, зростає підліткова злочинність.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні проблеми психологічних особливостей прояву девіантної поведінки в підлітковому віці.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали погляди А. В. Демічева, Л. В. Кучерявенко, Т. Є. Мальцева, А. В. Нікітін та ін.); проаналізовано можливості її корекції та профілактики (Т. А. Андронюк, Н. М. Апетик, В. В. Афанасьєва, О. В. Дорогіна, А. Р. Досін, Н. Є. Завацька, Н. А. Зобенько, Г. Д. Золотова, Г. Л. Корчова, Л. М. Линник, Т. П. Малихіна, С. Г. Немченко, Т. К. Окушко, Н. П. Онищенко, Л. Є. Просандєєва, О.О. Сердюк, І. І. Сидорук, О. А. Удалова та ін.);

Виклад основного матеріалу. Задля реалізації мети на базі Луцького навчально - реабілітаційного центру було проведено емпіричне дослідження. Вибірку склали 30 учнів 8 класів віком від 15 років. З них 13 дівчаток та 17 хлопців.

Для проведення емпіричного дослідження нами було використано: методику діагностики показників і форм агресії А. Басса та А. Дарки (адаптація А.К. Осницького); методику «Визначення групи ризику»; методику вивчення мотивів навчальної діяльності учнів (Б. Пашнев).

Аналіз даних дав можливість констатувати, що високий рівень агресивності наявний у 3 – 9% учнів це свідчить про те, що діти проявляють як не вербальну так і вербальну агресію по відношенню до інших, схильні до роздратування, різкості та грубості. Це може бути проявом важко виховуваності який в подальшому трансформується у певні прояви девіантної поведінки.

Високі бали за шкалою відносини у сім'ї були наявні у 6% дітей. Це свідчить про напружену ситуацію в сім'ї, батьківську неприязнь, надмірну вимогливість з боку батьків, недовіру, та високу нездорову опіку.

Високі бали за шкалою недовіра до людей у 28% дітей. Це свідчить про сильно виражену недовіру до оточуючих людей, постійне відчуття того, що ті хто поряд обманюють.

Високі бали за шкалою невпевненості в собі у 30% дітей. Це свідчить про високу тривожність, невпевненість особистості в собі, своїх силах, діях, переконаннях. Було виявлено, що досліджувані керуються різними мотивами у навчальній діяльності.

Найбільший показник 40% - матеріальний мотив постійне прагнення матеріальної винагороди за виконане завдання. Найменший показник 3% – мотив орієнтації на соціально залежну поведінку, тобто учні мають свою власну думку і не прагнуть бути схожими на інших, критично мислять.

Висновки та перспективи подальших досліджень: проведене дослідження дає можливість звернути увагу на те, що третині учнів притаманна явно виражена невпевненість у собі та недовіра до людей. Майже половина опитаних мають матеріальне прагнення. Незначному відсотку учнів притаманний високий рівень агресії. Також звертаємо увагу на те, що переважна більшість опитаних мають власну думку та не хочуть бути схожими на інших. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні статевих відмінностей у девіантній поведінці підлітків.

Джерела та література:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Безпалько — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 208 с.
2. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2006. – 2006. – 88 с.
3. Вольнова Л. М Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.- метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. – Ч. 1. Теоретична частина. – 2-ге вид., перероб і доповн. – К., 2016. – 188 с.
4. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416с.с.213
5. Змановская Е.В. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения / Е.В. Змановская. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 288 с.

Валерія Огребчук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Тетяна Павлюк

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМПАТІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. У сучасному світі гуманізація стосунків між людьми співвідноситься із співчуттям, співпереживанням, умінням зрозуміти іншу людину, перейнятися її бідами та радощами. Емпатія присутня у всіх видах міжособистісного спілкування. Емпатія студентської молоді сприяє більш ефективному пізнанню людьми один одного та зокрема їх емоційних станів і переживань. Емпатія студентів зменшує ефект спотворення сприйняття іншої особистості і супроводжує формування більш точного першого враження. Як комунікативна властивість особистості студента, емпатія сприяє вирішенню глибоких людських питань і відкриває нові можливості для більш ефективного впливу на особистість в спілкуванні. Вона є одним із регуляторів стосунків між студентами.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі психологічних особливостей прояву емпатії сучасних студентів.

Виклад основного матеріалу. За визначенням, емпатія – це розуміння емоційного стану, проникнення у відчуття або ж переживання іншої людини. Емпатія проявляється у формі відгуку однієї людини на почуття і стан іншої.

У психології виникли два підходи у поглядах на емпатію. З позицій першого підходу, емпатія розглядається як процес або стан (О. Сопіков, І. Юсупов, Т. Райк); для другого підходу характерним є уявлення про цей феномен як про здатність або стійку властивість особистості (М. Муканов, В. Лабунська, О. Саннікова). У межах другого підходу науковці по-різному визначають емпатію: деякі дослідники розглядають її в контексті моральних почуттів (Т. Гаврилова, Ю. Гільбух, В. Шадриков); інші акцентують увагу на тому, що емпатія відіграє центральну роль у гармонізації міжособистісних стосунків (В. Абраменкова, В. Агеєв, Ю. Гіпенрейтер). Для М. Ермолової емпатія – складний механізм, незамінний у людській взаємодії [2].

Емпатію розрізняють як співчуття, тобто переживання суб'єкта з приводу почуттів іншої людини, відмінних від почуттів цієї людини та співпереживання, яке характеризується переживанням суб'єктом тих почуттів, які відчуває інший, через ототожнення з ним [3]. Т. Гаврилова висунула припущення про вікові відмінності у проявах емпатії: співпереживання, як проста форма емпатії, більшою мірою характерна підліткам, а співчуття більше притаманно юнакам студентського віку [5].

Основними механізмами емпатії науковці вважають емоційне наслідування і зараження, ідентифікацію, розуміння і рефлексію. Емоційне

наслідування і зараження дозволяють студентам встановлювати контакти з людьми, які їх оточують, обмінюватися з ними інформацією. Ідентифікація дає змогу прийняти цінність іншої людини без спроб щось змінити у ній. Розуміння та рафлексія обумовлюють спрямованість студентів до власного емоційного досвіду, навчають прогнозувати ситуації та задіювати когнітивну сторону емпатійного процесу [3].

Роль емпатії в організації комунікативної сторони спілкування у студентській групі полягає в наданні особливого способу отримання, обробки та перевірки достовірності інформації.

На думку Т. Матюх, існують такі функції емпатії:

1) емпатія, що виходить від суб'єкта емпатії, збільшує його здатність переконувати;

2) допомагає подолати психологічний захист іншого;

3) розширює уявлення про життя інших;

4) збагачує власний емоційний досвід;

5) розвиває особистість і систему її цінностей;

6) несе охоронні функції, якщо досвід, який сприймається, загрожує психічній рівновазі індивіда.

7) дає можливість для саморозкриття особистості студента та отримання підтримки [4].

Висновки. Емпатія визначається як соціально-психологічна властивість особистості. Вона являє собою сукупність соціально-психологічних здібностей індивіда, за допомогою яких дана властивість розкривається як об'єкту, так і суб'єкту емпатії. Феномен емпатії присутній у всіх видах міжособистісного спілкування студентської молоді. Через емоційний відгук студенти пізнають внутрішній стан один одного. Емпатія заснована на вмінні правильно уявляти собі, що відбувається у внутрішньому світі іншої людини, що вона переживає, як оцінює навколишню дійсність. Емпатія сприяє розвитку міжособистісних стосунків і стабілізує їх, дозволяє надавати підтримку партнерові не тільки у звичайних, але і у важких екстремальних умовах, коли той особливо її потребує.

Також слід зазначити, що студенти проявляють емпатію у формі співчуття, яке засноване більшою мірою на своєму минулому досвіді і пов'язане з потребою у власному благополуччі, та у вигляді співпереживання, яке засноване на переживанні неблагополуччя іншої людини як власного неблагополуччя і пов'язане з потребами та інтересами у благополуччі цієї людини.

Джерела та література:

1. Безугла М. В. Формування у студентської молоді духовно- культурних цінностей освіти : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / М. В. Безугла: Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – К, 2015. – 20 с.

2. Ермолова М. Ю. Что такое эмпатия: когнитивные теории и модели // Современная зарубежная психология. 2016. Т. 5. № 4. С. 59-66.

3. Джерназян, Л. Н. Механизмы эмпатии в межличностных отношениях / Л. Н. Джерназян. - Тбилиси, 2014. - 16 с.

4. Матюх Т. М. Емпатія як трансестетичний феномен : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філос. наук : спец. 09.00.08 – естетика / Т. М. Матюх. – Рівне., 2016. – 201 с.

5. Четверик-Бурчак А. Г. Механізми впливу емоційного інтелекту на успішність життєдіяльності особистості : дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / А.Г. Четверик-Бурчак. – Дніпропетровськ, 2015. – 187 с.

Софія Полікарчик

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Анна Кульчицька

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ ПІДЛІТКІВ ТА ЇХ СТАТУС У СИСТЕМІ КОМУНІКАЦІЙ В ГРУПІ РОВЕСНИКІВ

Постановка наукової проблеми та її значення. Акцентуації характеру та соціальний статус підлітків є одними з найважливіших наукових проблем сучасного суспільства. Соціальний статус відіграє важливу роль в системі міжособистісної взаємодії підлітків.

Актуальність даної теми визначається необхідністю вирішення проблеми оптимізації взаємин підлітків між собою та гармонізації їх взаємин в цілому, втілення у практику виховання підростаючого покоління принципу особистісно-зорієнтованого підходу.

Метою дослідження є теоретико-емпіричне дослідження акцентуацій характеру підлітків та виявлення можливого взаємозв'язку з їх статусом у групі ровесників.

Проблематику підліткових акцентуацій характеру і суміжних з нею проблем у вітчизняній психології підліткового віку вивчено досить детально. Відомі дослідження, що проводилися в рамках психоаналітичної парадигми (С.М.Джонсон, О.Лоуен, В.Райх, А.Horner, D.Shapiro). Питання, що стосуються підлітків з порушеннями у поведінці, складали предмет дослідження у працях А.Бандури, Л.Берковитця, Р.Бернса, Р.Берона, Х.Ремшмідта, Д.Річардсона, Р.Уолтерса, Е.Еріксона та інших.

Серед зарубіжних досліджень можна відзначити праці К.Леонгарда. Він вважав, що у 20-50% людей деякі риси характеру настільки загострені (акцентуїзовані), що це за певних обставин призводить до однотипних конфліктів і нервових зривів. Концепція К. Леонгарда ґрунтується на уявленні, що існують основні та додаткові риси особистості. Основних рис небагато, вони утворюють ядро особистості, визначають її розвиток, адаптацію, психічне здоров'я. Якщо основні риси набувають розвитку, стають яскраво вираженими, вони визначають особистість у цілому, накладають свій відбиток на особистість та всі її прояви, а за певних обставин можуть зруйнувати всю структуру особистості.

У даному дослідженні розглядаються відмінності акцентуацій характеру особистості у підлітковому віці (від 10 до 14 років). У дослідженні бере участь саме ця вибірка, оскільки, підлітковий вік – час швидких фізіологічних, психологічних, соціальних трансформацій. Зміни в цьому віковому діапазоні відбуваються з різною інтенсивністю й у різний час для теоретичні - вивчення, аналіз наукової літератури з проблем акцентуацій характеру підлітків; емпіричні - методика визначення типу акцентуацій рис характеру К. Леонгарда і Х. Шмішека; тест-опитувальник – «Діагностика домінуючої емоційної модальності підлітків»(Л. А. Рабинович в модифікації Т, Г, Сирицо); методика визначення лідерів і аутсайдерів – «Тест лідер»; соціометричне дослідження.

В результаті проведеного емпіричного дослідження нами був виявлений взаємозв'язок між типом акцентуації характеру та статусом в системі комунікацій учнівської групи. А саме:

В переважній більшості 74% осіб, що мають гіпертимний тип акцентуації характеру отримують статус зірки, або статус того, кому надають перевагу.

Всі респонденти, в яких виражені будь-які 9 типів акцентуацій належать за статусом до ізольованих.

Під час спілкування підлітків з однолітками також слід звернути увагу на те, яким чином вони переживають ту чи іншу емоцію, тобто на їх емоційну модальність. Під час дослідження було встановлено наступне.

Згідно з результатами методики «Діагностика домінуючої емоційної модальності підлітків»(Л. А. Рабинович в модифікації Т, Г, Сирицо), було з'ясовано, що у «ізольованих» підлітків під час спілкування з однолітками переважає така емоційна модальність як печаль, тобто переживання, пов'язані з втратою об'єкта задоволення потреб, а також явно виражена емоційна модальність страху. Це може свідчити про те, що їх не сприймають однолітки а ні в навчальній сфері, а ні в дозвіллі.

Разом з цим у так званих «зірок» трішки інша ситуація. Що стосується підлітків 13-14 років, то майже у всіх випадках «радість» є домінуючою емоційною модальністю поряд з іншими. На противагу цьому, у підлітків «зірок» 12 років майже всі емоції виражені однаково і «радість» не завжди є домінуючою. В них більше виражена емоційна модальність гніву та печалі.

Такі результати можна пояснити тим, що в 12-ти річних підлітків дуже низька групова згуртованість, деякі діти спілкуються з однолітками лише в навчальній сфері і то вимушено. В групі є як лідери, так і знехтувані, причому останні виділяються всією групою. Діти не сформовані як колектив, все це може бути причиною частих конфліктів в групі однолітків.

Попри те, що група вибирає «зірок», або так званих лідерів, згідно методики «Лідер» у 30% респондентів рівень вираження лідерських якостей слабкий, а у решти 60% - середній рівень вираження лідерських якостей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати емпіричного свідчать про те, що між акцентуаціями характеру підлітків та їх статусом у системі комунікацій в групі ровесників існує взаємозв'язок. Таким чином в системі міжособистісних відносин акцентуації характеру

особистості підлітків мають певний вплив на їх соціально-неформальний статус. Тому при роботі з підлітками в навчальній діяльності потрібно враховувати два чинники: їх неформальний статус та тип акцентуації характеру. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні інших чинників, що прямо чи опосередковано можуть мати значення у формуванні системи комунікаційних відносин підлітка.

Джерела та література:

1. Столяренко О. Б. Психологія особистості. – 2012.
2. Леонгард К. Акцентуированные личности. - Киев, 1981.
3. Драгунова Т.В. Психологічні особливості підлітка / Т.В. Драгунова // Вікова і педагогічна психологія / під ред. А.В. Петровського – М.: Просвещение, 1979. – С. 98–141.
4. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера. - М., 1983.

Олеся Ших

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Анна Кульчицька

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСУ ТА СТРЕСОСТІЙКОСТІ У
СТАРШОКЛАСНИКІВ**

Постановка проблеми. Сьогодні поняття стресу набуло особливої актуальності, а уміння справлятися з ним перетворюється на нагальну потребу. Зважаючи на розвиток суспільства та мереж комунікації проблема стресу та стресостійкості є актуальною у будь-якому етапі вивчення.

Особливо актуальною ця проблема постає в підлітковому віці. Адже підлітковий вік це певний переломний період у житті людини. Зміна структури соціальних ролей, засвоєння нових цінностей та норм, розвиток самосвідомості та поглиблення рефлексії, які відбуваються у підлітковому віці, самі по собі є стресогенними факторами для підлітків. Часто додаються ще й негативні переживання, пов'язані з кризою підліткового віку.

Цікавим, на нашу думку, є вивчення питання переживання стресу у підлітка в процесі навчання. Підлітковий період – найбільш емоціональний, критичний період розвитку, який має специфічні емоційні труднощі. Тому потрібним постає аналіз зв'язку переживання стресу в підлітковому віці з особливостями емоційного розвитку.

Мета дослідження теоретично охарактеризувати, обґрунтувати і емпірично дослідити особливості переживання стресу та стресостійкості підлітків.

Виклад основного матеріалу. Теоретичною основою дослідження особливостей стресу та стресостійкості у старшокласників слугували праці вітчизняних та зарубіжних вчених таких як Г. Сельє, Ю. Савченка, А.

Леонова, Ф. Василюка, Ю. Чиркова, В. Апчели, Л. Леви, В. Марищука, С. Мейєра, В. Розова, М. Ланденсласера, Р. Люфта, Г. Бейтсона та інших видатних вчених.

Для вирішення поставлених мети та завдань було використано сукупність загальнонаукових та психологічних методів: теоретичний аналіз проблеми; емпіричні - тест «Смооцінка стійкості до стресу» визначимо самооцінку стійкості до стресу, тест «Самооцінка психічних станів» за методикою Г.Айзенка та тест «Шкільної тривожності»(14-15 років); математично-статистичні методи обробки інформації.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Луцької гімназії №21 імені Михайла Кравчука, у якому взяло участь 27 учнів віком 14-15 років.

Провівши дослідження ми отримали такі результати: за шкалою тривожності більша половини має низький рівень тривожності – 16 (59,2%) учнів, середній рівень – 10 (37 %) учнів та лише один учень має високий рівень тривожності (3,7 %).

За шкалою фрустрації в більшості учнів низький рівень фрустрації і фрустрованості – 14 (51,8 %) учнів, середній рівень – 13 (48,1%) учнів та високий рівень фрустрації і фрустрованості має лише 1 учень (3,7%).

За шкалою агресивності в більшості учнів середній рівень агресії й агресивності – 18 учнів(66,6%), низький рівень агресії й агресивності – 7(25,9%) учнів та високий рівень агресії й агресивності – 2 учнів (7,4%).

За шкалою ригідності в більшості учнів середній рівень ригідності – 17 (62,9%) учнів, в невеликій кількості учнів, низький рівень ригідності – 6 учнів (22,2 %) та високий рівень ригідності у 4 учнів (14,8%).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Стрес у підлітковому віці зазвичай не пов'язаний з певними глибинними конфліктами або порушеннями розвитку, а швидше є наслідком природного процесу переходу до дорослого життя. **Стрес - стан психічної напруги**, що виникає в процесі діяльності в найбільш складних і важких умовах. Виникаючи на нашому шляху труднощів (від дрібної проблеми до трагічної ситуації) викликають у нас емоційні реакції негативного типу, що супроводжуються цілою гамою фізіологічних і психологічних зрушень.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні емоційних станів особистості в підлітковому віці та дослідженні взаємозв'язку емоційних станів із стресами.

Джерела та література:

1. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія / В.П. Кутішенко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 124 с.
2. Савчин М.В. Вікова психологія : навч. посіб. / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Академвидав, 2006. – 359 с.
3. Турішева Л.В. Вікові аспекти виховання школяра / Турішева Л.В. // Виховна робота в школі. – 2006. – № 8. – С. 36 – 41.

**ОСОБИСТІТЬ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ТА
ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

Катерина Витріщак

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Тамара Дучимінська

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЖИТТЄВОЇ СТІЙКОСТІ ТА БЕЗПОРАДНОСТІ СТУДЕНТІВ

Сучасне суспільство є досить динамічним у своєму розвитку, постійні зміни, що відбуваються в ньому, пред'являють до особистості завищені соціальні вимоги, що спрямовані безпосередньо на подолання повсякденних труднощів, котрі огортають усі сфери життя. Не кожна людина, стикаючись зі складними життєвими обставинами у повсякденному житті, може їм протистояти, а досить часто, навпаки, відчуває своє безсилля перед ними, нездатність вплинути на ситуацію, змінити чи зменшити її негативний вплив, і це призводить до формування безпорадності. Одним з основних чинників формування безпорадності являється, зокрема, низький рівень життєвої стійкості особистості.

Студентський період життя є найбільш сприятливим для формування життєстійкості, яка є складовою регуляторної системи особистості, важливою для підвищення фізичного і психічного здоров'я молоді при подоланні життєвих труднощів та особистісної реалізації у майбутньому. Проблема життєстійкості особистості у сучасному світі, що постійно змінюється, виходить на передній план наукового осмислення.

Саме тому, **метою статті** є теоретичний аналіз та емпіричне дослідження психологічних особливостей взаємозв'язку безпорадності та життєвої стійкості особистості.

Життєстійкість є системою переконань про себе, світ, відносини зі світом. Життєстійкість людини пов'язана з можливістю подолання різних стресів, підтримкою високого рівня фізичного і психологічного здоров'я, з оптимізмом, самоефективністю, суб'єктивною задоволеністю власним життям, здатністю до неперервного особистісного саморозвитку [1].

Поняття життєстійкості запропонували американські психологи С. Кобейса та С. Мадді [2]. Багатолітній досвід дослідницької праці змусив науковців звернути увагу на той факт, що життєві труднощі по різному впливають на поведінку людей. Одні, під впливом стресу мобілізуються, знаходять резервні особистісні ресурси, досягають успіху, а інші навпаки, впадають у стан апатії, байдужості, намагаються сховатися від нових можливостей, прагнуть зберігати попередній звичний стан, бояться змінювати що-небудь, що сприяє формуванню безпорадності особистості.

Основоположник психологічного феномену завченої безпорадності М. Селігман визначає її як психологічний стан, який формується внаслідок усвідомлення невідконтрольності подій і проявляється специфічними дефіцитами: когнітивним (нездатність сприймати сприятливі можливості

для контрольованості результатів), емоційним (зневіра, знижена самоповага, депресія, тривожність через відсутність результату) і мотиваційним (низька ініціативність та наполегливість, відмова від втручання в ситуацію) [3].

Російські психологи розглядали безпорадність у взаємозв'язку з пошуковою активністю (В. Ротенберг і В. Аршавський), стильовими особливостями (М. Батурін), зовнішньою і внутрішньою мотивацією (Т. Гордєєва, І. Дев'ятовська), системою заохочень і покарань (В. Ромек), тощо. Найбільш розробленою є концепція особистісної безпорадності Д. Цирінг. В основі якої лежить поняття особистісної безпорадності як стійкого специфічного утворення особистісного рівня, яке поєднує певні особистісні властивості, песимістичний атрибутивний стиль і стійкі невротичні порушення [3].

Для досягнення поставленої мети нами було сформовано дослідницьку вибірку. Вибіркову сукупність склали 44 студенти 1-х – 4-х курсів різних факультетів СНУ імені Лесі Українки.

У емпіричному дослідженні ми використовували низку стандартизованих методик. А саме: «Тест життєстійкості» (С. Мадді, адаптація Д. Леонтьєва), «Самооцінка емоційних станів» (А. Уессман та Д. Рікс), «Тест на оптимізм» Л. Рудіної, методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса, тест на локус контролю Дж. Роттера.

На початку дослідження на основі отриманих показників атрибутивного стилю, самооцінки емоційних станів, потреби у досягненні успіху та особливостей локус контролю досліджуваних ми умовно виділили три групи студентів, які отримали назви «безпорадні» (19,3 %), «самостійні» (26,4 %) і «змішана група» (54,3 %). До групи «безпорадних» увійшли досліджувані з високими показниками песимізму, негативних емоційних станів, низькими показниками потреби у досягненні успіху та екстернальним локусом контролю. До групи «самостійних» увійшли студенти з протилежними показниками.

За результатами проведеної методики «Тест життєстійкості» (С. Мадді, адаптація Д. Леонтьєва) виявлено взаємозв'язок життєвої стійкості з безпорадністю та самостійністю. Отримані результати свідчать про те, що безпорадні студенти характеризується більш низьким рівнем життєстійкості, а самостійні, навпаки, – більш високим, ніж у звичайній вибірці; у змішаній групі – показник життєвої стійкості у межах норми. Високий рівень вираженості життєстійкості у самостійних студентів перешкоджає виникненню внутрішньої напруги в стресових ситуаціях за рахунок стійкого подолання стресів і сприйняття їх як менш значущих. А також дає їм можливість активно вирішувати життєві завдання, незважаючи на присутність стресогенних факторів. Самостійні респонденти є більш відкритими, доброзичливими; більш впевнені в собі і вважають світ доброзичливим і великодушним.

Таким чином, результати теоретичного аналізу наукових джерел та емпіричного дослідження дають підстави стверджувати про наявність тісного взаємозв'язку життєвої стійкості та безпорадності студентів. «Безпорадні» студенти характеризується більш низьким рівнем

життєстійкості, що впливає на їх поведінку, зводячи до мінімуму активні дії, спроби змінити що-небудь. Такі люди «передбачають» відсутність успіху, роблять менше зусиль і відповідно домагаються менших результатів. Відсутність результатів, в свою чергу, підкріплює переконання в марності дій.

Джерела та література:

1. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці: монографія / С. Б. Кузікова ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми : МакДен, 2012. – 410 с.
2. Мадди С. Р. Смыслообразование в процессе принятия решений / С. Р. Мадди // Психологический журнал. – 2005. – Т. 26. – № 6. – С. 87-101.
3. Малімон Л. Я. Психологія особистісної безпорадності студентів : монографія / Л. Я. Малімон, Т. І. Дучимінська. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 192 с.

Карина Давидюк

студентка факультету психології і соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Михайло Коць
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ДІАГНОСТИКА МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРОФІЛЬНИХ КЛАСІВ

Постановка проблеми та її значення. Проблема мотивації навчання є досить важливим питанням в психології тому, що мотивація навчання слугує основним орієнтиром вибору майбутньої спеціалізації учня. Щоб учень був зацікавленим у засвоєнні нових знань та досягненні високих результатів у навчанні, важливим завданням вчителя є знайти підхід до учня для того щоб правильно організувати його ефективну роботу [1].

Виклад основного матеріалу. Мотивація як процес спонукання людини до діяльності є складним актом, що вимагає аналізу й оцінки альтернатив, вибору та прийняття рішення. Тому дуже важливо навчитися стимулювати розвиток мотиваційного поля старшокласника за допомогою системи психологічно продуманих прийомів: мотиваційного, цільового, емоційного і пізнавального [5].

Як указує А. Дербеньова, мотивація – це сукупність причин психологічного характеру, що пояснюють поведінку людини, спрямованість і активність цієї поведінки [2].

Мотиваційні тенденції учня полягають у вибірковій мотиваційній спрямованості щодо змісту навчальних предметів і у підвищеному сприйнятті певної навчальної інформації, яка є цікавою й потрібною учневі.

У шкільний період важливим результатом освіти постає не лише обсяг здобутих знань, а й розвиток особистості, зокрема її мотиваційної сфери, що є важливим завданням школи [4]. Тому педагогам потрібно сприяти

формуванню хорошого рівня самооцінки та рівня домагань в учнів для підвищення ефективності навчання

Самооцінка – це оцінка школярем власних досягнень, власного «Я» та його позиція в соціумі.

Рівень домагань – це спроби учня старших класів досягнути поставлених завдань такої складності якої він здатен досягнути на свою думку.

На думку Ю.Калюжної потрібно звертати увагу школярів на ті аспекти мотивів, які є найважливішими для них в даний момент. Доволі важливим є застосування інтерактивних методів у навчанні зі старшокласниками для особистісного та професійного зростання [3].

Виходячи із теоретичного аналізу досліджуваної проблематики нами було здійснено діагностику рівня домагань та самооцінки дітей старшого шкільного віку.

У дослідженні було використано методику виявлення мотиваційної структури навчальної діяльності підлітків (В. А. Семиченко); методику вимірювання самооцінки і рівня домагань Дембо-Рубінштейна.

Дослідження проводилось на базі Луцької гімназії №21 імені Михайла Кравчука. Вибірку склали 83 учні 10 класів.

За результати діагностики виявлено, що 92% учнів мають високий рівень професійно-ціннісної мотивації та 90% досліджуваних – мотивації самовиховання. Варто звернути увагу, що мотивація оволодіння новими технологіями (використання комп'ютерних технологій, інноваційних методик) у навчанні на високому рівні у 86% респондентів, а навчально-пізнавальні мотиви відмічено у 84% старшокласників (рис. 1):

Рис.1: Результати дослідження структури мотивів учнів 10-х класів

Серед респондентів є учні, у яких високий рівень мотивації діагностовано за усіма мотиваційними складовими. Загалом на паралелі їх частка становить 3,7%.

На паралелі 10-х класів виявлено незначну кількість учнів з низьким рівнем навчальної мотивації. Зокрема, 3% учнів мають низький рівень сформованості ситуаційних і комунікаційних мотивів, 1% – професійно-ціннісних.

При цьому слід зауважити, що результати обох досліджень не корелюють з успішністю школярів. Тобто, учні-підлітки, усвідомлюючи необхідність і потребу в навчанні, далеко не завжди здатні застосовувати це щодо себе. Не завжди і творчі підлітки мають високі показники якості знань. Тому, завдання, яке поставлено у ході експериментальної роботи, полягає у пошуку резервів становлення мотивації та розвитку творчих здібностей.

При більш детальному розгляді виявляється, що дещо вищими є оцінки професійно-ціннісної мотивації (3,5б.) та самовиховання (3,3б.). Спілкування з ровесниками, як стимул до навчання навпаки отримав одну з найнижчих оцінок – 2,9б. Інтерес, який формує в школярів використання комп'ютерних технологій, інноваційні методики, був відображений у структурі навчальних мотивів середнім балом 3,2. (рис.2).

Рис.2. Результати дослідження рівня навчальної мотивації учнів 10-х класів

Третина опитаних учнів паралелі 10-х класів мають високий і дуже високий рівень самооцінки (відповідно 33 і 35 учнів), 11учнів – середній, 1учень – низький рівень.

Рівень домагань учнів по класах розподілений таким чином: в 10-х класах 26 учнів – з дуже високим рівнем домагань, 37 учнів мають високий рівень домагань, 13 – середній рівень, 3 учні – низький рівень домагань. Такі результати представлені у за рис. 3.

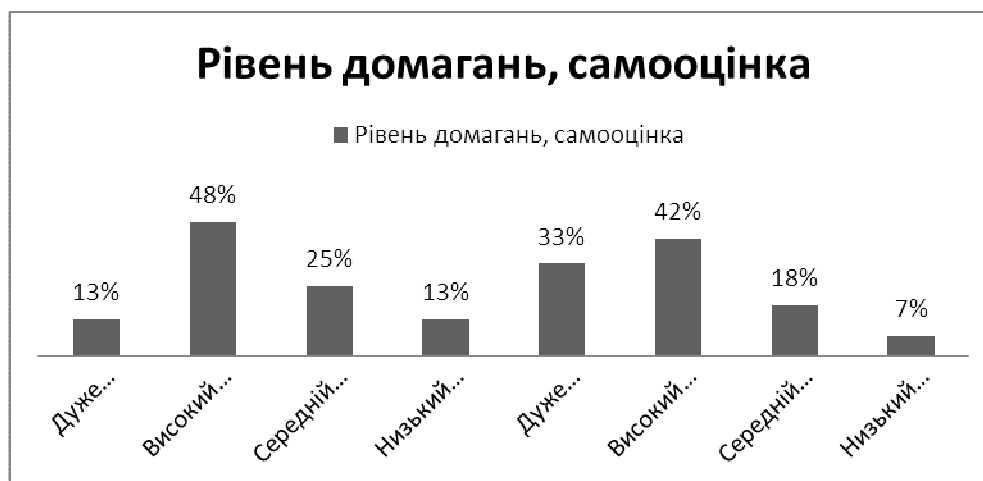

Рис.3 Результати дослідження рівня домагань та самооцінки» учнів 10-х класів

Аналіз результатів комплексного дослідження учнів 10-х класів дає підстави, можна зробити наступні **висновки**:

1. Учні профільних класів мають переважно адекватну самооцінку та середній і високий рівні домагань.

2. Десятикласники мають низку проблем, які пов'язані з навчанням, зокрема, відсутність інтересу до уроків, прогалини з попередніх років, високі вимоги вчителів, низький рівень сформованості вольових зусиль.

3. Учні 10-х класів найбільш стурбовані професійним вибором, взаєностосунками з вчителями та з однокласниками.

4. Проявити свої здібності у позашкільний час мають можливість усі досліджувані старшокласники.

Перспективи досліджень: розробка тренінгів для формування подальшої професійної спрямованості.

Джерела та література:

1. Давидюк К. Мотивація навчання у дітей старшого шкільного віку/ К. Давидюк, М. Коць// Психогенеза особистості: норма і девіація: зб. наук. статей; [гол. ред. Я. Гошовський]. – Луцьк: Вежа-друк, 2019. – 244 с. – С. 209-214.

2. Дербеньова А. Г. Усе про мотивацію / А. Г. Дербеньова// уклад. – Харків : Вид. група «Основа», 2012. – 207, [1] с.

3. Калюжна Ю.І. Особливості розвитку пізнавальних інтересів підлітків та старшокласників/ Ю.І. Калюжна// Витоки педагогічної майстерності. – 2017. – Вип.19. – С. 171-176.

4. Овчинникова О. Н. Старші підлітки: мотиваційна готовність до навчання і пізнання: в пошуку оптимальних умов / О. Н. Овчинникова, Т. М. Чурекова // Народна освіта. – 2010. – № 2. – С. 195-199.

5. Ребуха Л. З. Мотиваційне поле навчальної діяльності старшокласників [Електронний ресурс] / Л. З. Ребуха, О. В. Миськів. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – Вип. 1.

Анна Кихтюк

студентка юридичного факультету,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Оксана Кихтюк

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО РЕАГУВАННЯ НА
СТРЕСОГЕННІ СИТУАЦІЇ ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Актуальність дослідження даної проблеми зумовлена реформуванням початкової ланки освіти, впровадженням реформи Нової Української школи (НУШ). Емоційне реагування школярів на різні події безпосередньо пов'язане із впливом педагогів, батьків, наставників, котрі є учасниками постійних трансформаційних умов життя у нашій країні. Учні початкової школи змушені адаптовуватись до тих нових освітніх вимог, відповідно їхнє емоційне реагування відбиває загальні групові тенденції у новітній школі.

Висвітленням питання емоцій, емоційного реагування, зокрема емоційного стресу займалися такі науковці як П. К. Анохін, Г. Сельє, Б. І. Додонов, Л. М. Веккер, К. К. Платонов, О. П. Єлисеєв, Т. К. Злобіна, К. Ізард, А. В. вальдман та інші. Емпіричне дослідження стресу та вплив стрессогенних ситуацій на особистість засвідчують праці В. К. Вілюнаса, Н. М. Трунова, Ю. М. Губачева, А. І. Захарова, Г. К. Усачева, П. Екманом та іншими.

Мета статті: дослідження емоційного реагування дітей молодшого шкільного віку на стрессогенні ситуації. Емоційний стан школяра молодшої школи обумовлений внутрішніми відносинами у сім'ї «дорослий – дитина» та міжособистісною взаємодією з однолітками в системі «дитина – дитина»; «дитина – школа».

Вибірку склали учні початкової школи (66 осіб, віком 7-8 років). Дослідження проводилось на базі Луцької НВК «Гімназії № 14 імені Василя Сухомлинського». Методи дослідження – бесіда, аналіз, кольоровий тест Люшера, адаптований та перероблений опитувальник Басса-Дарки для дітей молодшого шкільного віку 5 -8 років.

Емоції мають сильний мотивуючий вплив на організацію поведінки, їх цінність у мобілізації думок, енергії у продуктивне русло є безперечна [1; 2; 3]. На думку Пола Екмана, саме емоцій визначають якість нашого життя, те як ми спілкуємося із друзями, рідними, близькими [3]. З одного боку вони допомагають нам, згуртовують на виконання тої чи іншої роботи, з іншого боку можуть здійснювати негативний дезорганізуючий вплив.

У дітей молодшої шкільної ланки характерний страх емоційної та соціальної ізоляції, бути чи стати не «тим» кого хочуть побачити наставники, батьки, вчителі. Діти бояться не відповідати загальним нормам, очікуванням з боку значимих дорослих. Дослідник П. Екман стверджує, що саме на зміну страху найчастотніша продукована реакція – гнів [3]. Дана емоція може бути направлена як ззовні так і в середину самої дитини. Жоден із цих способів реагування не є конструктивним. У ході нашої бесіди з учнями була проведена психокорекційна робота з метою формування конструктивних взаємин дитини із однолітками та дорослими протягом трьох місяців. Нами були проведені заняття із розпізнавання різних емоцій, станів, переживань з метою покращення емоційного інтелекту школярів. Розуміння та усвідомлення власного емоційного реагування є певною запорукою та кроком до стабілізування емоційного реагування при стрессогенній ситуації.

Емпіричне дослідження за методиками засвідчило середній рівень емоційної нестабільності. Таким чином у 78 % опитаних учнів найчастотнішим виявився тип емоційного реагування – роздратування та вербальна агресія на стрессогенні ситуації. Такі результати пояснюються виникненням нових умов навчання, усвідомленням власного соціального «Я», що накладає відбиток у самостереженні, зародженні рефлексії власних дій. Діти уже усвідомлюють власні вчинки, можуть свідомо створювати незручності, переживання іншим. Вони надзвичайно гостро реагують на зауваження з боку значимих дорослих. Тому такі

характеристики емоційного реагування як відчуття провини, образливість мають високі показники серед опитаних такої вікової категорії школярів. Дані статистичної обробки результатів (розрахунок рангової кореляції Спірмена, факторний аналіз), засвідчив взаємозв'язки між змінними обох методик.

Висновки: отримані результати засвідчують нашу гіпотезу про те, що емоційний стан молодшого школяра обумовлений традиціями та стилем виховання у сім'ї, родині. Стресогенні ситуації, які виникають у період навчання в початковій школі здатні глибоко вплинути на невротичний стан дитини, що може викликати нестійкі емоційні реакції, стани. Перспективою подальших наукових досліджень вбачаємо у розширенні вибірки досліджуваних та методичного інструментарію; впровадження психокорекційних тренінгів для встановлення емоційного благополуччя школярів.

Джерела та література:

1. Василюк Ф. Е. Психология переживания / Ф. Е. Василюк. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 200 с.
2. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – М.: Эмоции и чувства. – СПб.: Питер, 2002. – 752 с.
3. Экман П. Психология эмоций. Я знаю, что ты чувствуешь./ Пол Экман. – СПб. : Питер, 2013. – 334 с.

Леся Ключко

аспірант кафедри загальної і соціальної психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**САМОСВІДОМІСТЬ ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК Я-КОНЦЕПЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ**

Формування Я-концепції особистості тісно пов'язане із поняттям «самосвідомість», адже усвідомлення людиною світу як такого не завжди зводиться до розуміння і прийняття зовнішніх об'єктів – центр свідомості може бути спрямованим і на самого суб'єкта і його внутрішній світ.

Самосвідомість – це певна здатність людини усвідомити самого себе, своє Я, потреби, поведінку, інтереси та своє буття загалом. Відмінність між поняттями «свідомість» і «самосвідомість» полягає в тому, що самосвідомість орієнтована на осмислення і розуміння людини своїх почуттів, думок, вчинків, тобто вона є так званим знанням людини про саму себе [4].

В основі самосвідомості закладена здатність людини відокремлювати себе від власної життєдіяльності, що виникає в результаті спілкування, мислення, розуміння та ставлення до свого життя, а також вона пов'язана із спільною діяльністю, що сприяє формуванню певного уявлення про себе та свою здатність до суспільно значущих дій та вчинків.

Об'єктом самосвідомості є особистість, яка одночасно пізнає і пізнається, оцінює та оцінюється.

Структура самосвідомості досить складна і включає в себе різноманітні форми вияву, що пов'язані із усіма аспектами людської психічної діяльності, а саме із пізнавальним (самоаналіз, самокритичність, самооцінка, само переконання та ін.), емоційним (самоповага, самозадоволення, само схвалення та ін.) та вольовим (масо дисципліна, самоконтроль, саморегуляція та ін.). Серед цих ознак найбільша вагомими і значимими є самопізнання, самооцінка і самоконтроль.

Самопізнання завжди опосередковано відображенню зовнішнього світу і є процесом пізнання суб'єктом самого себе, своєї діяльності та внутрішнього психічного змісту [4].

Самооцінка є важливим регулятором поведінки особистості, її взаємин із соціальним оточенням, тобто є оцінкою особистості самої себе, своїх якостей, життєвих можливостей та ставлення до себе. Саме самооцінка має вагомий вплив на спосіб утворення соціальних контактів та групових відносин, а також їх тривалість та ефективність. Самооцінка особистості, яка є динамічним утворенням, змінюється відповідно до рівня соціального благополуччя індивіда: висока самооцінка сприяє особистісному розвитку, самоутвердженню в соціумі та структурі групових відносин, натомість низька самооцінка заважає індивідуальному зростанню, гальмує розкриття індивідуальності, провокує комплекси, які ускладнюють взаємини [4].

Самоконтроль є усвідомленим управлінням своїм психічним життям і поведінкою, а здатність до самоконтролю позначається вимогами оточення до поведінки особистості і передбачає спроможність людини усвідомлювати та контролювати ситуацію [4].

Дослідники виділяють три основні компоненти самосвідомості, а саме «Я-реальне» (що відповідає уявленню особистості про саму себе в певний момент – людина оцінює себе із різних позицій), «Я-ідеальне» (сюди відносять внутрішні мотиви, прагнення особистості до самовдосконалення, а також бажання, мрії, цілі щодо майбутнього. «Я-ідеальне» формує уявлення про те, до чого потрібно йти, щоби досягнути бажаного і саме як бачить людина себе в майбутньому, це і відображає рівень її домагань, впевненості в собі та наявності амбіцій) та «Я-минуле» (являє собою ту частину життя людини, яка дає поштовх тому, як людина буде своє майбутнє) [1].

Окрім того, самосвідомість пов'язують із здатністю до рефлексії, тобто усвідомленням індивідом того, як його сприймають і оцінюють оточуючі. М. Заброцький, О. Савиченко кажуть, що *рефлексія* – це процес відображення суб'єктами один одного і він передбачає 6 позицій: суб'єкт, який є насправді; суб'єкт, яким він бачить себе; суб'єкт, яким він бачиться іншому, і ті самі три позиції, але з боку іншого суб'єкта [3].

В результаті різноманітних процесів самосвідомості є так звана Я-концепція особистості. *Я-концепція* у внутрішньому світі людини, та її самосвідомості зокрема – це важлива структурна складова психологічної самоорганізації, що виконує функції передумови та наслідку ефективності

соціальної взаємодії і якості життя вцілому та виражається вона як певною мірою усталена, динамічна і усвідомлена система уявлень особи про саму себе [2].

Отже, самосвідомість особистості є важливим чинником становлення та самовдосконалення індивіда у структурі соціальних відносин та посідає провідне місце при формуванні Я-концепції особистості.

Самосвідомість є складним психічним процесом, який полягає у сприйнятті особистості себе в численних ситуаціях взаємодії з іншими людьми, осмисленні себе як суб'єкта дій, почуттів, поведінки, позиції в соціумі.

Джерела та література:

1. Бондар В. І. Психологія / В. І. Бондар. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – 199 с.
2. Гура О. І. Концепти професійної Я-концепції фахівця / О. І. Гура // Наука і освіта : науково-педагогічний журнал Південного наукового центру АПН України. – 2009. – № 1-2. – С. 150-155.
3. Заброцький М. М., Савиченко О. М., Тичина І. М. Психологія особистості / М. М. Заброцький, О. М. Савиченко, І. М. Тичина. – Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 205 с.
4. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. – Київ : МАУП, 2007. – 256 с.

Жанна Козлова

вчитель вищої категорії, вчитель-методист,
Комунального закладу «Луцький НВК №9 Луцької міської ради»,

Тетяна Федотова

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ОСОБЛИВОСТІ СФОРМОВАНOSTІ ШКІЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ В
УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ**

Зміни в освіті, зокрема, реформування Міністерством освіти і науки України початкової шкільної ланки та створення Нової української школи, передбачає не лише зміни у ставленні до процесу навчання та виховання і побудові шкільної взаємодії «вчитель-учень» за новим принципом, а й створення школи, у якій дітям буде приємно навчатися, не боятися висловлювати власну думку та бути активними, вміти працювати в команді та співпрацювати, й не лише отримувати знання, а мати змогу застосовувати їх на практиці та переносити у позашкільне життя. У зв'язку з цим важливого значення набуває формування позитивної мотивації навчання, уміння вчитися та заохочення дітей до оволодіння новими знаннями, вміннями та навичками.

Незважаючи на велику кількість праць, присвячених вивченню питань формування, зміни та загалом специфіки шкільної мотивації, інтерес

науковців та актуальність цієї проблематики й досі не зник. Оскільки проблема мотивів та мотивації шкільного навчання – це питання якості навчальної діяльності школярів [2, 3].

У психологічній науці під мотивами розуміють «те, що спонукає діяльність людини, заради чого вона працює». У ролі мотивів можуть виступати потреби й інтереси, потяги й емоції, установки й ідеали [3].

Мотиви як психологічні фактори людської поведінки, діяльності посідають чільне місце в структурі особистості, пронизуючи її основні структурні утворення: спрямованість, характер, емоції, здібності, діяльність [3,4].

Мета статті полягає у теоретичному опрацюванні поняття мотивації у психолого-педагогічній літературі та емпіричному з'ясуванні особливостей сформованості шкільної мотивації в учнів молодших класів.

Дослідження проводилося на базі КЗ «Луцького НВК №9 Луцької міської ради». Було продіагностовано 31 школяр третього класу. Вік опитаних 8-9 років. Причому варто зазначити, що учні відповідного класу навчаються за програмою «Природознавство» розділ «Охорона і збереження природи» (Т.П.Гільберг, Т.В.Сах, Д.Д.Біда).

Діагностовані були поділені на дві групи: група 1 – учні-хлопчики (16 осіб) та група 2 – учні-дівчатка (15 осіб). Відсотковий розподіл діагностованих за методикою вивчення мотивації школяра до навчання (О.Ануфрієв, С.Костроміна) зображено на рис.1.

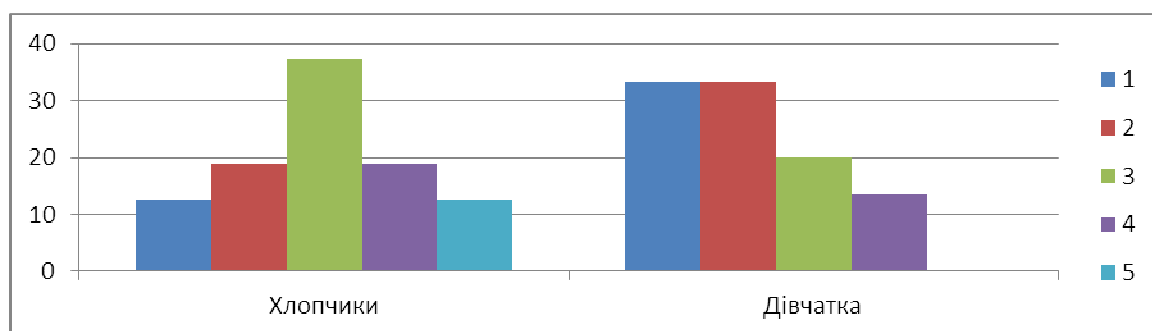

Рис.1 Відсотковий розподіл діагностованих дітей згідно методики вивчення мотивації школяра до навчання

Примітка: 1-висока навчальна активність, 2-практично сформоване ставлення до себе як до школяра, 3-школа швидше приваблює позашкільними справами, 4-ставлення до себе як до школяра не сформоване, 5-негативне ставлення до школи

Отже, як бачимо, у 37,4% діагностованих хлопців сформоване позитивне ставлення до школи, але школа більше їх приваблює позашкільними справами, тобто вони швидше орієнтовані на навчальні екскурсії, відвідування з класом якихось цікавих місць, можливість показати себе у шкільних концертах та конкурсах тощо. Також визначено три групи хлопців по 18,8% опитаних в кожній: в першій – учні, в яких практично сформоване ставлення до себе як до школяра; в другій – визначено не сформоване ставлення до себе як до школяра; в третій –

сформоване ставлення до себе як до школяра і висока навчальна активність. У 6,2% (у одного хлопця) – констатовано негативне ставлення до школи загалом.

У дівчат відсотковий розподіл відповідних показників виявився дещо іншими: по 33,3% респондентів мають високу навчальну активність та практично сформоване ставлення до себе як до школяра; у 20% осіб сформоване позитивне ставлення до школи, але школа більше їх приваблює позашкільними справами; у 13,4% дівчат – ставлення до себе як до школяра не сформоване і у жодної дівчинки загалом не було визначено негативного ставлення до школи.

Результати методики дослідження мотивації навчання (М.Гінзбург) дозволили визначити домінуючі мотиви навчання в учнів. В групі хлопців: у 6,2% осіб визначено домінуючими зовнішній та ігровий мотиви; у 12,5% – мотив оцінки; у 37,4% – соціальний та навчальний мотиви.

У дівчат в 33,3% осіб було визначено домінуючими соціальний та навчальний мотиви, а також мотив оцінки. В 20% осіб – визначено зовнішній мотив та у 13,4% дівчат спостерігаємо позиційний мотив.

Отже, «мотивація», як визначення системи факторів, детермінуючих поведінку особистості (потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення тощо) і як характеристика процесу, який стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні, є одним з ключових понять, яке потрібно враховувати під час організації навчального процесу та розробки освітніх програм для молодших школярів.

Подальший науковий пошук вбачаємо у розширенні вибірки досліджуваних та ускладненні методичного інструментарію для проведення емпіричного дослідження і з'ясування зв'язку між особливостями сформованості навчальної мотивації та впровадженням новітніх навчальних програм в початковій ланці.

Джерела та література:

1. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Л. И. Божович. – М., 1972. – 224 с.
2. Занюк С. Мотивація діяльності: спонукання, активність, успіх / С. Занюк. – Луцьк, 1998. – 224 с.
3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / И. Е. Ильин. – СПб: Издательство «Питер», 2000 – 512с.
4. Усе про мотивацію / уклад. А. Г. Дербеньова. — Х.: Вид.група «Основа», 2012. — 207, [1] с.: схеми, рис., табл. — (Серія «Золота педагогічна скарбниця»).

Віта Котуза

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Юнацький вік – це процес формування свідомості і власного світогляд, прийняття рішень відповідальних, людської близькості. Юнацький вік виділяють історично недавно, а універсальним феноменом, що охоплює і хлопчиків, і дівчаток, всі прошарки суспільства, став тільки з кінця ХХ ст., з розвитком індустріалізації та урбанізації. Старший шкільний вік характеризується високою готовністю психологічних структур особистості до процесу самовираження. Прагнення до самовираження є основною потребою старшокласників, підкріпленою стійкою мотивацією.

М.Лук'янова, що загальний зміст розвитку навчальної мотивації старших школярів полягає в тому, щоб перевести учнів з рівнів негативного і байдужого ставлення до дієвого навчання, усвідомленого, відповідального, тобто позитивного де об'єктом формування є всі компоненти мотиваційної сфери та всі аспекти вміння вчитися.

Вивченням питання мотивації навчання у педагогів і психологів займалися М.І.Алексєєва, Б.Ф.Баєв, Л.И.Божович, Н.Воронова; П.А.Гончарук, В.Кириленко, Т.А.Матис, А.К.Маркова, М.Лук'янова, В.А.Семиченко, Л.Чаговець та інші [1;4;5;6]. Аналіз літературних джерел свідчить про відсутність єдності у визначенні поняття мотивація. Під поняттям мотивація.

Аналіз літературних джерел свідчить, що у сучасній психології відсутня єдність у визначенні поняття мотивація. Під поняттям мотивація розуміють декілька психологічних явищ, а саме [6, с. 34]:

1. Систему факторів або відсутність причин, які спрямовують людину до певних дій чи бездіяльності, спонукають до активності;
2. Усвідомлене використання цілої системи збудників, які сприяють активізації діяльності;
3. Процес розгортання системи збудників, який безпосередньо відбувається в структурі відповідної діяльності.

Відсутність єдності визначення поняття «мотивація» свідчить про різнобічність цього питання, а також про багатогранність самої мотивації.

Як відзначає Є.П.Ільїн [2], знана кількість досліджень мотивації навчальної діяльності несе на собі відбиток на погляди мотивації і мотив, які існують у психології. Під мотивом навчальної діяльності розуміють усі чинники, які зумовлюють вияви навчальної активності: мету, потреби, установки, почуття обов'язку, тощо. У психолого-педагогічній літературі не існує єдиного розуміння навчальної мотивації та класифікації навчальних мотивів. Різні дослідники використовують подібні, але не синонімічні, поняття для визначення цього феномену, а саме: навчальна мотивація,

мотивація навчання , мотивація навчальної діяльності, мотиваційна сфера, мотиваційний синдром .

І.О.Зимня [5] визначає навчальну мотивацію як окремий вид навчальної мотивації , що включено в діяльність навчання або навчальну діяльність. Як і для іншого виду діяльності, навчальна мотивація визначається низькою специфічних для цієї діяльності чинників:

- освітньою системою, закладом освіти, де відбувається навчальна діяльність;
- особливостями суб'єктів навчальної діяльності;
- особливостями організації освітнього процесу;
- специфікою навчальної дисципліни;
- суб'єктними особливостями педагога і, передусім, системою його відношення до учня.

Крім того, навчальна мотивація характеризується складною структурою, системністю, спрямованістю, динамічністю, стійкістю і пов'язана з рівнем інтелектуального розвитку і характером навчальної діяльності.

В.О.Якунін [11] наводить дані В.І.Шкуркіна, який виходить із положення про те , що в основі навчальної мотивації лежать різного роду проблеми, стосовно яких мотив виконує репрезентативну функцію . Існує декілька видів проблем особистості , що визначають перебіг або результат тієї чи іншої активності . До них відносяться пізнавальні потреби , потреби досягнення , афіліації , домінування , спілкування . Мотиви , за допомогою яких репрезентуються основні потреби , становлять такий перелік : пізнавальні , професійні , мотив творчого досягнення , широкі соціальні мотиви , мотив соціально-психологічного плану і особистого престижу.

Таким чином , на основі проаналізованих даних різних авторів можна зробити висновок стосовно різних за своєю природою мотиваційних витворів особистості у забезпеченні успішної навчальної діяльності.

Джерела та література:

1. Аликсєєва М.І. Мотиви навчання учнів.-К.:Радянська школа,1974.-120с.
2. Бланк Т.В. Формування позитивної мотивації як фактору успіху навчальної діяльності молодших школярів /Т.В.Бланк // Початкове навчання та виховання : наук.-метод.-журн. – Харків : Основа .-2009 . - №16 / 18 .-с. 2-9
3. Изучение потивации поведения дэтей и подростков / Под ред Л.И.Божович и Л.В.Благонадежный .-М : Педагогика , 1972

Тамара Михайлівська

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Тамара Дучимінська

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ УСПІШНОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Важливим та необхідним механізмом реалізації суб'єктної активності, що полягає у співвіднесенні суб'єктивних бажань і можливостей особистості з об'єктивними вимогами є – регуляція.

Дослідженню психологічних особливостей регуляції присвячена низка праць зарубіжних та вітчизняних вчених. Зокрема, О. Запорожець, Б. Зейгарник, В. Іванников, О. Конопкін, Д. Леонт'єв, Г. Пригін та ін. описують її види; О. Конопкін, В. Моросанова, О. Осницький, Р. Сагієв розглядають проблему регуляції з погляду її структурно-функціональних та індивідуально-стильових особливостей; особливості регуляції мислительної діяльності висвітлені у роботах В. Моляко, І. Пасічника, Н. Пов'якель [2].

Значна увага приділяється вивченню ціннісної регуляції, як внутрішньої особистісної складової (З. Карпенко, Д. Леонт'єв, Ю. Миславський, О. Музика, Н. Пов'якель), яка характеризує прагнення особистості до саморозвитку та визначає вибір вектору діяльності. А це надзвичайно важливо саме для навчальної діяльності, одним з завдань якої є розвиток особистості [3]. О. Музика визначає, що основними регуляторами діяльності є суб'єктні цінності. Про ціннісну регуляцію діяльності варто говорити лише щодо тих видів діяльності, які мають стійкі характеристики та впливають на розвиток особистості, наприклад, щодо навчальної діяльності [4].

У низці досліджень безпосередньо йдеться про роль цінностей у процесі регуляції навчальної діяльності (Н. Пов'якель, Г. Радчук, Ю. Мисливський, Н. Никончук, А. Пасніченко, О. Савиченко). Вчені розглядають ціннісну регуляцію навчальної діяльності як свідомий динамічний, оснований на ціннісному ставленні до діяльності та спрямований на саморозвиток процес, який включає оцінку, виконання, контроль, рефлексію та корекцію результатів діяльності [3].

Метою нашої роботи є вивчення особливостей ціннісної регуляції успішності навчальної діяльності старшокласників.

Типологічний аналіз ціннісно-мотиваційних особливостей школярів дозволяє судити в певній мірі про їхні індивідуальні відмінності і конкретизувати варіанти прояву змісту ціннісних орієнтацій при різній мотивації в навчальному процесі, запропонувати практичні технології підвищення мотиваційного значення навчальної діяльності за рахунок її ціннісного насичення.

Проблема дослідження особливостей змісту ціннісних орієнтацій школярів з різними типами навчальної мотивації полягає в тому, що спостерігається посилення в останні роки розуміння ролі мотивації в регуляції навчальної діяльності [1]

Для досягнення поставленої мети було сформовано дослідницьку вибірку, яку склали учні 10-11-х класів (40 осіб) шкіл м. Луцька.

Для дослідження особливостей ціннісної регуляції успішності навчальної діяльності старшокласників було обрано такі методики: методика діагностики «Ціннісних орієнтацій» М. Рокича; С. Бубнова; методика вивчення мотивації навчання старшокласників М. Лукьянова, Н. Калініна. Одним із діагностичних критеріїв були результати успішності навчальної діяльності (середній бал) за два останні півріччя.

Результати емпіричного дослідження засвідчили, що для більшості старших школярів (61 %) найбільш значущими термінальними цінностями є здоров'я, любов, матеріальна забезпеченість, друзі і щаслива сім'я. Крім того, на перші місця учні ставлять таку цінність як здоров'я. Це означає, що вони все-таки розуміють його важливість. Наступними в структурі цінностей учнів виявлено любов і друзі (спілкування). Такі цінності що пов'язані з навчанням, як розвиток і пізнання, у досліджуваних перебувають на 12 і 13 рангах. Це говорить про те, що особливого прагнення до навчання у старших школярів не виявлено.

Найбільш значущими інструментальними цінностями для підлітків є незалежність, тверда воля і життєрадісність, які займають відповідно 1, 2 і 3 ранги. Така цінність як освіченість для підлітків не особливо значима і займає тільки 5 місце в системі цінностей. Така цінність як вихованість – на 12 місці.

Слід зазначити, що в учнів переважають соціальні мотиви (52 %), частка позиційного мотиву становить 26 %, навчальний мотив складає – 16 %, Це може свідчити про важливість, насамперед, соціальних благ та зростаюче прагнення зайняти певну позицію у відносинах з оточуючими, отримати їх схвалення, заслужити авторитет.

Порівнявши отримані діагностичні показники з результатами успішності навчальної діяльності, можна стверджувати, що в учнів, які мають середній бал успішності 9,8-10,5 переважають пізнавальні (внутрішні) мотиви та значущими термінальними цінностями є розвиток і пізнання, а інструментальними – освіченість та незалежність.

Джерела та література:

1. Изучение мотивации поведения детей и подростков: сб. статей / Под ред. Л. И. Божович. – М.: Педагогика, 1972. – 352 с.
2. Майстренко Т.М. Особливості надання ціннісної підтримки студентам залежно від рівня ціннісної регуляції навчальної діяльності / Т.М. Майстренко // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – Вип.. 19. – С. 130-135.
3. Майстренко Т.М. Особливості ціннісної регуляції навчальної діяльності академічно обдарованих студентів / Т.М. Майстренко // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Психологія обдарованості», 4 (11). – С. 352-359.

4. Музика О.Л. Здібності у системі ціннісної регуляції розвитку творчо обдарованої особистості / О.Л. Музика // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В.О.Моляко. – Т.12. – Вип. 5. – Ч.І. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – С.49-55.

Алла Мудрик

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Юлія Юрчук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЯВИЩЕ АКАДЕМІЧНОЇ ПРОКРАСТИНАЦІЇ У СТУДЕНТСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ

Постановка наукової проблеми та її значення. На сьогоднішній день, термін прокрастинація є відносно новим для вітчизняної психології. З англійської мови, слово procrastination поки що звучить незвично для більшості людей, проте феноменологія, що позначається цим словом, знайома кожному. Підготовка до іспиту в ніч перед здачею, відкладання на потім важливих рішень, поїздок, телефонних дзвінків – все це прояви прокрастинації.

Вперше термін «прокрастинація» в психологічну практику ввів П. Рінгенбах, розкривши даний феномен у своїй книзі «Прокрастинація в житті людини». У дослідженні в цій області займалися також такі дослідники як А. Елліс і В. Кнаус, опублікувавши свої наукові вишукування в книзі «Подолання прокрастинації». Пізніше над вивченням феномена прокрастинації працювали: Дж. Бурка і Л. Юен; М. Айткен; Л. Манн; Н. Мілгрем; Л. Соломон і Е. Роблюм; К. Лей; та ін. У вітчизняній психології дана проблема привернула увагу дослідників в кінці ХХ століття (Н. А. Шухова, Е. Л. Михайлова, Я. І. Варварічева, С. Б. Мохов, та ін).

Психологи часто визначають прокрастинацію як механізм боротьби з тривогою, пов'язаною з начинанням або завершенням яких-небудь справ, ухваленням рішень. Називаються три основні критерії, на підставі яких поведінка людини визначається як прокрастинація: контрпродуктивність, даремність, відстрочення. Сучасна психологія схиляється до того, що прокрастинація — це вираз емоційної реакції на планові або необхідні справи. Залежно від характеру цих емоцій, прокрастинація ділиться на два фундаментальні типи: «розслаблена», коли чоловік витрачає час на інші, приємніші заняття і розваги, і «напружена», пов'язана із загальним перевантаженням, втратою відчуття часу, незадоволеністю власними досягненнями, неясними життєвими цілями, нерішучістю і невпевненістю в собі.

Досить недавно виділився окремий напрямок дослідженні проблеми прокрастинації, присвячений вивченню відкладання виконання учбових

завдань, – академічна прокрастинація. Вважається, що саме учбовий процес характеризується умовами, в яких найчастіше виникає прокрастинація, приводячи до негативних наслідків. Згідно з наявними даними, прокрастинація є одним з найбільш істотних чинників, що породжують труднощі в навчанні.

Метою роботи є теоретично розглянути особливості явища академічної прокрастинації прокрастинації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Успішність навчальної діяльності молодшої людини визначається освоєнням нових для нього особливостей навчання у ВНЗ. У процесі навчання складається студентський колектив, виробляються навички та вміння організаційної роботи, формується система роботи з вироблення професійно значущих якостей особистості.

Таким чином, студентський вік характеризується досягненням найвищих, пікових результатів, які базуються на всіх попередніх процесах біологічного, психологічного, соціального розвитку.

Разом із тим початок навчання у ВНЗ є високо стресогенним життєвим періодом: у ньому представлено критичну життєву подію (зміна стадії життєвого циклу), в ряді ВНЗ мають місце інтенсивні повсякденні навчальні перевантаження.

В. Бикова, досліджуючи особливості студентської прокрастинації, стверджує, що причини й особливості прояву прокрастинації у студентів і дорослих є різними. Прокрастинація у студентів виникає найчастіше в ситуаціях і справах, пов'язаних з інтелектуальною напругою, вимагаючи самоорганізації та планування діяльності, що характеризуються відтермінованою винагородою, з недостатньою мотивацією, необхідністю взаємодії з людьми, які викликають негативні емоції. Серед причини появи синдрому прокрастинації у студентів вона називає: не улюблена робота, нудна і неприємна справа, якою потрібно займатися; невміння розставляти пріоритети; неясність головних життєвих цілей, власних спрямувань; невміння організувати себе і свій час; відсутність мотивації; невпевненість у своїх силах.

Причини виникнення, види прокрастинації, її наслідки широко відображені в зарубіжній літературі. Проводячи узагальнений теоретичний аналіз із цієї проблематики, виділяється кілька підходів вивчення даного феномена, зокрема дослідники виділяють три види поведінки у прокрастинаторів [5]: збуджені прокрастинатори, уникаючі прокрастинатори, захисна тактика визначення мети. Також виділяються п'ять типів прокрастинації:

1. Прокрастинація як життєва тактика – відсутність навичок при виконанні щоденних, рутинних обов'язків, що спостерігаються впродовж усього життя і пов'язані з невмінням керувати часом.

2. Прокрастинація у прийнятті рішень – неможливість приймати рішення в певний період.

3. Невротична прокрастинація – неможливість приймати вчасно життєво важливі рішення.

4. Компульсивна прокрастинація – хронічне зволікання в поведінці.

5. Академічна прокрастинація – труднощі у виконанні завдань у потрібний термін під час навчання.

Основними причинами академічної прокрастинації вважаються: відсутність мотивації та в широкому сенсі – порушення мотиваційно-вольової сфери, стрес як наслідок невпевненості та страху перед майбутнім, або, навпаки, перфекціонізм. Але найпоширенішими є такі причини, як невміння вибудовувати ієрархію цілей і цінностей та планувати свою діяльність, недостатність безпосередньої комунікації з оточенням і надлишок віртуальної. За дослідженнями С. Мохової та А. Неврюєва, основними причинами академічної прокрастинації є: хвороби, соціальні та сімейні проблеми, брак мотивації й інтересу, зайва самовпевненість, лінь, недостатність керівництва та консультацій із боку викладачів, безпорадність, низький рівень комунікації, зовнішні відволікаючі фактори. Нерідко це призводить до зниження успішності, підвищення рівня тривожності, часто – до утворення комплексу неповноцінності та, як результат, до відмови від подальшого навчання. Тож, щоб знизити рівень академічної прокрастинації, викладачам потрібно уважніше ставитися до студентів, увести ефективну систему заохочень, сприяти розвитку академічних зв'язків між студентами, логічно розподіляти певні види робіт на дрібніші складники.

Висновок і перспективи подальших досліджень. Отже, головними причинами академічної прокрастинації є: хвороби, соціальні та сімейні проблеми, брак мотивації й інтересу до навчання, зайва самовпевненість, лінь, неякісне керівництво навчальною діяльністю та консультації викладачів, безпорадність окремих студентів, недостатність безпосередньої комунікації та надлишок віртуальної, зовнішні відволікаючі фактори. Прокрастинація призводить до зниження рівня якості успішності, підвищення рівня тривожності, іноді – до відмови від подальшого навчання. Серед заходів, що можуть допомогти знизити рівень академічної прокрастинації, ми визначаємо: уважніше ставлення викладачів до студентів, урахування їхніх індивідуальних особливостей у процесі навчання, введення системи заохочень, сприяння розвитку академічних зв'язків і взаємодопомоги між студентами, упровадження різноманітних методів і технологій навчання, застосування ефективних систем планування та форм виконання завдань студентами. Боротися з цим явищем допомагають техніки управління часом (тайм-менеджмент) та навички планування часу.

Перспективою подальшого дослідження є визначитися наскільки це є більш медична, психологічна чи педагогічна проблема. Виявити взаємозв'язок між розвитком вольових процесів, цілеспрямованістю, а можливо і локусом контролю та рівнем прокрастинації. Дослідити чи існує зв'язок між статтю людини та її віком і прокрастинацією та зробити спробу розробити психологічні способи коректування стану хронічної прокрастинації.

Джерела та література:

1. Варваричева Я. И. Психологические механизмы феномена лени / Я. И. Варваричева // Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. – Секция «Психология». – М. : Изд-во МГУ, 2009. – С. 56-60.
2. Ильин Е. П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень / Е.П.Ильин. – М.: Питер, 2011. – С. 37-47.
3. Ильин Е. П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2011. – 224 с.
4. Мажирина Н. Прокрастинация – болезнь откладывания на потом. [Электронный ресурс] / Н. Мажирина // Явище прокрастинації. – 2009. – Режим доступа :http://vatolin.info/articles/2011_04_10_prokrastinaiia.shtml. – Назва з екрану.
5. Zimbardo, P., Boyd, J. The time paradox. The new psychology of time, that will change your life. New York : FreePress, 2008. 368 p. [in English].

Світлана Подольчук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Олександра Хлівна

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В даній науковій роботі нами представлено аналіз психологічного феномену саморегуляції. Зокрема, наукове вивчення саморегуляції як специфічного процесу в живих системах почалося на початку ХХ століття.

У зарубіжній психології саморегуляція вивчалася в рамках біхевіористського напрямку (Ф. Кенфер), психології мотивації (А. Бандура, Х. Хекхаузен), когнітивної психології (Ю. Куль, П. Крамп, Ж. Нюттен), соціальної психології (М. Кун, Ч. Кулі, Т. Шибутані) і ін [2].

У вітчизняній психології різні питання саморегуляції розглядалися в роботах К. Л. Абульханової-Славської, П. К. Анохіна, Б. В. Зейгарник, О. А. Конопкіна, А. Н. Леонтьєва, В. І. Моросанова, В. Н. М'ясищева, С. Л. Рубінштейна та ін.

Психологічне розкриття сучасної студентської молоді залежить від такого психологічного феномену як емоційна саморегуляція. Дослідженням цього психологічного явища займалися та займаються такі вчені як Г.О. Балл, В.А. Бодров, М.Й. Боришевський, А.В. Брушлінський, Л.Ф. Бурлачук, Е.М. Коноз, О.О. Конопкін, А.Б. Кузьміна, Б.Ф. Ломов, В.І. Моросанова, Н.В. Наумчик, С.Д. Смірнов, О.Я. Чебікін, Л.Г. Яновська тощо.

На думку дослідників, сфера саморегуляції характеризується насамперед свободою вибору цілей і засобів їх досягнення, усвідомленістю їх вибору, свободою думки, самокритичністю, умінням співвідносити свою поведінку з діями інших людей, рефлексією, оптимістичністю. Саме емоційна саморегуляція допомагає особам краще взаємодіяти з іншими у

середовищі, яке їх оточує. Питання емоційної саморегуляції залишається неоднозначним, його трактування та розуміння у різних дослідників є різним.

Студентський вік є особливий період життя і розвитку особистості. Студентство у вітчизняній психології розглядається як особлива соціальна категорія, специфічна спільність людей, організаційно об'єднаних навчанням у вищому навчальному закладі.

Зріла юність або рання дорослість, яка, відповідно до вікової періодизації вітчизняних психологів, охоплює вік від 16-17 до 24-25 років, – основний вік, який припадає на студентський період життя. Зрілий юнацький вік або вік ранньої дорослості – це період завершення фізіологічного дозрівання організму, формування зовнішнього тілесного вигляду дорослої людини, юридичного і офіційного визнання дорослості.

Соціальна ситуація розвитку студента реалізується через систему його переживань, установок, усвідомлення свого внутрішнього світу, своїх психологічних якостей і можливостей з погляду перспектив подальшого самостійного життя, що проявляється в спілкуванні і взаєминах зі старшими й однолітками, сприйнятті референтної групи, у ставленні до навчання і окремих навчальних предметів.

Основні тенденції спілкування сучасного юнацтва з однолітками виявляються у внутрішньо-груповому спілкуванні стосовно навчання, спілкуванні за інтересами. У сфері життєво важливих питань молодь часто звертається за допомогою і порадою до старшого покоління.

Відповідно до досліджень М. І. Дьяченко і Л. О. Кандилович [1], вік 18-20 років – це період активного розвитку всіх видів почуттів, особливо моральних і естетичних, підвищеної емоційної чутливості (подразливості) до різних обставин навколишнього життя. За даними цих дослідників, для емоційних процесів студентів в навчанні характерні: велика інтенсивність (особливо інтелектуальних відчуттів), різноманітність, чергування емоцій, прискорене формування вищих почуттів. В діяльності студентів емоції і почуття виступають в ролі регулятора, що підсилює і спонукає психологічну активність, впливає (позитивно або негативно) на сприйняття і переробку інформації, на спрямованість уваги і дії.

Емоційно - вольові якості в діяльності студентів тісно пов'язані з увагою, мисленням, уявою, пам'яттю, емоціями, відчуттями особистості. Рівень їх розвитку у студентському віці в навчальній діяльності може бути різним. Це залежить від мотивів їх поведінки та навчання, досвіду, звичок і переконань. Відповідно до досліджень науковців, в студентському віці помітно зміцнюються ті вольові якості, яких не вистачало повною мірою в старших класах: цілеспрямованість, відповідальність, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива в навчальному пізнанні, мотивація навчальних досягнень, уміння володіти собою [3].

Отже, як показав аналіз джерел з проблеми дослідження, перспективним та актуальним сьогодні є проблематика саморегуляції особистості студентства. Шляхом теоретичного аналізу медичної та психологічної літератури встановлено, що студентство відіграє велику роль в

характері гармонізації різних сфер психологічного здоров'я особистості. Нами проаналізовано зміст і співвідношення основних понять, які стосуються практичної психології, таких як: емоції і емоційної саморегуляції. Емоції - це відповідні реакції на зовнішні та внутрішні подразники, які проявляються у вигляді задоволення або незадоволення, радості, страху, гніву тощо. Емоційна саморегуляція - внутрішня активність особистості, спрямована на приведення емоційних явищ до певних правил і норм.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення індивідуальних особливостей саморегуляції в студентському віці, які потребують подальшого експериментального дослідження. Для цього необхідні емпіричні дослідження на великій вибірці та розробка індивідуальних психокорекційних програм психологічної допомоги в студентському віці та їх своєчасне впровадження.

Джерела та література:

1. Дьяченко М. И. Психология высшей школы: учеб. пособ. [для вузов]. / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск.: изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1978. – 92 с
2. Зарицька В.В. Саморегуляція емоцій в структурі емоційного інтелекту / В.В. Зарицька // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Психологія». – 2010. – № 6. – С. 33-37.
3. Шляпніков, В.Н Дослідження вольової регуляції в сучасній зарубіжній психології [Текст] / Шляпніков, В.Н. // Питання психології. - 2009, - № 2, - 135-144 с.

Тетяна Тихонова

кандидат психологічних наук, доцент,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,

Лариса Шатирко

старший науковий співробітник лабораторії
психології навчання імені І.О. Синиці,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

**АКАДЕМІЧНА ПРОКРАСТИНАЦІЯ, ЯК ЧИННИК БЛОКУВАННЯ
ДІЯЛЬНІСНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ
ПРОСТОРІ**

Одним із вагомих психологічних чинників зниження ефективності навчального процесу у ВНЗ є феномен академічної *прокрастинації* (свідомого, ірраціонального відкладання виконання поточних та підсумкових завдань студентами), що приводить до втрати суб'єктом можливостей керувати навчальною ситуацією і блокує процес самореалізації особистості в *освітньому просторі*.

З метою виявлення зв'язків між феноменом *прокрастинації* та особливостями діяльнійної самореалізації особистості в *освітньому просторі* проводилось дослідження специфіки прояву *прокрастинації* в процесі вивчення університетського курсу іноземної мови. Зокрема

розглядалися стратегії *прокрастинації*, що переважають в процесі виконання студентами поточних завдань та під час академічної сесії в адаптаційному періоді університетського навчання.

Прокрастинація в дослідженні розглядалася як складний, зумовлений різними причинами феномен, що проявляється в свідомому, добровільному, іраціональному відкладанні певних завдань або справ, з визнанням та усвідомленням негативних наслідків, емоційним переживанням почуттів провини та тривоги, емоційним дискомфортом.

Спираючись на окреслені характеристики, вивчалися особливості прояву феномену *прокрастинації* в парадигмі діяльній самореалізації, як реалізації людиною власних буттєвих цінностей та смислу свого існування в *освітньому просторі*, відповідно до внутрішнього світу особистості, її глибинних інтересів, ціннісних орієнтацій та установок, яке здійснюється через власні зусилля, співдіяльність і співтворчість з іншими людьми через успішне опанування рольових функцій в різних формах діяльності, що конструюють *освітній простір*. Діяльній самореалізації має складові, етапність формування, чутливі періоди формування структурних характеристик, її специфікою є спрямованість (мотиваційна, цільова, предметна) на себе.

Відповідно наведеним уявленням про феномен *прокрастинації* та особливості діяльній самореалізації особистості в *освітньому просторі* зроблено припущення, що в адаптаційному періоді університетського навчання академічна *прокрастинація* вносить переважно елемент деструктивності в ефективність навчального процесу й сповільнює становлення суб'єктних характеристик студентів.

В результаті дослідження виявлено, що студенти з різним рівнем *прокрастинації* розрізняються рівнями осмислення, суб'єктного відображення смислів та мети навчання. Студенти з низьким рівнем *прокрастинації* отримують задоволення від процесу виконання завдань, орієнтуючись на оволодіння іноземною мовою в якості мети, їм притаманна осмисленість навчання, вони пов'язують оволодіння іноземною мовою з життєвими особистісними цілями. Рівень *прокрастинації* впливає на оцінку власних академічних можливостей та досягнень, ефективність та на ступінь задоволення власною самореалізацією в навчальному процесі. В свою чергу високий рівень *прокрастинації* пов'язаний з відсутністю планування та побудови смислових орієнтирів навчання. Прослідковано дію внутрішніх чинників блокади самореалізації, зокрема мотивації уникнення невдач, яка при значному вираженні блокує діяльну самореалізацію студента в навчально-пізнавальній діяльності. Відповідно високий рівень *прокрастинації* у студентів пов'язаний із мотиваційною недостатністю, низьким рівнем початкових домагань та несформованою оцінкою своїх навчальних можливостей. Також рівень *прокрастинації* корелює із специфікою структурних взаємозв'язків діяльній самореалізації особистості.

Отже підтверджені настанови про існування причинно-наслідкових зв'язків-між особистісними смислами, значеннями *освітнього простору* і

вибором особистістю домінуючих конструктивних-деструктивних стратегій поведінки в навчальному процесі, зокрема стратегією *прокрастинації*, а також між актуалізацією потреби самопізнання, розвитком рефлексивних компонентів і активним поступом в *освітньому просторі*, розвитком пізнавальної активності і актуалізацією потреби самопізнання. Академічна *прокрастинація* не пов'язана із конструктивним переплануванням стратегій навчання й не ґрунтується на адекватній рефлексії суб'єктом навчання власних можливостей та особливостей навчальної ситуації, отже вносить деструктивний вплив на ефективність навчання та процес самореалізації особистості в *освітньому просторі*.

**ОСОБИСТІТЬ У ВИМІРІ ПРАКТИЧНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ**

Микола Бабій

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПРОЯВ КРЕАТИВНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Творчість є одним із засобів підвищення особистісного статусу як у суспільстві так і у контексті власного розвитку. Підвищення емоційного тону особистості, отримання задоволення від виконаних дій, бажання вирішувати нагальні проблеми власним оригінальним способом є результатом прояву власної креативності. Вона може виступати у якості емоційно – вольової регуляції, активізувати глибинні потенціали ефективно демонструвати власні можливості при реалізації навчальних завдань. Прояв креативності завжди носить індивідуальний характер. На її прояв впливають індивідуальні особливості особистості не залежно від віку та статі людини.[2, с.61]

Початкові класи у цьому плані теж не виняток. Для молодших школярів властива підвищена інтелектуальна активність, стимульована не тільки її природною допитливістю, а й бажанням розвинути, продемонструвати свої здібності ,отримати високу оцінку. Розв'язуючи складні завдання, вони нерідко виявляють високорозвинений інтелект, неабиякі здібності. Необхідність розв'язувати прості завдання іноді викликає у них емоційно-негативну афективну реакцію, відмову від такої роботи.

В учні початкових класів проявляється інтерес до якості та змісту навчання. Вони розуміють, який науковий досвід їм потрібен для реалізації життєвих планів. Однак залишається відкритим питання про особливості прояву креативності в учнів фізично здорових й тих, що навчаються за програмою інклюзивної освіти. Це породило запитання про специфіку прояву креативності у таких школярів. Вони й, власне, визначили проблему та актуальність нашого дослідження.[1, с. 43]

Головною метою соціального розвитку сучасного суспільства є повага до людського розмаїття, встановлення принципів солідарності та безпеки, що забезпечує захист та повну інтеграцію у соціум усіх верств населення, у тому числі й осіб з обмеженими можливостями здоров'я. В основу інтеграції закладено принцип доступності та дотримання прав людини щодо рівного доступу до здобуття якісної освіти. [2, с.62]

Для її реалізації була запроваджена програма інклюзивної освіти. Це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу. Вона передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Інклюзивне навчання – гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання.

Інклюзивна школа – заклад освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створює позитивний клімат у шкільному середовищі.[1,с.16]

Навчання відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом.

Нами було проведено емпіричне дослідження креативності та розумових можливостей школярів молодшого шкільного віку. Загальна кількість становила 50 осіб. Серед них 25- фізично здорові учні, решта діти з особливими потребами. На синдром Дауна страдали 5 школярів. У 6 учнів проглядались ознаки дитячого церебрального паралічу. Решта мали проблему із зором.

Для аналізу було взято методики П. Торреса (в основі цього тесту лежить здатність до дивергентного мислення, до перетворень і створення асоціацій, здатність породжувати нові ідеї та розробляти їх) та С.Л. Коробко (тест було сконструйовано на основі деяких методик тесту структури інтелекту за Р. Амтхауером, який містить 9 субтестів, що використовуються для вимірювання мовленнєвих, математичних здібностей, просторової уваги та пам'яті).[3,с. 70]

Аналіз зведених результатів показав, що не завжди у досліджуваних школярів, які продемонстрували високу оригінальність й творчий підхід до виконання тестових завдань П. Торренса мають високий рівень за результатами розв'язання субтестів за методикою Р. Амтхауера. Аналогічно: школярі, які продемонстрували посередній рівень розвитку креативності за результатами розв'язку субтестів тесту Р. Амтхауера, частіше мають дещо гірший результат.

Проте результати інклюзивної групи дещо відрізнялися. Так, показниках у дітей із ознаками синдрому Дауна, ми не побачили емоційної виразності втілення (експресії); цілісності композиції про розробці малюнку та його назві, продемонстрували низький рівень розумового розвитку.

Інші школярі, які теж навчаються за програмою інклюзивної освіти, в залежності від типу особливих потреб я по-різному сприймають поставленні перед ними завдання. Більшість показало високу активність, виконуючи завдання тесту П. Торренса. Із більшим захопленням учні малюють, що пов'язано із виявленням їхньої творчості, креативності. Значні труднощі виникали при розв'язанні субтестів тесту Р. Амтхауера. Частіше за все діти просто не розуміли поставлене перед ними завдання.

Керуючись результатами аналізу ми маємо підстави стверджувати, що для активації творчих здібностей та інтелекту необхідно надати учням можливість діяти за інтересами, використовувати у навчальному процесі індивідуальні методи, що активують творчий потенціал.

Джерела та література:

1. Волков А. П. Приобщение школьников к творчеству./ А. П. Волков – М. : Просвещение, 1982. – 144 с.

2. Лук А. Н. Психология творчества /А.Н. Лук – М. : Наука, 1978 . – 125 с.
3. Матюшин А. М. Загадки одаренности: проблемы практической диагностики. / А. М. Матюшин –М. : Школа-прессе, 1993. – 200 с.

Катерина Бурдило

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Дарія Гошовська

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ РУЙНУВАННЯ ПСИХІЧНОГО ФЕМІННОГО ЯДРА В УМОВАХ ЕМОЦІЙНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ

Емоційна депривованість у жінок раннього дорослого віку відображається в конструкції психіки особистості у роздробленості та дисоційованості архетипічних частин фемінного ядра.

Батьківські фігури відіграють фундаментальну роль у становленні особистісного контексту людини. *Емоційна депривація*, що присутня у стосунках між дівчинкою та фігурою батька лягає в основу розірваності фемінного ядра дорослої жінки та її несепарованості. *Депривованість емоційного зв'язку з батьком* може брати свій початок від материнського ставлення до ролі батька для дитини, або ж відсутності емоційного ресурсу для взаємодії з дитиною у самого ж батька.

Процес психологічної сепарації у жінок З. Фрейд описував, як складний перехід: усвідомлення власного «Я», що відокремлене від матері; розуміння що існує чоловіча стать через присутність батька; «закоханість» у батька, як найближчого представника чоловіків; фрустрація через усвідомлення, що батько ніколи не буде їй за чоловіка, оскільки одружений з її матір'ю; повернення до матері та ідентифікація з фемінністю. Цей динамічний процес потребує вільного емоційного прояву зі сторони дівчинки, незалежно від полярності емоцій. Якщо вираження і проживання емоцій якогось типу у межах описаного сценарію було заборонено, табуйовано або депривовано, жінка вступаючи до етапу дорослішання відтворює регресивні моделі поведінки [1].

При незавершеній психологічній сепарації жінка може лишатись на етапі сильної емоційної прив'язаності або конфронтації з батьком. Такий стан психічного розвитку характеризується домінуванням деструктивного анімуса, оскільки жінка не бере відповідальності за власне життя. Формування психологічної цілісності жінки проходить через пошук внутрішніх ресурсів анімуса. Що потребує постійної взаємодії з власним «внутрішнім чоловіком», форма і зміст якого може деформуватись через вплив батьківського авторитарного виховання або відсутності виховання загалом [3, с.92].

Дослідниця Л.Ш. Леонард вважає, що наслідки емоційної травми, що характеризується *емоційною депривованістю* можна поділити на два основні типи: деструктивне усвідомлення фемінності та інфантильне. Деструктивне усвідомлення фемінності відкидає та знецінює її, змушуючи жінку маскулізуватись як психічно так і фізіологічно. Тобто утворюється так званий «панцир амазонки». Амазонка у цьому сценарії замість інтеграції маскулінних аспектів, що можуть зробити її сильною фемінно, індефікується з силовим фізичним аспектом «маскулінності». Автоматично виникають труднощі у побудові стосунків, адже зникають характерні фемінні риси. Таким чином жінка-амазонка проявляє односторонню силу, що є подавляючою, а не творчою, через відмову будувати якісний контакт з людьми. Вона намагається оберігати себе від усього, що не може контролювати, тому живі стосунки, яким притаманна спонтанність, абсолютно знецінюються і десакралізуються. Амазонці часто недоступні власні почуття та емоції, сприйняття і сила фемінних інстинктів. Батько у амазонки має розмиті маскулінні риси, безвідповідальний, емоційно не включений, байдужий до дочки батько, що має аддикції.

Л.Ш. Леонард виділяє такі види деструктивного усвідомлення фемінності:

1. «Суперзірка» — характеризується мотивами і бажаннями добиватися успіхів і цілей у професійному чи соціальному середовищі, які не зміг реалізувати її батько.

2. «Покірنا, сповненна обов'язками дочка» — характеризується услуговуванням іншим, наперекір власній волі і самоатуалізації, складнощі у побудові партнерських рівних стосунків. Не прийняття власної Тіні спричиняє втрату зв'язку з Самістю. Жінка виконуючи «обов'язок» жертвує власним творчим психічним ресурсом аби заслужити любов батька.

3. «Мучениця» — характеризується непомірною жертвонією в ролі дружини чи матері, або у симбіозі обох ролей. Типове відображення стану жертви.

4. «Королева-воїн» — характеризується жорстким протистоянням всьому ірраціональному у соціумі, оскільки спрацьовує захисний механізм «перенесення» неприйняття надмірної ірраціональності у фігурі батька. Основною рисою усіх сценаріїв «амазонки в панцирі» є контроль та влада над слабкою частиною чоловічого архетипу, якому не можливо довіритись [2, с. 85-106].

Інфантильне усвідомлення фемінності спостерігається як перекладання відповідальності за власне життя, психологічна обмеженість у розвитку особистості, схильність до созалежності від партнера та психологічної інцестуозності. Дослідниця називає збірний архетипічний образ такого усвідомлення «пуеллою». Батько у пуелли має авторитарні риси, жорсткі патріархальні погляди щодо виховання дочки, емоційну сухість, побудову стосунків з дочкою здійснює через суб'єктно-об'єктну модель. Виділяють наступні види інфантильного усвідомлення фемінності:

1. «Лялечка або вічна дівчинка» — характеризується яскраво вираженими зовнішніми ознаками фемінної поведінки (кокетство,

доброзичливість), що відіграють роль зв'язку жінки з фантазіями про фемінність, але внутрішньо вона відчуває себе залежною від чоловіка у психологічній та економічній сферах життя, оскільки не має реальної спорідненості з фемінним ядром і ніби імітує цей зв'язок.

2. «Дівчина зі скла» — перманентно проявляються слабкість, сором'язливість, відірваність від реального життя, яку жінка компенсує ілюзорним світом власних фантазій.

3. «Літаюча у висоті» — характеризується надмірною імпульсивністю, що носить підлітковий характер; відсутнє адекватне сприйняття часових, тілесних меж і суспільних порядків. Схильність до адиктивної поведінки та непостійності при виборі партнера.

4. «Нікчемна» — жінки, які потрапили до групи цього сценарію, патологічно соромляться свого батька, вони стають відкинутими суспільством або бунтують проти нього. Основними рисами «пуелли» є фіксація на побудованому абсолюті невинності, або ж на тотальній вині, що взаємопов'язані і формують залежність жінки від схвалення чи осуду інших. Тобто проявляється бажання зняти з себе відповідальність за власне життя, та передати її іншому [2, с. 60-76].

Жоден паттерн не є перманентним, але може бути яскраво вираженим на фоні інших. Тобто ці психічні схеми дифузні та ситуативні. Основною причиною роздробленості та дисоційованості фемінного ядра є неможливість проявити емоції до значущої персони (на певному етапі психологічної сепарації), та отримати зворотній емоційний зв'язок, аби відчути визнання важливості емоційного прояву зі сторони суб'єкта.

Джерела та література:

1. Евсеєва Л. В. Эмоция как выражение женской субъектности / Л. В. Евсеєва // Вестник Вятского государственного университета. – 2015. – С. 13–17.

2. Леонард Л. Ш. Эмоциональная женская травма / Л. Ш. Леонард. – Москва: Класс, 2014. – 224 с.

3. Фрейджер Р. Личность. Теории личности и личностный рост / Р. Фрейджер, Д. Фэйдимен. – Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2004. – 690 с.

Наталія Демянчук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Інесса Філіппова

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЧАСОВА ОРІЄНТАЦІЯ ЯК СИСТЕМНО-ТВОРЧИЙ ФАКТОР ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Неповторність подій нашого життя робить час, який є найважливішим особистісним ресурсом людини, дуже цінним і важливим. Часова орієнтація збагачує життєвий досвід людей і грає визначальну роль у їхньому житті.

Наявність часової орієнтації свідчить про зрілість людини як особистості та особливість її культури. Виявляється часова орієнтація в поведінці людини в її діяльності і є показником ієрархії переваг, які людина надає певній часовій перспективі.

Існує чимало праць, в яких досліджували психологічний час та життєвий шлях людини. Зустрічається досить велика кількість термінів, які дають можливість зрозуміти як людина уявляє час у власному житті: «перспектива майбутнього», «життєва перспектива», «психологічна перспектива», «особистісна перспектива», «особисте майбутнє», «часова орієнтація» та інші. Проте в досить поширених теоріях темпоральної організації життєвого шляху з'явився термін «часова перспектива». Часова перспектива досить вагомо впливає на поведінку особи та її життя, визначаючи світовідчуття, прийняття минулого, розуміння сьогодення, стан планів на майбутнє, не зважаючи на те, що інтерес науковців до поняття часової перспективи залишається досить неоднозначним. Результати більшої частини досліджень, які можна знайти у вітчизняній та зарубіжній літературі, розрізнені, їх важко порівняти між собою. Така ситуація ускладнює аналіз феномену часової перспективи особистості і побудову загальних висновків.

Завдяки роботі Л. Франка (1939), часова перспектива набуває широковідомого поняття, адже дослідник запропонував досліджувати часову перспективу як самостійний предмет психології. Л. Франк вважав, що існує взаємозв'язок і взаємне обумовлювання минулого, сьогодення і майбутнього в свідомості людини. Він визначав часову перспективу як культурно обумовлену і ціннісно детерміновану цілісність. Психолог вважав, що людина може мати одразу кілька часових перспектив, кожна з яких співвідноситься з різними сторонами її життя [4].

Після виходу статті Л. Франка, присвяченій часовій перспективі, К. Левін став використовувати цей термін, уточнивши часову перспективу як існуючу в даний момент цілісність бачення індивідом свого психологічного майбутнього і свого психологічного минулого. [3]. У руслі мотиваційного підходу уявлення про часову перспективу розвивали Ж. Нюттен, В. Ленс, Т. Гісме, З. Залескі та інші. Актуальним є сучасні дослідження зарубіжних науковців щодо часової орієнтації в Ф.Зімбардо, Дж.Бойда, А. Гонзалеса, І.Вітовської, М.Столярського тощо.

Серед сучасних уявлень про часову орієнтацію особистості варто виділити підхід Ф. Зімбардо, в якому більш повну розробку отримала категорія часової орієнтації. Ф. Зімбардо і його колеги стверджували, що *часова перспектива* – це основний аспект у побудові психологічного часу, який виникає з когнітивних процесів, які ділять життєвий досвід людини на часові рамки минулого, сьогодення і майбутнього. Часова орієнтація відображає установки, переконання і цінності, пов'язані з часом. Вона може підпадати під вплив зовнішніх факторів, ситуації, проте часова орієнтація може стати відносно стабільною характеристикою особистості, коли в поглядах людини на життя починає переважати орієнтація на певний часовий період.

Ф.Зімбардо спільно з А. Гонзалесом виділили п'ять основних часових орієнтацій: *негативне минуле; позитивне минуле; гедоністичне сьогодні; фаталістичне сьогодні; майбутнє*. Вони відображають характер відношення до часових періодів життя і загальну спрямованість поведінки індивіда [1].

В.І. Ковальов, розглядає *часову орієнтацію* як цілісне уявлення людини про своє минуле, сьогодні і майбутнє. Він постулює чотири типи особистості в залежності від її часових характеристик: 1) *Стихійно-буденний тип* – йому властива залежність людини від подій та обставин життя. Людині бракує часу, вона не може організувати послідовність подій, передбачати їх. 2) *Функціонально-дієвий тип* – для нього характерним є те, що особистість активно організовує перебіг подій, направляє їх хід, своєчасно включається в них, домагаючись ефективності, ініціатива ж охоплює тільки окремі періоди перебігу подій, але не їх суб'єктивні або об'єктивні наслідки, відсутня продовжена регуляція життя. 3) *Споглядальний тип* – йому властивим є пасивне ставлення до часу, відсутність чіткої організації часу життя. 4) *Творчий тип* – відмінними його рисами є глибоке, різностороннє і реалістичне усвідомлення складних і суперечливих процесів життя, розвинене почуття поточного часу, творча активність в процесі здійснення своєї життєдіяльності, її продуктивність й плідність, широка часова транспектива [2].

Тісний взаємозв'язок часового сприйняття з психічними проявами, відзначений у дослідженнях, дає підстави міркувати про його можливості щодо регуляторного впливу на психіку. Розглядаючи *час як системотворчий фактор цілісного психічного складу особистості*, який представлений у динаміці всіх її підструктур та компонентів, у регуляції самосвідомості, дослідники вважають що, часовий фактор є основним компонентом розвитку особистості в онтогенезі [5].

Проведені попередні дослідження показують, що на точність сприйняття часу впливають не тільки особистісні та ситуативні особливості, а й вікові. Дослідження дали змогу нам побачити, що з певними стадіями онтогенетичного розвитку людини пов'язані здібності до певних форм оцінки часу та її часові орієнтації.

В емпіричному дослідженні часової орієнтації особи взяло участь 70 осіб. 35 з яких, навчаються на факультеті психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки віком 19-21 рік і 35 – слухачі АКМЕ університету віком 60-73 роки.

Для розв'язання поставленого завдання було використано опитувальник «*Шкала темпорального метапізнання*» (М. Столярський, І. Вітовська, Польща; адаптована І. Філіпповою, Україна) і були отримані наступні результати:

у молоді:

Шкала 1 – загальний бал 33,4

Шкала 2 – загальний бал 21,7

Шкала 3 – загальний бал 35,8

у старшого покоління:

Шкала 1 – загальний бал 32,0

Шкала 2 – загальний бал 22,5

Шкала 3 – загальний бал 41,1

Отож, за результатами проведеного емпіричного опитування серед молоді СНУ імені Лесі Українки та слухачів АКМЕ університету, ми можемо сказати, що по шкалі №1 – *«Метакогнітивного темпорального контролю»* загальний показник переважає у молоді, проте за шкалою №2 – *«Пізнавальна реконструкція минулого»* результати переважають у старшого покоління. Результати по шкалі №3 – *«Інтертемпоральний метазв'язок орієнтований на ціль»* переважають теж у старшого покоління. Аналіз відповідей респондентів дає можливість констатувати, що у молодих людей йде активне пізнання світу, накопичення знань про себе та інших, максималізм і категоричність в оцінках, а також чітко виражена орієнтація на ціль та її реалізацію в майбутньому. Молоді дорослі не можуть відкинути ситуативні спокуси і часто не беруть до уваги майбутні наслідки своїх дій. У досвідчених осіб є концентрація на спогадах минулого досвіду, критичний погляд на суперечки в суспільстві, розрахунок на себе та сприймання певних подій з іншої майбутньої перспективи. Вони знають способи узгодження сьогоденних прагнень та майбутніх цілей, враховують свій попередній досвід, ефективно долають різні спокуси, уявляючи собі майбутні наслідки своїх дій. З плином часу старші особи сприймають певні події з іншої перспективи. Час – це вимір, який створюється нашим мозком і його сприйняття змінюється від подій та ситуацій в житті людини.

Зміна часової перспективи пов'язана з переорієнтацією свідомості людини з зовнішнього контролю на самоконтроль і зумовлена зростанням потреби у досягненні конкретних результатів. Відбувається розширення часової перспективи - зближення особистого історичного часу. Історичний час сприймається особою як щось безособове, об'єктивне. Тимчасова перспектива дуже важлива для розуміння вікової динаміки рефлексивного Я. Роздуми про себе, смисл життя та спрямованість свого життя виникають мимоволі, за випадкових обставин. Розпливчастість уявлень про час позначається й у самосвідомості, в якій пристрасна жадоба нового досвіду може змішуватися зі страхом перед життям.

«Зниження точності усвідомленої оцінки життя відбувається до глибокої старості в силу зміни фізіологічних особливостей» [5].

Люди помічають, що в молодості всі події проходять довго, час практично тягнеться, а ось в зрілому віці - починає летіти. Вчені пояснили це різницею метаболічних процесів в організмах людей різного віку.

Не варто зациклюватися на тому, з якою швидкістю біжить час, адже в реальності не змінюється нічого. Варто жити і насолоджуватися кожною миттю.

Джерела та література:

1. Зимбардо Ф. Парадокс втретєні. Новая психология времени, которая улучшит вашу жизнь/Ф.Зимбардо, Дж.Бойд.-СПб.:Речь, 2010.- 352с.

2. Ковалев В.И. Особенности личностной организации времени жизни/В.И.Ковалев//Гуманистические проблемы психологической теории.- М., 1995.- С.179-184.
3. Левин К. Определение понятия «поле в данный момент»/ К.Левин// Хрестоматия по истории психологии: Период открытого кризиса.- М.: МГУ, 1980.- С.13-145.
4. Мандрикова Е.Ю. Современные подходы к изучению временной перспективы личности/Е.Ю.Мандрикова//Психологический журнал.- 2008.- Т.29,№4.- С.54-65.
5. Серенкова В.Ф. Типологические особенности планирования личностного времени /В.Ф.Серенкова//Гуманистические проблемы психологической теории.- М., 1995.- С.192-204.

Наталія Дзядук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Анна Кульчицька

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Постановка наукової проблеми. На сьогоднішній день вивчення мотивів поведінки і діяльності є традиційною проблемою для психології та її галузей, тому в сучасних умовах питання про обумовленість особистісної активності займає особливе місце.

Суспільство переживає серйозні соціально-економічні, правові, моральні, духовні зміни, які супроводжуються значними змінами в освіті. Взаємодія людини і суспільства в періоди радикальних змін супроводжується напруженістю і суперечливістю. Тому актуальною потребою сьогоденного суспільства стає необхідність психологічного супроводу особистості на всіх етапах її становлення, розвитку та діяльності. Одним з таких етапів є навчання у школі. Найважливішою передумовою психологічної готовності дитини до школи є формування стійкої системи мотивів навчання, мотиваційної сфери в цілому, від яких залежить особиста активність школяра в навчальному процесі та успішність у майбутньому.

Розгляд проблеми мотивації і мотивів активно ведеться вітчизняними та зарубіжними психологами в різних напрямках: виявляються умови формування мотивації, встановлюється взаємозв'язок, динаміка і функції окремих побудників, структурируючих мотивацію, і т.д. Так, у вітчизняній психології мотивацією і мотивами займалися В.Г. Асєєв, В.К. Вілюнас, В.І. Ковальов, А.Н. Леонтєв.

Мета та завдання дослідження - вивчення структури мотивів навчальної діяльності молодших школярів і її особливостей; зробити теоретичний аналіз проблеми мотивації навчання молодших школярів; проаналізувати методики діагностики мотивів навчання; дослідити зв'язок мотивів навчання молодших школярів із успішністю у навчанні.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять принцип системно-особистісного підходу у вивченні психічних явищ (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, Е.А. Климов, А.В. Петровський, В. Д. Шадриков та ін.), діяльнісний підхід і положення про єдність свідомості і діяльності (С.Л. Рубінштейн, А.Н. Леонтьєв та ін.), теоретичні та методологічні положення з проблеми мотивації, сформульовані у працях Л.І. Божович, В.К. Вілюнас, Є.П. Ільїна, А.Н. Леонтьєва, В.Г. Леонтьєва, М.Ш. Магомед-Емінова, А.К. Маркової, А.М. Матюшкина, В.С. Мерліна, В.А. Якуніна, М.В. Матюхиной та ін.

У дослідженні використовувалися два методи збору інформації: *метод опитування* (Анкета для оцінки рівня шкільної мотивації Н.Г. Лусканової, Типологія мотивів навчання «Сходінка спонук» А.І. Божович та І.К. Маркової, Методика «Мотиви навчальної діяльності молодших школярів» КДУ, Діагностика мотивів шкільної тривожності Філіпса, Соціометрія) і метод аналізу документації (аналіз успішності навчання за класним журналом).

Вибірка складалась із 30 учнів третього класу загальноосвітньої школи. Діагностика проводилася груповим методом.

За методикою Лусканової в цілому відношення до школи у дітей позитивне, хоча у більшість приваблює позаурочні аспекти навчання – спілкування з вчителем та однолітками, позиція школяра, атрибутика шкільного життя.

Результати дослідження за методикою «Сходінка спонук» за Марковою і Божович виявили, що успішність школярів із домінуючими пізнавальними мотивами вища, ніж успішність школярів із домінуючими соціальними мотивами на рівні сильної тенденції.

Результат за методикою «Мотиви початкової діяльності молодших школярів» підтверджує, що найбільш розповсюдженими є саме соціальні мотиви. Водночас ця методика виявила менше учнів із пізнавальною мотивацією порівняно із «Сходінками мотивів».

Методика Філіпса «діагностика мотивів шкільної тривожності» допомогла визначити загальну тривожність у групі та по факторах шкільної тривожності.

В результаті виявлено зв'язок на рівні сильної тенденції між провідними мотивами навчання молодших школярів та їхньою академічною успішністю. Більш високу академічну успішність мають учні із домінуючими пізнавальними мотивами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, мотивація навчальної діяльності є надзвичайно важливим чинником становлення особистості у молодшому шкільному віці та сприяє соціальній адаптації у цей віковий період. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні інших чинників активності особистості у молодшому шкільному віці.

Джерела та література:

1. Агафонова І. Вчимося думати /Агафонова І. – С.-П.: МіМ-Експрес, 1996.

2. Маслоу А. Мотивация и личность Маслоу А. / – СПб.: Питер, 2003. – 352 с. 2001. – 416 с/

3. Шахненко В. Азбука здоров'я молодшого школяра/ Шахненко В. – К.: Центр «Магістр-S»,1998.

Олена Домбровська

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Анна Кульчицька

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ БАТЬКІВСТВА У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка наукової проблеми та її значення. Швидкі зміни у політичній, економічній та ціннісно-духовній сферах спричинюють переорієнтацію особистісних цінностей, прагнень людей, змінюють стереотипи повсякденного життя. Ці тенденції все частіше зачіпають і студентську молодь. У сучасному світі молода людина дедалі частіше віддає перевагу кар'єрному зростанню, соціальній активності, власній незалежності, відтермінуючи при цьому радість батьківства. Батьківство – це один з найголовніших та фундаментальних цінностей людства. Воно є важливим фактором, що розкриває багатогранну структуру життя особистості, втілює в собі спектр культурних та індивідуальних характеристик [1, с. 57].

На нашу думку, цьому сприяє несформованість готовності до прийняття соціальної ролі матері та батька, яка спричинюється відсутністю ідентифікації з образом батьківства, невмотивованістю до створення сім'ї та народження дітей, зміною особистісних ціннісних орієнтацій.

Серед науковців, що досліджували психологічний феномен «батьківства» варто відзначити І. Бех, О. Бондарчук, М. Боришевський, О. Власова, Т. Зелінська, О. Шукалова. Готовність до материнства та батьківства досліджувались такими дослідниками як Ю. Борисенко, І. Браутсь, В. Брутман, Т. Веретенко, Н. Гусак, С. Котова-Олійник, Н. Максимовська, Р. Овчарова. Щодо проведення роботи з підготовки молоді до майбутнього батьківства наголошували зарубіжні науковці У. Бронфенбренер, К. Елві, М. Мієдзіам та інші [2, с. 18; 3, с. 48].

Актуальність обраної проблеми, її недостатнє теоретичне висвітлення та емпіричне вивчення, а також соціальна значущість зумовили вибір теми дослідження.

Метою нашого дослідження є психологічний аналіз образу батьківства у студентської молоді.

У даному дослідженні розглядаються психологічні аспекти образу батьківства у студентської молоді. У дослідженні бере участь саме ця

вибірка, оскільки, усвідомлене батьківство молоді – це цілеспрямована системна діяльність, яка передбачає створення спеціальних умов, що сприяють виробленню та удосконаленню когнітивної, емоційної та операційної складових батьківства, а також особистісної позиції молоді щодо майбутнього батьківства для створення сприятливих умов гармонійного розвитку майбутньої дитини. Під час діагностики використовувалися такі методи: теоретичні - вивчення, аналіз наукової літератури з даної проблематики; емпіричні - «Реальна і ідеальна самість» (за К. Роджерсом); методика дослідження рівня емпатійних тенденцій (І. Юсупов); - опитувальник «Батьківські позиції» (Є. Пороцька, В. Спиридонов); - опитувальник «Ваша потреба в дітях» (О. Сізанов); - модифікована методика незакінчених ситуацій (МНС) для діагностики компетентності майбутніх батьків (Н. Міхеєва).

В результаті проведеного емпіричного дослідження за методикою «Реальна і ідеальна самість» (за К. Роджерсом), яка досліджує складові готовності студентів до усвідомленого батьківства нами було виявлено, що оптимальний рівень самооцінки зафіксований у 26% студентів. Середній у 35% респондентів, низький – у 14% респондентів, неадекватний та психотичний у 12% та 13% відповідно. Отже, за даною методикою у студентів переважає оптимальний рівень загальної самооцінки.

Результати діагностики рівня емпатійності студентів за методикою дослідження рівня емпатійних тенденцій (І. Юсупов) показали, що високий рівень студентської молоді до усвідомленого батьківства за показниками емпатійності (як головного компонента особистісно-емоційної складової батьківства) спостерігається у 12% респондентів, тому при образі батьківства у студентської молоді необхідно акцентувати увагу на методах розвитку у них емпатійності, доброзичливості, співпереживання тощо.

Вивчення потреби студентської молоді в дітях за опитувальником «Ваша потреба в дітях» (О. Сізанов) показало, що 28% респондентів характеризуються позитивним ставленням до створення сім'ї та сімейного життя в цілому, батьківської ролі, до народження дітей, психологічно готові до батьківства, мають відповідну мотивацію до батьківства. У 45% респондентів потреба мати дітей в майбутньому шлюбі не виражена. 26% досліджуваних виявили поверхневність уявлень про функції батьківства, якості ідеальних батька та матері, обмеженість уявлень про права й батьківські обов'язки, негативне ставлення до сімейного життя та виражену відсутність потреби у дітях.

Вивчення когнітивної складової психологічної готовності студентської молоді до батьківства за даними модифікованої методики незакінчених ситуацій (МНС) для діагностики компетентності майбутніх батьків (за Н. Міхеєвою) показало, що студенти з високим рівнем психолого-педагогічної компетентності (6 респондентів) проявили виважену реакцію на психолого-педагогічну ситуацію, продемонстрували необхідний комплекс умінь для її вирішення, вміння описати дії дитини, висловити свої почуття з приводу поведінки дитини; попередити про санкції тощо. Студенти з низьким рівнем психолого-педагогічної компетентності (11 респондентів) надали

некомпетентні відповіді та відповідно виявили низький рівень психолого-педагогічної компетентності як майбутні батьки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі отриманих емпіричних даних, визначених критеріїв сформованості образу батьківства у студентської молоді, виокремлено критерії сформованості образу батьківства у студентської молоді: оптимальний та низький рівень самооцінки, низький рівень високого показника емпатійності (як головного компонента особистісно-емоційної складової батьківства), негативним ставленням до потреби мати дітей в майбутньому шлюбі та низьким рівнем психолого-педагогічної компетентності як майбутні батьки.

Отримані дані дозволяють зробити висновок, що студентська молодь не усвідомлюють відповідальність за виховання й розвиток майбутніх дітей, недостатньо обізнані щодо функцій майбутніх батьків, не усвідомлюють ступінь відповідальності, яку беруть на себе батьки, що вирішили народити дитину. Подальшу роботу вбачаємо у розробці корекційно-психологічної програми щодо готовності студентської молоді до батьківства.

Джерела та література:

1. Андрейко А. В. Батьківство як психологічний феномен / А. В. Андрейко // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / [За ред. акад. С. Д. Максименка]. – К. : Міленіум, 2006. – Вип. 29. – С. 57 – 63.
2. Буніна Л. М. Усвідомлене батьківство як соціально-педагогічне явище / Л. М. Буніна // Вісник Луганського державного педагогічного ун-ту ім. Тараса Шевченка. – Серія : Педагогічні науки. – 2003. – №7. – С. 18 – 20.
3. Вовчик-Блакитна М.В. Підготовка молоді до сімейного життя / М.В. Вовчик-Блакитна. – К. : Знання, 1984. – 48 с.

Тетяна Дударчук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Анна Кульчицька

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ШКІЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ
ПІДЛІТКІВ**

Постановка проблеми. Проблеми тривожності дітей різнобічні: з одного боку - це неуспішність, або ж невміння налагоджувати контакти зі значимими людьми, а з іншого – занижена самооцінка, невпевненість в собі, відчуття провини, гостре переживання кожної невдачі, збільшення негативного емоційного досвіду, можливість невротичних реакцій. Проблеми шкільних труднощів досліджують в усьому світі, це найбільша проблема саме тому, що вона носить комплексний характер, тобто є предметом дослідження як у соціальній площині, так і в психологічній, медичній та педагогічній.

Життя людини складається з різноманітних сфер. Однією з таких сфер є емоційна. З психологічної точки зору емоції людини викликають інтерес не лише з позиції їх природного виникнення та перебігу, але й позиції розвиваючого або ж, навпаки, руйнівного впливу на особистість. Тривожність негативно впливає не лише на емоційне самопочуття людини, але й порушує функціональні можливості психіки. Як наслідок - занижена самооцінка, низький рівень успішності у навчанні в силу ригідності мислення, відсутності креативу уяви, продуктивності пам'яті, тобто відбувається деструкція і гальмування розвитку особистості. Так звані «хронічні тривоги» здебільшого перетворюються на патопсихологічні розлади. Значна кількість тривожних дітей мають проблеми зі здоров'ям. Вирішення цієї проблеми, а саме - виявлення чітких детермінант появи тривожності, об'єктивна оцінка наслідків наявності в емоційному житті дитини надмірної тривоги і страху, створення найбільш оптимальної бази тих соціальних інститутів, які супроводжують людину на шляху її соціалізації, розробка дієвих корекційних програм усунення особливо дитячої тривожності - значно допоможе у таких соціальних аспектах як навчально-виховний процес у закладах освіти, родинне виховання, соціалізація особистості, індивідуальний розвиток і саморозвиток.

Мета дослідження полягає у всебічному вивченні рівня шкільної тривожності у підлітків.

Даною науковою проблематикою займалися такі вчені як К. Еріксон, У. Морган, Ю.В. Пахомов, Ю. Ханін, Г. Айзенк, Б. Вяткін, Ч. Спілбергер, Н. Махоні, Е. Соколов, Е.Г. Ейдемільер, А.І. Захаров. Праці ці та інших науковців лягли в основу науково-методологічної бази дослідження.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу психологічної літератури по проблемі дослідження, ми дійшли висновку що тривожність у підлітковому віці набуває своїх психологічних особливостей у зв'язку з особливостями віку, проявом кризи, емоційної нестабільності. Вона в багатьох випадках зумовлена соціальною ситуацією розвитку та оточенням підлітка. Тривожність починає носити в певній мірі соціально обумовлений характер. При цьому саме в підлітковому віці тривожність закріплюється як стабільна особистісна властивість. Спираючись на зазначене вище, ми можемо припустити, що оптимальний рівень тривожності активізує навчання, робить його більш ефективним та успішним, але коли рівень тривожності перевищує оптимальну межу, йде дезорганізація навчальної діяльності. На невисокому рівні інтенсивності тривога життєво необхідна людині. Це почуття допомагає робити певні дії, що дозволяють послаблювати або запобігати небезпека. Наприклад, старшокласники прикладають масу зусиль для того, щоб підготуватися до іспиту. Нормальна тривога стимулює ріст і зміна дитини, допомагає йому переходити з одного віку до іншого. Надмірна тривожність є неоднозначним відповіддю на стреси і проблеми, що з'являються у шкільному житті. Якщо тривожність у нормі, у дитини включаються внутрішні механізми, які спрямовані на усунення джерела небезпеки. Наприклад, страх здачі іспитів стимулює

активну підготовку до них. Патологічна тривога викликає дезадаптивні і неконструктивні дії.

У Луцькому навчально реабілітаційному центрі було проведено емпіричне дослідження. Вибірку склали 30 учнів 7-8 класу віком від 12 до 14 років. В процесі дослідження використовувалися: «Методика діагностики рівня шкільної тривожності» Філіпса, «Шкала тривожності» Тейлора та «Шкала самооцінки»

За методикою «Шкала тривожності» Філіпса було визначено рівень та особливості тривожності, пов'язаної зі школою, у досліджуваних найбільше виражений страх самовираження, страх не відповідати очікуванням навколишніх, чимало дітей переживають соціальний страх та мають низький фізіологічний опір стресу, проблеми у відносинах з учителем виявлені лише у 3 дітей з 30 досліджених.

За методикою Тейлора у досліджуваних переважає рівень тривожності вище середнього це свідчить про схильність дітей до переживань, емоційного стану тривоги, боязливості, невпевненості, очікування неприємностей. Тривожність може виступати бар'єром у спілкуванні, перешкоджати ефективному спілкуванню.

Також було проведено дослідження рівня самооцінки: відповідно до отриманих результатів можна зробити висновок що високого рівня самооцінки не має ні один підліток 55 % мають середній рівень тобто це діти які адекватно оцінюють себе спокійно реагують на критичні зауваження не бояться змін та труднощів, 45% мають низький рівень самооцінки, це свідчить про те що, це підлітки які болісно реагують на критику в свою адресу, намагаються завжди зважати на думку інших, часто страждають від комплексу неповноцінності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи отримані результати можна констатувати що діти з високим рівнем тривожності притаманна неадекватна самооцінка - занижену, завищену. Їм властива суперечливість та конфліктність. Діти відчувають труднощі в спілкуванні, рідко виявляють ініціативу. Прояви поведінки, як правило, невротичного характеру, з явними ознаками дезадаптації. Інтерес до навчання занижений. Їм властива невпевненість, боязкість, наявність псевдокомпенсуючих механізмів, мінімальна самореалізація. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні чинників шкільної тривожності.

Джерела та література:

1. Бадмаєв Б.Ц. Класическая психология: метод.пособие для студентов вузов / Б.Ц.Бадмаев – М.: учеб.лит., 1997 – 256 с.
2. Божович Л. В. Мова і практична інтелектуальна діяльність дитини (експериментально-теоретичне дослідження)// Божович.Л.В. Культурно-історична психологія – К. 2006.- С. 67.
3. Большой толковый психологический словарь : в 2 т. / Ребер Артур ; пер. с англ. Е.Ю. Чеботарева. – М. : «Издательство «Вече», 2001. – Т. 2. – 560 с.
4. Вікова психологія. Навч. посіб. / Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 115 с.
5. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. – К.: Кондор, 2011. – 469 с.

ЕМОЦІЙНО-ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У психологічній літературі поняття «Я-концепція» визначається як системне, інтегральне й самоорганізуюче утворення психіки. Це складна, пережита, багаторівнева і багатокомпонентна система вираження ставлення особистості до себе і до зовнішнього світу.

Водночас, важливо відзначити, що Я-концепція є динамічним психологічним утворенням, з яким узгоджуються почуття й емоції, вчинки і поведінка особистості. Зокрема, Р. Бернс динамічним, процесуальним компонентом Я-концепції вважав емоційно-оцінний компонент [1]. У психологічній літературі вживаються різні терміни для позначення цього компонента Я-концепції: емоційний (А. Деркач, Є. Селезньова), емоційно-оцінний (О. Гуменюк), емоційно-ціннісний (В. Моросанова, І. Чеснокова), емоційно-вольовий (В. Янчук) тощо.

Емоційно-оцінний компонент є ядром «Я-концепції», до нього відносять самооцінку, рівень домагань, самоставлення. Найчастіше емоційний компонент Я-концепції розкривається через самооцінку та самоставлення. Саме в них відображаються різні емоційні стани та переживання особистості стосовно себе. Потрібно зазначити, що у вітчизняній і зарубіжній психологічній літературі існує термінологічна плутанина, що проявляється в ототожненні самооцінки та самоставлення, самооцінки та образу Я, самооцінки та Я-концепції [2].

Відсутність єдиного бачення цих феноменів породжує велику кількість понять, що використовуються в контексті цих категорій: узагальнена самооцінка, самоповага, самоприйняття, емоційно-ціннісне ставлення до себе, самовпевненість, відчуття власної гідності, самоефективність, аутосимпатія тощо.

Часто самоставлення розглядається як компонент самооцінки. Зокрема, самооцінку визначають як «ставлення до себе», яке поряд із «пізнанням себе» входить до самосвідомості (А. Захарова), як стійку інтеграцію самопізнання та ставлення до себе (І. Чеснокова). За В. Століним, в Я-концепції слід розмежовувати «Я-образ» та самоставлення, під яким він розуміє переживання, відносно стійке відчуття, що пронизує самосприйняття та «Я-образ» [6]. На думку І. Кона, існує «деякий спільний знаменник, підсумковий вимір «Я», що виражає міру прийняття чи неприйняття індивідом самого себе, його позитивне чи негативне ставлення до себе, похідне від сукупності окремих самооцінок, – ним є самоповага» [4]. Ми схилиємося до поглядів, згідно з якими в структурі емоційного компонента Я-концепції самооцінка та самоповага розмежовуються як утворення, що мають власну специфіку (Л. Бороздіна, А. Деркач, О. Колишко та ін.). Відповідно до самооцінки формується самосприйняття і самоставлення людини: позитивне при високій самооцінці, що забезпечує

самоприйняття; негативне при низькій самооцінці, що може провокувати заперечення й аутоагресію. Таким чином, самооцінка (матеріалом для якої є знання про себе), задає модус самоставлення. Ступінь адекватності «Я-концепції» пов'язаний з адекватністю самооцінки особистості. Від самооцінки особистості залежать її стосунки з оточуючими людьми, її креативність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач, тим самим самооцінка впливає на ефективність діяльності особистості, її подальший розвиток. Вихідною точкою формування самооцінки є соціальна взаємодія: відносини з іншими людьми в процесі діяльності та спілкування. Пізнаючи якості іншої людини, особистість одержує необхідну інформацію, яка дає змогу відпрацювати власну оцінку. Пізніше оцінка власного Я постійно зіставляється особистістю з тим, що вона бачить в інших людях.

Як зазначає І. Чеснокова, ставлення особистості до себе, формуючись внаслідок діяльності самосвідомості, є водночас однією із фундаментальних її властивостей, що значно впливає на формування змістовної структури і форми прояву цілої системи інших психічних властивостей особистості. Адекватно усвідомлене і послідовне емоційно-ціннісне ставлення особистості до себе є центральною ланкою її внутрішнього психічного світу, що створює його єдність і цілісність, погоджуючи і впорядковуючи внутрішні цінності особистості, прийняті нею щодо самої себе [7].

Емоційно-ціннісне ставлення особистості до себе формується на основі переживань, які включені в раціональні моменти самосвідомості. Емоційний «фонд» індивіда складають різноманітні почуття, емоційні стани, пережиті в різний час, у різних життєвих обставинах внаслідок роздумів про себе, розуміння самого себе тощо. Включаючись у самопізнання, ця емоційна сфера самосвідомості на більш-менш зрілому рівні розвитку робить його як за способом здійснення, так і за своїм результатом більш тонким і досконалим і, включаючись в саморегуляцію поведінки, зумовлює її адекватність і диференційованість [7].

Велика частина пережитого з сфери ставлення особистості до себе в згорнутому вигляді переходить в сферу неусвідомлюваного й існує там у формі внутрішніх можливостей, емоційних резервів, потенцій і актуалізується за певних умов, включаючись в емоційне життя особистості в сьогоденні, створюючи своєрідну аперцепцію її емоційного життя в майбутньому.

Структура феноменального «Я» залежить від характеру тих процесів самопізнання, результатом яких вона є. Водночас, процеси самопізнання включені в більш осяжні процеси спілкування людини з іншими людьми, в процеси діяльності суб'єкта. Від того, як зрозуміють ці процеси і яким, отже, постане в дослідженні сам суб'єкт, носій самосвідомості, залежать і результати аналізу будови його уявлень про себе, його «Я-утворююче», його ставлення до самого себе [6].

Розвинуте і диференційоване позитивне самоставлення припускає самоприйняття одночасно в двох ціннісно-смыслових позиціях, модусах особистості: в модусі самоефективного, успішного Я і в модусі спонтанного, люблячого, «теплого» Я. Парціальне або фрагментарне

самоствалення реалізується за допомогою усічення однією із осей цілісного самоствалення – ауто симпатії або самоповаги [5].

Характер самоствалення тісно пов'язаний із особливостями соціального досвіду людини протягом її життя. Основи самоствалення закладаються в ранньому дитинстві, і основним фактором при цьому виступає характер дитячо-батьківських відносин. У більш пізньому віці на самоствалення впливає досвід переживання травмівних ситуацій (госпіталізація, смерть близької людини, розлучення, соціальна неуспішність тощо). У дорослих самоствалення стає стійкою особистісною диспозицією, яка часто корелює з іншими ознаками психологічної адаптації, причому нерідко основу самоствалення визначає характер соціальної самоідентифікації [3].

Визнання і прийняття усіх аспектів свого автентичного Я на противагу «умовному самоприйняттю» забезпечує інтегрованість Я-концепції, стверджує Я як мірило самого себе і своєї позиції в життєвому просторі. Внутрішній діалог тут виконують функції прояснення і затвердження самоідентичності, а його конкретні форми, причини виникнення та мотиви вказують на ступінь гармонійності / суперечливості, зрілості самосвідомості. Як зазначає Є. Соколова, психологічні конфлікти тоді стають перешкодою особистісному зростанню і самоактуалізації, коли переривається, «розщеплюється» взаємодія, діалог Я-утворюючих, кожне з яких, будучи істотною частиною Я-концепції, силкується «заявити про себе», «заговорити», «бути почутим», але не приймається за своє, відторгається або захисно трансформується. Можливе виникнення конфлікту між будь-якими, що утворилися внаслідок дихотомічного протиставлення, аспектами особистості, які втягнуті в реципрокні відносини [5].

Таким чином, емоційно-оцінний компонент є синтезом уявлень особистості про себе та емоційно забарвленої їх оцінки, що безумовно впливає на узагальнений образ Я і відповідно на цілісність, динамічність, відносну стабільність і усвідомлюваність Я-концепції.

Джерела та література:

1. Бернс Р. Развитие “Я – концепции” и воспитание. М.: Педагогика, 1986. 421 с.
2. Зинько. Е. В. Соотношение характеристик самооценки и уровня притязаний / Психол. журн. 2006. Т. 27. № 4. С. 15–26.
3. Каламаж Р.В. Самоствалення як складова частина емоційно-оцінного компонента Я-концепції / Психологічні перспективи. Вип. 15. 2010. С. 72-81.
4. Психология самосознания: хрестоматия. Самара: Бахрах. М. 2000. 672 с.
5. Соколова Є.Т., Миколаєва В.В. Особливості особистості при прикордонних розладах і соматичних захворюваннях. М., Svr-Аргус, 1995. 268 с.
6. Столин В. В. Самосознание личности. М.: Изд-во МГУ, 1983. 284 с.
7. Чеснокова І. І. Проблема самосвідомості в психології. М., 1977. 384 с.

Катерина Жук
студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Зореслава Крижановська
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЧАСОВА ПЕРСПЕКТИВА ОСОБИСТОСТІ ТА ОЦІНКА ЯКОСТІ ЖИТТЯ

Постановка проблеми та її значення. Питання психології часу, поза сумнівом, є актуальним. ХХІ століття характеризується швидкою динамікою розвитку різних сфер життя людини та потребою чіткого тайм-менеджменту. Поза вмінням правильної організації часу власного життя, людина втрачає можливість досягнення поставлених цілей, а, отже, їй переживати стан задоволення собою та життям.

Метою запропонованого дослідження є вивчення фізичних і психологічних компонентів якості життя в осіб з різною часовою перспективою.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів. Аналізуючи зміст психологічних досліджень останніх років (К. Абульханова-Славська, Т. Березіна, О. Бобрус, С. Бондаревич, Т. Єрофеева, Ф. Зімбардо, Н. Калугіна, Д. Леонтьєв, В. Моргун, Ю. Стрелков та ін.), можна дійти висновку, що в сфері уваги сучасної науки виокремилася специфічне явище – *психологічний час*, складне та багаторівневе утворення, яке торкається багатьох, без сумніву, цікавих, і водночас недостатньо досліджених аспектів.

Різноманітність досліджуваної феноменології сприйняття часу зумовлена, перш за все, існуючим у психології різноманіттям визначень і тлумачень часу як предмета психологічного дослідження, хоча певні напрямки його вивчення бачаться на сьогодні чітко окресленими.

Наша робота також є доповненням до тих теоретико-емпіричних пошуків, які є на сьогодні в психології. *Емпіричною базою дослідження* виступили матеріали 30-ьох осіб – студентів факультету психології, віком від 19-и до 22-х років. Діагностичним інструментом для роботи були методики: «*Анкета оцінки якості життя*» SF-36 (для дослідження індивідуального рівня благополуччя) і «*Опитувальник часової перспективи*» Ф. Зімбардо (ZTPІ) (для діагностики часових орієнтацій особистості).

Наш емпіричний пошук був орієнтований на з'ясування фізичних і психологічних компонентів якості життя в осіб з різною часовою перспективою.

Проаналізуємо результати, отримані за методикою «*Анкета оцінки якості життя*» SF-36. Результат розподілу середніх значень показника «Фізичне здоров'я» зафіксував найвищий бал по групі досліджуваних і, відповідно, найбільший вплив на якість життя має шкала «Фізичне

функціонування» (34% від усіх шкал за компонентом «Фізичне здоров'я»), також наявна незначна відмінність із шкалою «Загальне здоров'я» (32%). Більша частина досліджуваних має хороший рівень фізичного здоров'я.

Оцінюючи середні значення компонента «Психологічне здоров'я» домінуючий серед досліджуваних та найбільш вагомий вплив має шкала «Життєздатність» (у відсотковому розподілі це становить 26% від усіх шкал за компонентом «Психологічне здоров'я»), що свідчить про переважаючу і досить високу життєву активність досліджуваних. Незначна відмінність у значеннях спостерігається зі шкалами «Психічне здоров'я» (25% відповідно). Майже на однаковому рівні по вибірці досліджуваних знаходяться показники «Психологічного компонента здоров'я» за шкалами «Емоційне функціонування» (24% відповідно) та «Соціальне функціонування» (25% відповідно).

Серед середніх показників шкал за методикою «*Опитувальник часової перспективи*» Ф. Зімбардо з-поміж усієї вибірки досліджуваних найбільш вираженим є показник за шкалою «Позитивне ставлення до минулого» (23% осіб серед загальної вибірки дослідження). Позитивне ставлення до минулого може відображати приємні події, які людина дійсно пережила, або свідчити про позитивне ставлення, що дозволяє людям бачити найкраще з найважчих ситуацій. З точки зору психології, те, що люди думають про своє минуле, впливає на їх поточні думки, почуття і поведінку більшою мірою, ніж те, що дійсно сталося в минулому.

Зафіксовано також, вираження серед досліджуваних шкали «Орієнтація на майбутнє» (23% осіб із загальної вибірки дослідження). Досліджуваним із орієнтацією на майбутнє притаманні планування майбутніх цілей та цілеспрямованість на шляху здійснення задуманого.

Найменше відсоткове значення, а також найменш вираженими серед досліджуваних отримали шкали «Негативне ставлення до минулого» (17% осіб) та «Фаталістичне теперішнє» (16% відповідно).

Порівняльний аналіз результатів досліджуваних за дома методиками, дає змогу спостерігати наступне: досліджувані із вираженим показником за шкалою «Життєздатність» більшою мірою орієнтовані на позитивне ставлення до минулого та відповідну орієнтацію на майбутнє. Дослідження зафіксувало, що найменш вираженим для групи досліджуваних із переважаючим показником шкали «Життєздатність» є спрямованість на фаталістичне теперішнє.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Здійснене теоретико-емпіричне дослідження дає змогу стверджувати, що спосіб, у який людина структурує власний час життя, його ставлення до власного минулого, теперішнього і майбутнього нерозривно пов'язані з різними аспектами її психологічного та фізіологічного здоров'я. Орієнтація на ту чи іншу часову рамку відображає його ставлення до орієнтованої на здоров'я поведінки і визначає її дотримання.

Проведене дослідження дало змогу отримати низку результатів і виявити наступні особливості. За допомогою анкети SF-36, було виявлено, що у більшості досліджуваних фізичний компонент здоров'я в якості життя

переважає над психологічним. В проведеному дослідженні, респонденти із високим рівнем якості життя орієнтовані переважно на майбутнє, позитивне минуле і гедоністичне теперішнє. Це свідчить про те, що тимчасова перспектива хоч і дещо звужена, але залишається збалансованою. Для збалансованої часової перспективи характерні висока орієнтація на позитивне минуле, помірно висока вираженість орієнтації на майбутнє, середня представленість у свідомості орієнтації на гедоністичне теперішнє, низький рівень орієнтацій на негативне минуле і фаталістичне теперішнє. Збалансована часова перспектива характеризується наявністю життєвих цілей, почуттям осмисленості існування, відчуттям цінності того, що було в минулому, відбувається у теперішньому і буде відбуватись у майбутньому. Особи, яким притаманна збалансована часова перспектива, вважають, що найбільшого задоволення можна досягти, навчаючись на власному, як позитивному, так і негативному досвіді. Така життєва позиція допомагає знизити і легше переносити тривогу, пов'язану з вибором майбутнього.

Досліджувані із низьким рівнем якості фізичного та психологічного здоров'я зорієнтовані на фаталістичне теперішнє або негативне майбутнє. Тобто подібна тенденція індивіда “застрягати” на одній із часових орієнтацій є свідченням розбалансованої часової перспективи, що може зашкодити його психологічному, а отже, і фізіологічному здоров'ю.

До перспективних напрямів дослідження можна віднести подальше вивчення і дослідження компонентів, які впливають на якість життя.

Джерела та література:

1. Головаха Е. І., Кронік А. А. Психологічний час особистості. – Київ, 1984. – 207 с.
2. Ковальов В. І. Особистісний час і життєвий шлях особистості // Психологія особистості і час життя людини. – Чернівці, 1991. – С. 5-15.
3. Серенкова В. Ф. Особистісна організація часу як засіб реалізації життєвих планів // Застосування концепції С. Л. Рубінштейна у розробці питань загальної психології. - М., 1989. – 256 с.

Лілія Крат

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Ярослав Гошовський

доктор психологічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ НЕРВОВОЇ БУЛІМІЇ ЯК РІЗНОВИДУ ХАРЧОВОЇ АДИКЦІЇ

Постановка проблеми. Проблема порушень харчової адикції в сучасній медицині та психології займає особливе місце. З кожним роком в Україні повільно, але неухильно зростає кількість людей із різноманітними варіантами патології харчової поведінки, а також кількість звернень за

медичною і психологічною допомогою. До кола цієї проблеми прийнято включати різноманітні порушення функцій органів і систем, наприклад харчової поведінки. Особливу увагу необхідно приділити нервовій булімії.

На сьогодні у світі різко зростає загроза збільшення випадків порушень харчової поведінки (ПХП), які у 95% випадків трапляються у дівчат і молодих жінок віком 13-23 роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день над вивченням проблеми харчових адикцій працюють В. Бітенський, В. Херсонський, Б. Братусь, П. Сидоров, І. П'ятницька, С. Шевердін, Д. Колесов, В. Оржеховська, О. Удалова, О. Пилипенко, Н. Максимова, С. Толстоухова та інші.

При цьому сучасні дослідники, зокрема Ю.Ф. Антропов, Д.Н. Ісаєв, М.В. Коркіна, О.М. Мойзріст, О.А. Скугаревський, В.К. Чайка зазначають, що ПХП, як багатогранна поведінкова проблема сучасної медичної психології, усе ж залишаються одними з найважчих у діагностичному та лікувальному плані [2; 4; 6].

Виклад основного матеріалу. Харчовими адикціями називають такий вид адиктивної поведінки, коли в якості засобу відходу від реальності використовується їжа [2].

Різновидом цих залежностей являється нервова булімія – це синдром, що характеризується повторюваними нападами переїдання та надмірною заклопотаністю контролем маси тіла, що призводить до переїдання, яке супроводжується блюванням або використанням проносних препаратів. Постійно повторюване блювання може призвести до порушень балансу електролітів у організмі та інших ускладнень[5].

Виділяють також атипову нервову булімію, коли відсутні одна або більше з ключових ознак. Наприклад, можуть бути повторювані напади переїдання та зловживання проносними без істотної зміни ваги або типової надмірної стурбованості вагою тіла [5].

Булімія проявляється в тому, що під час ситуації фрустрації проявляється бажання підняти собі настрій за допомогою їжі, а не шукати продуктивний вихід задоволення потреб. Особистість фіксується на смакових відчуттях і намагається затягнути процес їжі. Поступово їжа набирає все більший адиктивний потенціал, це приводить до штучного стимулювання почуття голоду, людина входить у зону підвищеного обмінного балансу, і почуття вже відчувається, як тільки падає рівень глюкози в крові. Це приводить до небезпечних наслідків: збільшення ваги, порушення обміну речовин, появи хронічних захворювань. Ситуація загострюється тим, що на певному етапі адикт починає соромитися потреби постійного вживання їжі і починає робити це потайки. І майже при всіх видах адиктивної поведінки, спостерігається «замкнене коло»: адикт відчуває комплекс неповноцінності, психологічні проблеми поглиблюються, що викликає ще більшу тягу до предмету залежності [1].

Різновидом нервової булімії є також харчування заради «гострих відчуттів», коли індивід бажає отримати задоволення за допомогою тільки незвичних або нових продуктів, або їх незвичного поєднання (огірки з

медом, торт із гірчицею). Мотивом тут є відхід від реальності, отримання єдиного задоволення у сумному і одноманітному житті [3, с. 104]. Окремо автори зупиняються на так званій «адикції до шоколаду», в основі якої лежить присутність у продуктах із какао бобів речовин, близьких до каннабіоїдів. Але інші дослідники заперечують таке явище, оскільки кількість згаданих речовин є надзвичайною малою [2]. Обидва види харчових адикцій у переважній більшості притаманні дівчатам, їх профілактика ускладнюється доступністю їжі і складністю корекції.

У даний час діагностичні критерії нервової булімії за МКБ-10 включають такі ознаки:

- Напади об'їдання, що повторюються (швидкого поглинання великої кількості їжі в дискретний період часу);
- Відчуття втрати контролю за поведінкою під час нападу;
- Для запобігання надбавці у вазі хворі постійно використовують блювання, послаблюючі або сечогінні препарати, жорсткі дієтичні обмеження або голодування, фізичні навантаження;
- Середня кількість нападів об'їдання не менше двох на тиждень, протягом трьох місяців;
- Постійна надмірна стурбованість лініями фігури і вагою тіла.[5]

Низька самооцінка і тривога з приводу зовнішнього вигляду і ваги відіграють важливу роль у розвитку булімії. У більшості випадків у людей, страждаючих булімією та харчовими розладами, спостерігаються проблеми в управлінні емоціями і загальному образі життя. Харчування стає емоційною розрядкою, так що не дивно, що люди об'їдаються і потім застосовують очищення, коли відчують гнів, депресію, стрес або тривогу. Одне можна сказати напевно - булімія являє собою складне емоційне питання. Основні причини і фактори ризику її розвитку включають в себе:

- Неправильне уявлення про власне тіло. Наша культура акцентує увагу на стрункій фігурі, і це може привести до незадоволення власною зовнішністю, особливо у молодих жінок.
- Низька самооцінка. Люди, які вважають себе непривабливими і нічого не вартими, схильні до ризику. Факторами які зумовлюють булімію є також такі стани, як депресія, перфекціонізм, жорстоке поводження в дитинстві і критичне ставлення в сім'ї.
- Травми і насильство в минулому. Також до булімії схильні люди, які виховувались батьками з проблемами наркоманії або психічними розладами[6].

Коли людина живе з булімією, її здоров'я, і навіть життя, знаходяться під загрозою. Небезпечним побічним наслідком булімії є зневоднення в результаті очисток. Блювота, проносні і сечогінні засоби спричиняють електролітний дисбаланс в тканинах органів і призводять до зниження солей калію в крові. Низький рівень калію призводить до широкого спектру порушень, починаючи від млявості і затуманеної свідомості, до аритмії і смерті. Постійно низький рівень солей калію може призвести до ниркової недостатності. Інші ускладнення, викликані булімією, включають в себе:

- Збільшення ваги

- Біль і здуття кишечника
- набряки рук і ніг
- Хронічна біль у горлі, хриплисть голосу
- Розриви кровоносних судин в очних яблуках
- Одутлість щік і набряк слинних залоз
- Слабкість і запаморочення
- Руйнування зубів і виразки на слизовій рота
- Порушення кислотності і виразка шлунка
- Хронічні запори через зловживання проносними

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене, можна сказати що булімія - розлад, відзначений частою обжерливістю, за якою йде штучно викликана блювота або інші екстремальні компенсуючі дії. Але при булімії вага нікуди не дівається, зазвичай хворі її не скидають, також вага постійно коливається то вгору, то вниз. Булімія - дуже серйозне і небезпечне захворювання, що нерідко призводить до летального результату. Більшість людей навіть не підозрюють про те, що страждають від цієї недуги. Тому потрібно ретельно відстежувати свої харчові звички і будь-які зміни у вазі. Як тільки з'являються якісь сумніви, краще звернутися за медичною допомогою, щоб справа не дійшла до ускладнень і госпіталізації.

Джерела та література:

1. Егоров А. Ю. Нехимические зависимости / А. Ю. Егоров. – СПб. : Речь, 2007 – 242 с.
2. Исаев Д. Н. Детская медицинская психология / Дмитрий Николаевич Исаев. – СПб.: Речь, 2004. – 384 с.
3. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения : учеб. пособ. / В. Д. Менделевич. – М. : МЕДпресс, 2001. – 432 с.
4. Мойзріст О.М. Види порушень харчової поведінки (теоретичний аналіз літературних джерел) // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – 2009. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 85-94.
5. МКБ-10, «F50. Расстройства приёма пищи»: [Електронний документ]. – <http://10mkb.ru/articles.php?path=base/block5/block6/block1>.
6. Скугаревский О.А. Методы диагностики нарушений пищевого поведения / Олег Алексеевич Скугаревский. – Мн.: Бел.гос.мед.ун-т, Респ. клин. псих. бол. – 2005.- С.78.

Людмила Магдисюк

кандидат психологічних наук, доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Ірина Кунц

студентка факультету психології та соціології,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПРОБЛЕМА «СЕЛФІ» В ЖИТТІ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ

Однією з визначальних особливостей сучасної культури є майже повсюдне використання мобільних цифрових технологій, зокрема,

смартфонів. Перехід на свій смартфон для того, щоб заповнити або вбити час у перервах життя, стало широко поширеною звичкою, автоматичною відповіддю на паузу у діяльності. Отже, такий «селфінг» може бути як психологічно, так і фізично поверхневим.

Селфі (від англ. self – сам, само) – вид фотографії, автопортрет, зроблений за допомогою камери смартфона, планшета, фотоапарата чи веб-камери і розміщений в соціальній мережі. Вперше поняття «селфі» з'явилося на австралійських інтернет-форумах у 2002 році і отримало широку популярність на початку 2010-х років через поширення мобільних пристроїв з фотокамерами та розвитком мобільних додатків, таких як Instagram [2, с. 302-305].

Деякі дослідники явища селфі наводять список найбільш поширених шаблонів селфі або ж основних типів селфі-знімків: зі знаменитістю; у тренажерному залі чи з іншими (різними) атрибутами фітнесу та спорту (з метою нібито поділитися результатами тренування і культивувати здоровий спосіб життя); з їжею; у примірювальній (сюди також відносяться фотографії, зроблені взагалі в момент примірювання різноманітного одягу та взуття); на пляжі (або в іншому місці відпочинку); селфі-качечки (з характерно витягнутими губами) [3].

Виходячи з проаналізованих нами зображень, до цієї класифікації можна додати й такі типові зображення: на фоні відомих історичних і географічних пам'яток, архітектурних споруд, у музеях тощо; з авторитетними дорослими (вчителями, батьками); з птахами та тваринами (з метою показати на фоні своїх улюбленців себе, як гарного господаря та друга); під час видатних подій, заходів; екстремальне селфі (особливо за допомогою нового засобу китайських виробників – палиці для селфі або моноподу – спеціального штативу для смартфона, який дозволяє знімати самого себе на відстані); ненормативне селфі (таке, що викликає естетичний шок, обурення, нерозуміння інших; пов'язане з незвичними місцями або подіями для зйомок – храм, кладовище, смерть людини, катастрофа) [2].

На нашу думку, вище зазначені типи означають, що створення селфі, першочергово, вирішує творчі чи терапевтичні завдання й може бути етапом, після якого людина перейде до творчої фотографії або виходу з життєвої кризи. Якщо така гра поступово переходить у залежність, тоді вона може стати й хворобою.

Американські вчені реальний психічний розлад з віртуальним вираженням поділили на три форми. Перша – епізодична: особа фотографує себе щонайменше тричі на день, однак зроблені фото не виставляє на загальний огляд, їх може побачити тільки обмежене коло людей. Друга стадія – гостра. Людина робить фото себе тричі на день, світлини викладає у соціальній мережі. Третя стадія – хронічна. У такої людини спостерігається неконтрольоване бажання фотографувати себе цілодобово, розміщуючи світлини в Інтернеті не менше шести разів на день.

Відповідно до цих стадій виокремлюють:

– пограничне селфі, що полягає у фотографуванні себе 2-3 рази на день, проте без загостреного бажання демонструвати фото в мережі;

– гостре селфі – фотографування себе мінімум 3 рази на день і розміщення фото у соціальних мережах;

– хронічне селфі пов'язано із фотографуванням себе в будь-який зручний момент з активним розміщенням світлин у соціальних мережах.

Якщо ж розглядати селфі не в психопатологічному контексті, а суто в соціальному, то воно, в основному, орієнтоване на сприймання інших людей. Тому особи, для яких важлива думка інших, активно виставляють фото у соціальних мережах, обмінюються один з одним інформацією, збирають відгуки друзів [1].

Отже, серед основних «плюсів» селфі є:

1. Простота та доступність – не треба когось просити і переживати про якість знімку, все повністю контролюється нами. Досить увімкнути будь-який пристрій з камерою, підняти його на необхідний рівень і натиснути кнопку.

2. Спілкування без меж – пересилаючи фотографії, можна розповісти друзям, які знаходяться далеко від нас, про те, що зараз відбувається в нашому житті.

3. Розвиток творчого потенціалу – адже необхідно вибрати тематику знімка, підібрати світло, фон і загальну обстановку, правильно підібрати ракурс для того, щоб фото було максимально природним.

4. Можливість для самовираження – не всі наважуються в звичайному житті показати іншим свій внутрішній світ у всій повноті. Але іноді зробити це дуже хочеться і селфі дає такий шанс.

5. Пізнання себе – селфі може стати передавачем емоцій і орієнтиром для особистих змін, якщо людина, наприклад, хоче простежити спортивні досягнення або успіхи при виборі особистого стилю.

6. Підвищення самооцінки – селфі є важливою частиною самопрезентації. Розміщуючи в мережі тільки відбірні автопортрети, людина може показувати себе з найбільш вигідного для неї боку.

7. Спосіб познайомитися з цікавими людьми – за вашим фото зацікавлений спостерігач може зробити ряд висновків про вас, як про особистість, адже фотографія – це заява про себе, про свою приналежність до соціальної групи, навчання, роботи, захоплення, хобі.

Але, нажаль, у селфі є і інша сторона медалі, яка може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю людини. Тож серед основних «мінусів» селфі можна виокремити наступне:

1. Заміна реального спілкування віртуальним. Нажаль багатьом підліткам в сучасному житті легше представити себе світу через селфі або пост в соціальних мережах, аніж через реальне спілкування. До того ж, у реальному житті, щоб досягти успіху, треба працювати над собою. А тут – досить вибрати вдалий ракурс, сфотографувати себе, викласти в соціальну мережу на загальний огляд, а потім збирати захоплені відгуки і «лайки».

2. Зниження самооцінки. Перегляд чужих селфі часто негативно впливає на самооцінку. Адже, як правило, люди публікують лише кращі фотографії, які створюють ілюзію прекрасного життя. А друзі або

відвідувачі, переглядаючи їх, можуть розчаруватися у власному житті, порівнявши себе та своє життя з ідеалом на чужому зображенні.

3. Фальшиве «Я». Людина представляє світу вже не самого себе, а той образ, який їй хотілося б показати, образ, побудований на основі уявлень людини про те, якою її очікують побачити.

4. Залежність від «лайків». Кожен «лайк», який з'являється під опублікованим селфі, сприймається автором, як похвала і успіх у суспільстві. Згодом ця похвала стає життєво необхідною і не отримавши чергову дозу «лайків», селфіман відчуває своєрідну психологічну ломку.

5. Розвиток селфі-залежності. Надмірне захоплення селфі з часом призводить до розвитку справжнісінької селфіманії (селфізму) – психологічної залежності, що виражається в постійному бажанні себе фотографувати. Людина робить фактично все, не випускаючи фотокамеру з рук.

6. Травматизм та нещасні випадки. Іноді селфі в прямому сенсі калічить або навіть вбиває. Коли підлітки у спробах зробити оригінальний кадр і в гонитві за тисячами «лайків» йдуть на екстремальні вчинки: деруться на високі будівлі або мости, позують перед рухомих поїздом або на даху електрички, на краю обриву або за кермом автомобіля [3].

Висновки. Селфі унікальний феномен, що пов'язаний із бажанням майже кожного інтернет-користувача транслювати свою приватну інформацію через мережі. Беззаперечно, реальність для багатьох підлітків стає засобом формування віртуального «Я» особистості. Проте більшість користувачів не живуть реальним життям, а нібито працюють на власні контенті в мережі. Основною проблемою в цьому випадку є свідоме зосередження більшості молодих осіб, а особливо підлітків, на активності в мережі, що призводить до відриву від суспільного життя.

Джерела та література:

1. Бриль Н. М. Селфі як соціально-психологічне явище / Н. М. Бриль // Актуальні проблеми психології. – Т. 1. – Вип. 44. – 2016. – С. 62-67.

2. Богиня Я. О. Проблема «селфі» в житті сучасної молоді / Я. О. Богиня, К. М. Пасько // Етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія в сучасному світі : зб. наук. праць / [за ред. : Кузікової С. Б., Щербакової І. М., Пасічник Н. О.]. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка. – 2016. – С. 302-305.

3. Калька Н. М. Феномен селфі як спосіб презентації «Я» у віртуальному просторі / Н. М. Калька // Наук. вісник Львівського держ. університету внутрішніх справ. – 2015. – № 2. – С. 156-164.

Яна Маркевич

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Раїса Федоренко

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АДАПТАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ І РИЗИКУ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Актуальність теми. У сучасному світі проблема самогубства залишається нерозв'язаною, а тому зростає інтерес до її вивчення, якісної переоцінки та переосмислення поглядів представниками сучасного суспільства. Посилення інтересу до розгляду проблеми суїциду, зокрема в Україні, можна пояснити нестабільністю та ризиковими явищами в економіці та інших сферах громадського життя, недостатнім розвитком профілактичної роботи в даній сфері на рівні державного регулювання та громадськими організаціями.

Актуальність теми визначається також новітніми дослідженнями про причини переважної більшості спроб суїциду. Встановлено, що детермінантою самогубств, особливо серед молоді, є прагнення до зміни свого становища в суспільстві, деструктивні взаємостосунки з соціальним оточенням, нездатність пристосовуватись до динаміки соціуму, а не прагненням до смерті. Саме нездатність задовольнити значущі соціальні потреби породжує зростання девіантної поведінки та суїцидальної активності серед усіх вікових та соціальних груп населення.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні проблеми суїциду та здійсненні теоретико-методологічного аналізу взаємозв'язку адаптаційних можливостей особистості і ризику суїцидальної поведінки.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науці поняття «самогубство» і «суїцид» розглядаються як синонімічні, під якими розуміють усвідомлений акт відходу особи з життя під впливом психотравмуючих ситуацій, за якого власне життя як найвища цінність втрачає сенс для даного індивіда в силу особистісних психічних деформацій, соціально-економічних і морально дестабілізуючих факторів. Суїцид (в пер. з лат. *sui caedere* - вбивати себе) - прояв несвідомої агресії, яка спрямована не на зовнішній світ, а на саму людину.

Сучасні вітчизняні і зарубіжні концепції розглядають суїцид як складну психологічну та соціальну проблему, яка виникає внаслідок впливу як зовнішніх факторів соціального і природного середовища, так і внутрішніх чинників: адаптаційних можливостей людини, рівня стресостійкості та агресивності, нейротизму, потягу до самодеструкції, які породжують передсуїцидальний стан – труднощі і збої у психологічному житті індивіда, що виникають раніше ніж суїцидальна поведінка і власне суїцид. Оскільки самогубство – це поведінка, дія особистості (психологічне за своє суттю

явище), то провідними фундаментальними факторами серед них є психологічні. Тоді як усі інші сприятливі щодо самогубства чинники діють опосередковано через емоційну, мотиваційну та вольову сфери особистості у формі емоційних переживань, мотивації та вольових зусиль, що є складними процесами її психіки, у яких взаємодіють усі її рівні та утворення – від відчуттів до ідейних переконань.

Інший погляд на суїцид висловив відомий французький соціолог Еміль Дюркгейм. Вчений основним чинником суїцидальної поведінки і дій вважав соціальний фактор, а не психологічний. Дослідник шукав причини таких дій у зовнішньому середовищі та суспільному житті. Істинними детермінантами антивітальних вчинків, на його думку, є соціальні проблеми – порушення чи спотворення соціальних зв'язків, дезінтеграція та дезадаптація особистості.

З погляду соціальної психології, основою суїцидальної поведінки є поєднання соціального та психологічного факторів, а саме взаємозв'язок і взаємовплив особистості та внутрішніх індивідуальних особливостей людини, що мають суїцидальну спрямованість (внутрішній конфлікт, неадекватна самооцінка, стан депресії, фрустрації, дисонансу), і зовнішніх соціально-психологічних чинників суїцидального ризику (міжособистісні, міжгрупові конфлікти, групова ізоляція, неадаптованість, незадоволення потреб, групове відторгнення). Ці чинники визначають спілкування та взаємодію суїцидента з іншими, здійснюють вплив на його соціально-психологічне відображення дійсності – виникає оцінка власного життя, ставлення інших, свого місця в соціумі, цінностей і смислів, що зумовлює появу вольового акту і прийняття відповідного рішення, за чим слідує етап реалізації задуманого – здійснення суїциду.

Значну роль у вивченні проблеми самогубства виконують праці Р. Літмана і Н. Табачника. Вчені дійшли до висновку, що в основі виникнення суїцидальних намірів і вчиненні самогубства лежить процес адаптації до ситуацій, за якого звичні механізми пристосування не діють, що спричиняє формування психосоціального мораторію – відпочинку від проблем і невдач.

На думку Войцеха В. Ф., здійснення самогубства спричинене взаємодією особистості і середовища, численними контактами і зв'язками, в яких вона перебуває. Суїцидальні дії відбуваються в особливо критичних випадках, екстремальних ситуаціях, коли людина впевнена, що не хоче більше жити, і здійснює відповідний деструктивний акт.

Результати досліджень Кибрик Н. Д. показали, що такі особливості особистості, найбільше загострюються в ситуації соціальної напруженості, під якою розуміють масовий адаптаційний синдром, відповідно до якого визначають рівень фізіологічної, психологічної та соціальної адаптації (дезадаптації) різних груп населення до постійних труднощів і негативних емоцій. Серед причин виникнення соціальної напруженості вчений виокремлює: фізіологічну дезадаптацію певних груп суспільства до труднощів; психофізіологічну дезадаптацію людей, що передбачає появу неусвідомлених деструктивних психічних станів у процесі пристосування до певних соціальних змін і труднощів; соціально-психологічну

дезадаптацію, яка проявляється у вигляді усвідомлених конфліктних відношень конкретних груп населення до труднощів.

Саме низький рівень адаптаційних можливостей (адаптаційний синдром), тобто певної сукупності реакцій організму, функцією яких є захист від сильних і тривалих негативних впливів, соціальна напруженість та соціальна ізоляція можуть стати передумовою вчинення самогубства.

При вивченні питання соціальної ізоляції та заглиблення у себе, Мілюска І. використав термін «стан відчуження», під яким розумів обмеженість індивіда у своїй можливості контролювати зовнішні фактори та впливати на них; особа, швидше за все, знаходиться під тиском обставин, ніж сам їх формує. Складність такої ситуації полягає у тому, що людина не здатна адаптуватись до зовнішніх обставин, задовольнити свої потреби, відбувається розрив між цілями індивіда і можливістю їх досягнення, що може призвести до агресивності, страху, фрустрації, втрати соціальних контактів та зв'язку із соціумом, і нарешті, - до аутоагресії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У ході теоретичного аналізу проблеми суїциду, встановлено, що у сучасних вітчизняних та зарубіжних концепціях суїцид розглядається як соціально-психологічна проблема. Основними детермінантами виникнення суїцидальних намірів є взаємозв'язок зовнішніх факторів соціального і природного середовища і внутрішніх чинників: адаптаційних можливостей людини, рівня стресостійкості та агресивності, нейротизму, потягу до самодеструкції. З'ясовано, що низький рівень адаптивних можливостей людини призводить до її дезадаптації, що проявляється у соціальній напрузі та ізоляції, і спонукає людину до скоєння самогубства.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в емпіричному вивченні взаємозв'язку адаптаційних можливостей особистості і ризику суїцидальної поведінки, а також у розробці методів попередження та корекції суїцидальних намірів.

Джерела та література:

1. Войцех В. Ф. К проблеме раннего прогноза суицидального поведения / В.Ф. Войцех // Клинические Павловские чтения: Сб. раб. Вып. 5. «Кризисные состояния. Суицидальное поведение». – СПб., 2002. – С. 13–18.
2. Дюркгейм Е. Самоубийство: соціологічне дослідження / Пер. з фр. Кононович. – К.: Основи, 1998 – 519 с.
3. Суицидология: прошлое и настоящее. Проблемы самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах Сост. А.Н. Маховиков. – М., 2001. – 569 с.
4. Miluska J. Czym jest sytuacja alienująca: Proba analizy psychologicznej zjawiska // Cztowie i spoteczenstwo / Uniw im Adama Mickewicza w Poznaniu. – Poznan: Wydaw. Nauk. UAM, 1990. – Т.7. – S. 23–39

Дарина Миселюк
студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Тамара Дучимінська
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ МОЛОДОГО ПОДРУЖЖЯ

Дослідження феномену задоволеності шлюбом у вітчизняній і зарубіжній психології проводиться вже близько трьох десятиліть в рамках загального підходу вивчення якості шлюбу. За цей час виявлено безліч факторів, що підтверджують багатогранність даного поняття. Але у зв'язку з тим, що інститут сім'ї з плином часу зазнає серйозних змін, вивчення задоволеності шлюбом завжди буде актуальним. Особливо це простежується на фоні демографічно-соціальної кризи, яка з кожним днем набуває все виразніших ознак.

Метою роботи є теоретичний аналіз та емпіричне дослідження психологічних особливостей задоволеності шлюбом молодого подружжя залежно від терміну дошлюбних стосунків.

За останні десятиріччя з'явилася низка наукових досліджень і нових ідей стосовно психологічних особливостей функціонування сім'ї. Ця тема активно опрацьовується сучасними зарубіжними та вітчизняними психологами, серед яких Т. Алексєєнко, О. Безпалько, І. Гребенніков, О. Докукіна, З. Зайцева, І. Зверєва, А. Капська, І. Кон, О. Кононко, В. Кравець, Г. Лактіонова, Л. Міщик, М. Мушкевич, Р. Овчарова, В. Постовий, І. Трубавіна, Р. Федоренко, Т. Шеляг та ін.

Проблема визначення рівня задоволеності шлюбом подружжя є дуже актуальною на сьогоднішній час. Дослідженню даної проблеми приділяли увагу К. Вітек, Т. Галкіна, А. Дмитренко, А. Ощепкова, Б. Петухов та ін. Вибору сімейних ролей присвячені роботи В. Антонюка, В. Матина, Н. Обозова, Н. Федотова та ін. На важливість задоволеності шлюбом як основного фактору благополуччя сім'ї вказують Ю. Альошина, О. Волкова, Т. Гурка, Т. Мішина та ін. Науковці досліджували фактори, що визначали задоволеність шлюбом, як у статичному моменті, такі і в динамічному процесі розвитку сім'ї.

Задоволеність шлюбом залежить від цілої низки факторів, які формуються як в дошлюбний, так і шлюбний періоди. Найбільш значущими факторами є задоволеність психологічною атмосферою в сім'ї, задоволеність спілкуванням, наявність психологічної підтримки подружжя, задоволеність сексуальними відносинами, дозвіллям тощо.

Р. Федоренко вказує, що рейтинг задоволеності в психологічному здоров'ї сім'ї визначається низкою факторів: рівнем освіти батьків, мотивами укладання шлюбу, характером подружніх взаємин методами досягнення результату тощо [4].

На взаємозв'язок задоволеності шлюбом і мірою сексуальної задоволеності подружжя вказує С. Голод. Серед подружжя, відмічає байдужість чи незадоволеність сексуальними відносинами лише 8,2 % були максимально задоволені шлюбом [1].

Більшість дослідників вказують на взаємозв'язок задоволеності шлюбом та терміну дошлюбних стосунків. Так, аналіз теоретичних джерел свідчить про те, що більшою мірою проблемними є шлюбні союзи, які сформувалися як при короткочасному знайомстві, так і при тривалому (близько п'яти років) [2]. За нетривалий час, як правило, молоді люди не можуть глибоко довідатися один про одного й перевірити правильність свого рішення одружитися, а протягом тривалого періоду залицяння часто виникають монотонність спілкування, стереотипність у поведінці партнерів, що може привести до охолодження у стосунках [3].

Для досягнення поставленої мети було сформовано дослідницьку вибірку, яку склали 15 сімейних пар (30 осіб) з різним терміном дошлюбних відносин. П'ять пар з терміном до 1 року, п'ять пар з терміном від 1 до 3 років та п'ять пар з терміном дошлюбних відносин 4-5 років.

Діагностика задоволеності шлюбом здійснювалася за допомогою низки стандартизованих методик, зокрема, «Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки» (К. Томас), «Опитувальник задоволеності шлюбом» (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко) та «Методика на визначення особливостей розподілу ролей в сім'ї» (Ю. Альошина, Л. Гозман, Е. Дубовська).

Дані дослідження засвідчують, що найбільш притаманним є відчуття благополуччя у сімейних пар з терміном дошлюбних відносин 1-3 роки (72 %). При цьому в конфліктних ситуаціях такі пари віддають перевагу стратегії компромісу. В той же час для подружніх пар, що виявилися менш задоволеними шлюбом (пари з найменшим та найбільшим терміном дошлюбних відносин) перевага надавалася стратегіям суперництва, в меншій мірі уникнення і пристосування.

Таким чином, отримані результати підтверджують існування взаємозв'язку між задоволеністю шлюбом та терміном дошлюбних стосунків, вказуючи на те, що меншою мірою задоволені шлюбом подружні пари, які сформувалися як при короткочасному знайомстві, так і при тривалому (близько п'яти років).

Джерела та література:

1. Голод С.И. Личная жизнь: любовь, отношения полов /С.И. Голод. – М., Наука, 1991,– 223 с.
2. Навайтис Г. Семья в психологической консультации /Г. Навайтис. – М. : Моск. психолого-социальный ин-т ; Воронеж : Модэк, 1999. – 158 с.
3. Помиткіна Л.В. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів /Л.В. Помиткіна, В.В. Злагодух, Н.С. Хімченко, Н.І. Погорільська. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – 270 с.
4. Федоренко Р. П. Психологія молоді сім'ї і сімейна криза : монографія / Р. П. Федоренко. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007.– 168 с.

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК НАУКА ПРО ЛЮДИНУ

Особистість є об'єктом вивчення різних наук – філософії, соціології, етики, біології, педагогіки, психології тощо. Розумінню природи особистості сприяють література, музика, образотворче мистецтво. Особистість відіграє значну роль у вирішенні політичних, економічних, культурних, наукових, технічних проблем, загалом у піднесенні рівня людського буття.

Категорія особистості посідає в сучасних наукових дослідженнях і в суспільній свідомості одне з центральних місць. Завдяки категорії особистості постають можливості для цілісного підходу, системного аналізу та синтезу психологічних функцій, процесів, станів, властивостей людини.

У психологічній науці не існує загальноприйнятого визначення природи особистості. Епоху активного наукового вивчення проблеми особистості можна умовно розділити на два етапи[5,ст..45].

Поняття особистості тісно пов'язане з поняттям людини, індивіда та індивідуальності.

Поняття людини включає в себе сукупність усіх людських якостей, незалежно від того, притаманні вони чи ні даній конкретній людині. Людина – продукт та суб'єкт суспільно-історичної діяльності, єдність фізичного та психодуховного, генетично обумовленого та прижиттєвого сформованого.

Відомий російський психолог Б.Ананьєв писав: “Індивідом народжуються, особистістю стають, а індивідуальність відстоюють”.

Отже, індивід – це кожна людина як одинична природна істота, тобто одиничний представник роду людського, виду *Homo Sapiens*.

Особистість має три найважливіші психологічні характеристики: стійкість, єдність та активність. Виділяють також три основні під структури особистості: можливості, властивості та направленість.

До можливостей особистості відносяться рівень розвитку її пізнавальних, емоційно-чуттєвих та вольових психічних процесів, загальні здібності, розвинена пам'ять з усіма її культурними нашаруваннями.

До властивості особистості відносяться темпераментний характер та спеціальні здібності[7,ст..23].

Направленість особистості виявляє мету, яку ставить перед собою людина, прагнення, мотиви, відповідно до яких вона діє. Мотивами виступають природні та психодуховні потреби, а також переконання людини.

Головну роль у процесах формування та розвитку особистості відіграють виховання, навчання та освіта. Процес розвитку особистості відноситься до психологічного періоду, а цілеспрямоване формування – до педагогічного. Процес формування ставлення та розвитку особистості

відбувається протягом усього життя людини у різних соціальних інститутах, де вона грає різні соціальні ролі: у сім'ї, навчальних закладах, професійних та трудових колективах, групах стимулювання тощо[1].

Індивідуальність – це найвужче за змістом поняття. Воно містить в собі лише ті індивідні та особистісні якості людини, таке їх поєднання, яке відрізняє дану людину від інших.

Всі предметні галузі, що вивчаються в межах психології, знайшли своє відображення в досягненнях різних шкіл, наукових напрямів, теорій та концепцій.

Кожній особистості притаманні головні, кардинальні риси і риси другорядні. Незвичайні люди характеризуються наявністю домінуючої, центральної риси. У звичайних же людей таких ознак може бути кілька. Здоровій особистості за Г. Олпортом, властиві такі риси, як активна позиція відносно дійсності; доступність досвіду для свідомості, тобто здатність бачити події власного життя такими, якими вони є, не застосовуючи “психологічного захисту”; самопізнання; здатність до абстракції; постійний процес індивідуалізації; функціональна автономія рис; стійкість до фрустрації. Важливою умовою розвитку особистості визнається можливість чинити опір рівновазі. Напруга має підтримуватись, а не усуватись. При цьому вчений базує свої погляди на біографіях видатних людей, для яких життя – це безперервне долавання труднощів, більше того – вони самі прагнуть цього, шукаючи та долаючи перешкоди. Невротичну особистість, за Г. Олпортом, характеризує наявність таких рис, як пасивна позиція щодо світу; застосування різних видів психологічного захисту – витиснення, сублімація, проєкція, заміщення; викривлення істинного стану речей; обмеженість мислення; “заклякність” розвитку[3,ст..19].

Американський психолог, один з основоположників гуманістичної теорії А. Маслоу (1907-1970) головною характеристикою особистості вважав потяг до самоактуалізації, самовираження, розкриття потенцій до творчості та любові, в основі яких лежить гуманістична потреба приносити людям добро. Він стверджував, що людині, як і тварині, не властиві природжені інстинкти жорстокості й агресії, як уважав З. Фрейд. Навпаки, в них закладений інстинкт збереження своєї популяції, що змушує їх допомагати одне одному. Потреба в самоактуалізації своїх можливостей і здібностей властива здоровій людині, а найбільшою мірою – видатним людям. Суспільство може процвітати, якщо воно знаходить шляхи розвитку здорових, сильних, розумово повноцінних особистостей. Поступ суспільства відбувається не революційним шляхом, не соціальними перетвореннями, а задоволенням гуманістичних потреб.

За А. Маслоу, ядро особистості утворюють гуманістичні потреби в добрі, моральності, доброзичливості, з якими народжується людина і які вона може реалізувати в певних умовах. Однак ці потреби в самоактуалізації задовольняються лише за умов задоволення інших потреб і передусім фізіологічних. Більшості ж людей не вдається досягти задоволення навіть нижчих потреб[6,ст..52].

Джерела та література:

1. Хохліна О. П. Методологічні й теоретичні основи психології : навч. посіб. / О. П. Хохліна. – Київ : НАВС, 2014. – 232 с.
2. Платонов К. К. О системе психологии / К. К. Платонов. – М. : Мысль, 1972. – 216 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2007. – 713 с.
4. Ковалев А. Г. Психология личности / А. Г. Ковалев. – М. : Просвещение, 1965. – 289 с.
5. Ковалев А. Г. Психологическая структура личности / А. Г. Ковалев // Общая психология / под ред. В. В. Богословского. – М. : Просвещение, 1981. – С. 70–73.
6. Максименко С. Д. Структура особистості: теоретикометодологічний аспект / С. Д. Максименко, С. А. Мул // Проблеми сучасної психології. – 2009. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 3–13.
7. Рибалка В. В. Психологічна структура особистості / В. В. Рибалка // Психологія: підручник / [Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. ; за заг. ред. Ю. Л. Трофімова]. – Київ : Либідь, 2000. – С. 116–122.

Ольга Сасовська

студентка факультету психології і соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Ярослав Гошовський

доктор психологічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ ДЕПРИВОВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема переживання самотності є актуальною протягом усієї історії людства. Сьогодні, коли йдуть процеси глобалізації, зростання кількості населення, перетворення міст на мегаполіси, проблема самотності постала особливо гостро. Саме відчуття самотності нерідко стає причиною депресій та суїцидів. Особливо складно ця проблема переживається у підлітковому віці, оскільки підліткам, які тільки готуються вступити у доросле життя, не вистачає вмінь та досвіду, щоб подолати гнітюче почуття самотності.

Водночас, в українському суспільстві існує проблема незахищеності, нестабільності, розмитості ціннісних орієнтирів, що є наслідком зростання соціального сирітства, дитячої безпритульності та поширення злочинності серед підлітків.

На нашу думку, порушення побудови власних життєвих цінностей та встановлення міжособистісних відносин одним із найбільш гострих переживань депривованих підлітків стає відчуття самотності. Саме відсутність можливостей задоволення потреби у взаємодії негативно впливають на стан організму і детермінують розвиток психічної депривації.

Проблема самотності особистості знайшла відображення у дослідженнях Р. Вейса, Л. Виготського, С. Малишевої, Н. Рождественської, І. Кона, О. Долгунової, І. Слободчикова, А. Мудрик, І. Тендер.

Серед науковців, що досліджували проблему розвитку особистості в умовах психічної депривації неодноразово викликала підвищений інтерес багатьох дослідників (М. Айнсворз, Дж. Боулбі, Й. Лангмейєр, М. Лісіна, Є. Макогончук, З. Матейчек, І. Мудрак, В. Мухіна, Л. Осьмак, А. Прихожан, О. Уманська, А. Фройд, І. Фурманов, Р. Шпітц та ін.), які відзначають, що ключовою сутнісною ознакою цього явища виступає різнобічна блокада базальних можливостей для реалізації екзистенційних потреб (Д. Гошовська, Я. Гошовський).

Виклад основного матеріалу. Найважливішим елементом внутрішньої структури поведінки підліткового віку виступають потреби особистості, які становлять психологічну основу поведінки. [5, с. 77]. Основними життєво важливими потребами у дітей виступають потреби в самоствердженні, позитивній оцінці дорослих та у спілкуванні з ровесниками. Якщо в силу певних обставин ці потреби не задовольняються, у підлітка виникає почуття дискомфорту, напруженості, що з часом обумовлює появу у неї певних ознак поведінкової дезадаптації внаслідок виниклої депривації. Особливо підвищена вразливість до незадоволення важливих для життя психічних потреб притаманна дітям-сиротам.

Взагалі термін «психічна депривація» означає нестачу, незадоволення важливих психічних потреб. З часів Д. Боулбі та Р. Спітца, вплив психічної депривації частіше асоціювали з невеликими групами населення: дітьми, які проживали в закладах інтернатного типу або довго знаходились без батьків у лікарні (так званий «госпіталізм»), людьми похилого віку, інвалідами, які теж знаходились у державних закладах, та людей деяких професій, робота котрих пов'язана з ізоляцією та збідненим середовищем. Та поступово завдяки новим дослідженням, приходиться розуміння того, що проблему психічної депривації потрібно розглядати значно глибше.

Для більш досконалого вивчення різноманітного впливу психічної депривації її умовно поділяють на декілька видів і форм. Деякі види депривації можуть діяти одночасно, підсилюючи руйнівний вплив одна одної. Більшість авторів виділяє чотири базові види депривації, в залежності від потреб, які не задовольняються в тому чи іншому випадку. Перший вид – сенсорна (стимульна за Й. Лангмейєром та З. Матейчеком) депривація [2, с. 131]. Виникає при недостатності сенсорних стимулів, нестачі інформації, необхідної для психологічного благополуччя. До сенсорної депривації близька по суті і може розглядатися як її підвид є рухова депривація. Другий вид – депривація значень, інформаційна або когнітивна депривація. За Й. Лангмейєром та З. Матейчеком виникає при невпорядкованій, хаотичній структурі зовнішнього світу, яка не дає особистості розуміти, регулювати та передбачати життєві обставини [2, с. 131].

Наступним видом є емоційна депривація, або депривація емоційного відношення. Утворюється при недостатній можливості у задоволенні потреби у емоційних відношеннях, встановленню емоційних зв'язків

особистості. Емоційну депривацію вважають базовою для формування материнської депривації. Поступово при подальшому незадоволенні головних психічних потреб дитини материнська депривація трансформується у сімейну депривацію [2, с. 103]. Сімейна депривація тісно переплітається не тільки з емоційною, але й з четвертим базовим видом психічної депривації – соціальною депривацією. Соціальна депривація (депривація ідентичності) трактується як неможливість чи обмежена можливість для засвоєння автономної соціальної ролі, розвитку особистості взагалі. Саме проблеми у соціалізації, які виникають в результаті ізоляції від об'єктів соціалізації, коли суспільство з будь – яких причин не виконує свої функції по підтримці повноцінного існування особистості. Прикладом впливу цього виду депривації є «діти - мауглі». Чим молодша особистість, тим наслідки депривації більш різнобічні та згубніші. Особливо це також стосується підліткового віку. У випадку ранньої соціальної депривації підліток не формується як особистість, тобто у нього відсутнє усвідомлення свого «Я». Досить ґрунтовно соціальна депривація вивчалася в першу чергу як вагомий фактор впливу на дітей – сиріт. Дані дослідження виявили, що для дітей, які виховуються в закладах інтернатного типу характерні розлади само ідентифікації. Вони не вміють налагоджувати довірливі стосунки, мають труднощі у спілкуванні та розумінні інших людей, у них спостерігається відсутність життєвої перспективи та велика внутрішня конфліктність.

Крім того, проявляється соціальна депривація характерним для всіх видів психічної депривації деприваційним синдромом: тривогою, страхом, депресією, почуттям самотності.

Слід наголосити на тому, що найбільша небезпека для розвитку підлітка виникає тоді коли існує дефіцит спілкування, що призводить до появи відчуття особистісної неповноцінності та формування у підлітка неприйняття самої себе, нездатність до дружби й любові, відсутність згуртованості з іншими людьми, подібності до них, самозаперечення, нехтування собою. Депривація негативно позначається на самосвідомості, призводить до появи відхилень у формуванні адекватної самоакцептації, служить причиною розладів і дисгармоній у процесі становлення образу Я, шкодить психічному здоров'ю особистості.

Сам у період підліткової кризи проходить дуже складно через зростання соціальної та моральної зрілості та його входження у нову систему відносин. Тому при недостатній підтримці з боку авторитетних для підлітка людей та референтних груп у нього може виникнути почуття непо-трібності і як наслідок самотності та відчуження.

Я. Гошовський [1, с. 24] підкреслює, що нехтування особистістю депривованого підлітка довколишнім мікросоціумом призводить до появи цілої низки психологічно дискомфортних станів, викривлених і роздроблених компонентів образу Я, що неминуче відбивається на всій структурі самосвідомості. Чітко простежується само занурення (самотність), пригнічене самокопирсання депривованого підлітка, що реалізується в хисткому й хаотичному образі Я та в загальній особистісній дезадаптації.

Визначення самотності Л. Симеонової це: «Самотність – це не просто склалась ситуація, коли ти проводиш час один. Це почуття, що в тебе немає близької людини, яка змогла б тебе зрозуміти...це відчуття, що в твоїх соціальних зв'язках щось зруйнувалося або ніколи не існувало»[6, с. 14].

Почуття відчуження слід розглядати і як наслідок переживання підлітком почуття самотності, і як фактор, що несе в собі соціальну депривацію.

«Характеристики відчуженості відповідають трьом рівням психічного відображення:

1. Відчуження на емоційному рівні трактується як прояв нездатності до прихильності та любові, відсутності емоційного зв'язку з іншими людьми.

2. Відчуження когнітивне проявляється в байдужості або негативній оцінці когнітивної діяльності особистості.

3. Відчуження на психосоціальному рівні є наслідком психосоціальної ізоляції" [1; 56].

Для підліткового віку самотність – особливий психоемоційний стан, який може стати базовим для формування таких негативних явищ, як комплекс неповноцінності, напруга, тривожність, порушення комунікативної сфери. "Самотність – це хворобливе усвідомлення того, що у нас відсутні значимі контакти з іншими. Вона прирікає людину на внутрішню порожнечу, що супроводжується сумом, пригнобленням, почуттям ізоляції, занепокоєнням і сильними бажаннями бути потрібним і бажаним комусь" [3, с. 72].

Проте більшість психологи визначають самотність у підлітковому віці як патологічне негативне явище. Так, І. Кон розглядає самотність підлітка як нормальний стан особистості цього перехідного періоду. Разом із усвідомленням своєї унікальності приходить відчуття самотності. Підліткове "Я" ще невизначене та часто переживається як відчуття внутрішньої порожнечі, яку чимось необхідно заповнити. Звідси росте потреба у спілкуванні і підвищується потреба у самотності.

Варто зазначити, що складністю підліткового періоду періоду полягає в тому, що підлітки претендують на визнання оточенням своєї дорослості, вимагають поваги й мають потребу в тому, щоб до їх думок прислухалися. Об'єктивний процес дорослішання й невизнання цього явища, яке супроводжується ставленням дорослих до підлітків як до дітей (за звичкою) спричиняє неадекватність їх самооцінки як особистості.

У депривованих підлітків із психофізичними вадами на біологічному та соціальному рівнях відбуваються ті ж самі процеси але вони ускладнюються трьома головними факторами:

- 1) відсутністю повсякденного батьківського піклування й спілкування;
- 2) перебуванням в інтернатному закладі;
- 3) наявністю життєвих обмежень.

Усі ці фактори зумовлюють недорозвиненість адекватної самооцінки підлітків цієї категорії, чим ускладнюють самоусвідомлення себе як повноцінної особистості в суспільстві, незважаючи на певні психічні чи фізичні обмеження, що і підтверджує проведене діагностичне дослідження.

Однією із важливих проблемних наслідків переживання самотності у підлітків є схильність до асоціальної поведінки та маргіналізація.

В період власної ідентифікації та пошуку свого місця в суспільстві депривованому підлітку як ніколи потрібна підтримка та розуміння з боку дорослих. Підлітки, що не мають в достатній кількості міжособистісного спілкування як правило, відчувають почуття самотності.

Отже, підліткова криза пошуку «сенсу життя» може призвести до загострення самотності. Даний феномен часто спостерігається в дитячих будинках: діти не мають можливості залишитись на самоті, тому нереалізована потреба в усамітненні породжує в них думки про нерозуміння оточуючих їх особистих потреб.

Ф.Райс згрупував можливі причини виникнення почуття самотності у підлітковому віці, основними з яких є:

- почуття відчуженості від батьків(діти-сироти);
- неповні сім'ї;
- маргінальний статус підлітка в суспільстві; [4, с. 324]

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, наслідки депривації проявляються в тому, що депривовані підлітки в результаті переживання самотності та довготривалого незадоволення потреб не здатні пристосуватися до ситуацій, що звичайні й бажані для суспільства.

Розвиток підлітків, які виховуються поза межами родини, свідчить не про відхилення в розвитку особистості, а про формування принципово інших механізмів її активності, які, даючи дитині можливість пристосуватися до життя у збіднених умовах (інтернатна установа), створюють обмеження для входження її в ширше соціальне оточення, зумовлюють розвиток неадекватності в побудові моделі подальшого спілкування, знижують активне ставлення до життя, призводять до самотності у майбутньому житті.

Перспективи подальшого вивчення окресленої проблематики ми вбачаємо в поглибленні теоретичних та емпіричних аспектів вияву особливостей переживання самотності депривованими підлітками.

Джерела та література:

1. Гошовський Я.О. Становлення образу "я" у підлітків школи-інтернату: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Я.О. Гошовський. - К., 1995. - 24 с.
2. Лангмейер Й. Психическая депривация в детском возрасте / Лангмейер Й., Матейчик З. – Прага : Мед. изд-во Авиценум, 2009. – 162 с.
3. Малышева С.В. Особенности чувства одиночества у подростков / Малышева С.В., Рождественская О.В. // Вестник МГУ. Серия 14. Психология. – 2001. – №3. – С. 63-68.
4. Райс Ф. Психология подросткового возраста / Ф. Райс. – СПб. : Питер, 2000. – 720 с.
5. Орбан Л.Э. Становление личности / Л.Э. Орбан. - М. : Луч, 1992. – 112 с 7, с. 77
6. Фетискин Н.П. Психологические основы образовательной депривации / Фетискин Н.П., Миронова Т.И. Учебно-методическое пособие. – Кострома: КГУ, 2007. – 148 с

Вікторія Смокович
студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Раїса Федоренко
кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКОЇ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ МОЛОДІ ПРО ШЛЮБНІ ВЗАЄМИНИ

Постановка проблеми. Сімейне щастя молодих людей бере свій початок з батьківської родини. Саме там формується поняття про те, що має переважати в новоствореній сім'ї – співдружність, стабільність, рівень моральної, психологічної культури чоловіка та жінки. Вплив нашої власної родини посідає найголовніше місце у формуванні сімейних цінностей.

За останні десятиріччя в Україні та світі спостерігається криза сімейних взаємин, що спонукає до осмислення стратегій і тактик родинної культури поколінь, аналізу досвіду минулого у підготовці молоді до сімейного життя.

Протиріччя, які на сьогоднішній час простежуються у взаєминах поколінь, передусім пов'язані з втратою значущості минулого для молодих людей та неможливістю старшого покоління транслювати систему цінностей для наступного покоління.

Зміна систем цінностей особливо стає помітною у виховній функції батьківського покоління. Перебіг соціалізації нового покоління відбувається на фоні зміни ієрархії цінностей, а значить, і дестабілізації виховних орієнтирів в інституті сім'ї. Згідно з теорією поколінь, люди, яким зараз 17-25 років – це представники покоління Мережі, дорослішання яких відбувалося в загальному інформаційному просторі Інтернету в умовах інтенсифікації міжособистісної взаємодії [1].

Саме тому, важливим завданням сучасного цивілізованого світу є формування родинної культури молодого покоління.

Р. П. Федоренко зазначає: «Розвиток батьківства – це єднання вже здійсненого з потенційно можливим через перехід з індивідуального на надіндивідуальний рівень: від Я-батьківства до Ми-батьківства. Перетворення батьківства – це саморозвиток, зміна вектора, кардинальне подолання стилю батьківського виховання, що склався, відповідно до переосмислення батьківських цінностей, зміни соціальної ситуації в період розвитку дитини. Батьківство починає складатися на індивідуальному рівні, де відбувається взаємодія чинників всіх рівнів. Реалізація батьківства на надіндивідуальному рівні тісно пов'язана з категоріями відповідальності, довіри і готовності. Основна ідея формування усвідомленого батьківства у сім'ї полягає у становленні цілісної структури батьківства, встановленні стійких зв'язків між її структурними компонентами» [3].

Становлення батьківства відбувається саме на етапі молоді сім'ї. З початком спільного життя подружжя батьківство починає складатися на

індивідуальному рівні, де відбувається взаємодія чинників усіх рівнів. Реалізація батьківства на надіндивідуальному рівні тісно пов'язана з категоріями відповідальності, довіри й готовності [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наукових роботах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Гребніков, З. Зайцева, М. І. Мушкевич, В. Постовий, Р. П. Федоренко, Р. Овчарова) велика увага приділяється дослідженню сімейних стосунків.

Теоретико-методологічні аспекти дослідження сім'ї та батьківства висвітлили у своїх публікаціях зарубіжні педагоги та соціологи: С. Гудман, Л. Давідофф, Р. Кемпелл, М. Янг та ін.

В свою чергу, питання родинного виховання дітей в українській традиційній сім'ї розглядали О. Вишневський, В. Постовий, В. Скуратівський, М. Ткач.

Методика дослідження. Метою визначення впливу батьківської сім'ї на формування уявлень молоді про шлюбні стосунки, нами було проведено емпіричне дослідження. Вибірку дослідження склали 80 осіб (40 юнаків та 40 дівчат) – студенти віком від 17 до 22 років, 89% з яких мають повні сім'ї, а 11% проживають у неповній сім'ї. В якості психодіагностичного інструментарію, ми використовували ряд методик, спрямованих на аналіз особистісного і сімейного профілю молодого подружжя, зокрема: опитувальник термінальних цінностей І. Г. Сеніна; методику незакінчених речень; тест-картку оцінки готовності до сімейного життя І. Ф. Юнди та інші.

Аналіз результатів дослідження. Результати проведеного дослідження на виявлення готовності до сімейного життя показали, що молоді люди (від 17 до 22 років) мають достатній рівень готовності до сімейного життя (57%). Рівень задовільної готовності знаходиться на другому місці (29%), незадовільної готовності – на третьому (14%).

Це свідчить про достатню сформованість основних компонентів готовності до сімейного життя, а саме: фізичну готовність, психологічну готовність, соціальну, педагогічну тощо.

Згідно результатів опитувальника термінальних цінностей І. Г. Сеніна, ми визначили, що найбільшій значущості для молоді становлять сімейні цінності (67 % опитуваних), високе матеріальне становище (45 %), особистий престиж (34%).

В сфері сімейного життя, молоді люди найбільше прагнуть духовного задоволення, а саме глибокого взаєморозуміння з усіма членами родини, духовної близькості з ними. Молодь у шлюбі більш за все цінує справжню любов і вважають її головною умовою сімейного добробуту.

Згідно інших результатів опитувальника, сучасна молодь має високі показники за шкалою матеріального становища в сім'ї. Молоді люди вважають, що сімейний добробут полягає, перш за все, у гарній забезпеченості родини.

Результати цього дослідження засвідчили, що характер взаємин молодого подружжя багато в чому відповідає характеру взаємин, які були у батьківській сім'ї.

В процесі анкетування, 65% опитаних оцінили стосунки своїх батьків як благополучні, 38% мріють про те, щоб їх подальше сімейне життя склалось так само, 8% не хотіли, щоб взаємини в їх сім'ях були подібні на батьківські, 33% респондентів оцінили стосунки батьків як неблагополучні, конфліктні.

Аналізуючи відповіді досліджуваних на питання вирішення сімейних конфліктів, було зафіксовано, що більшість молодих людей надають перевагу конструктивному вирішенню проблемних ситуацій, студенти ж з неповних сімей, відповіли, що одразу припинять будь-які стосунки з партнером.

За результатами проведеної методики, ми можемо з впевненістю стверджувати, що сучасна молодь орієнтована на побудову міцної, щасливої сім'ї, але не мають для цього необхідних умінь та навичок, не завжди готові докладати власні зусилля, орієнтуються на допомогу батьків та покладають високі очікування на майбутнього партнера.

Було виявлено цікаву закономірність: існує неусвідомлена тенденція копіювати модель відносин своїх батьків у власній сім'ї.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Результати проведеного емпіричного дослідження продемонстрували, що молодь надає найбільшу значущість інтимно-сексуальній сфері.

В свою чергу, молоді люди покладають високі очікування щодо сфери особистої самоідентифікації з партнером. Важливою складовою щасливих стосунків для опитуваних є спільність інтересів з партнером, однакові погляди на життя, а також сумісне проведення вільного часу.

В забезпеченні сімейно-побутового комфорту в сім'ї молодь орієнтується на те, що при веденні домашнього господарства цю функцію виконуватиме чоловік.

Щодо батьківсько-виховної сфери, представники молодого покоління виявляють інтерес до особистої участі у виконанні батьківсько-побутових функцій над бажанням передати ці функції своєму партнеру.

В емоційно-психотерапевтичній сфері молодь орієнтується на моральну та емоційну підтримку членів сім'ї, при цьому розподіл емоційно-психотерапевтичних функцій знаходиться на однаковому рівні.

Підсумовуючи вищенаведене, проведений аналіз засвідчив, що більшість молодих людей, а саме студентського віку, мають високий рівень готовності до вступу у шлюб. Батьківські партнерські взаємини, при цьому, мають значний вплив на шлюбні орієнтації молоді.

Практичну цінність досліджень вбачаємо у використанні отриманих результатів практичними психологами під час роботи з подружніми парами та молоддю в цілому.

Джерела та література:

1. Вовкобой І. М. Виховне значення сімейних традицій на сучасному етапі розвитку суспільства / І. М. Вовкобой // Вісник СевНТУ: [зб. наук. праць; ред. Є. В. Пашков]. – Севастополь: СевНТУ, 2011. – Вип. 124. - С. 42-46
2. Овчарова Р. Родительство как психологический феномен : [учеб. пособие] / Р. Овчарова. - М. : Московский психолого-социальный институт, 2006. - 496 с

Зоряна Стефанків

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Людмила Малімон

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ
СТУДЕНТІВ**

Проблема суб'єктивного благополуччя все більше привертає увагу науковців, оскільки розглядається в контексті реалізації людиною власного потенціалу, повноцінного функціонування і психічного здоров'я, особистісної адаптації та ефективної міжособистісної взаємодії. Виявлення психологічних чинників, які впливають на суб'єктивне благополуччя студентів, є важливим з позицій формування особистості студента, актуалізації його внутрішніх ресурсів самовдосконалення й саморозвитку, а також створення безпечного навчального середовища, максимально сприятливого для збереження працездатності й опанування майбутньої професії.

Суб'єктивне благополуччя в сучасних дослідженнях українських вчених вивчається як соціальний феномен через аналіз його структури, індивідуально-психологічних та особистісних детермінант, психічного здоров'я та задоволеності життям, якості міжособистісних стосунків та життєвих стратегій особистості (І. Аршава, Д. Носенко; В. Духневич, Є. Князева, Ю. Олександров та ін.). Складність вивчення феномену суб'єктивного благополуччя обумовлена тим, що механізми його формування знаходяться як у соціальному середовищі, так і у внутрішньому світі людини.

У проведеному дослідженні ми опираємося на розуміння психологічного благополуччя К. Ріфф як базового суб'єктивного конструкту, що відображає спрямованість, сприйняття й оцінку функціонування особистості. В запропонованій К. Ріфф шестикомпонентній моделі суб'єктивне благополуччя розглядається як структура, до якої належать такі складові: позитивне ставлення до себе та свого життєвого досвіду, стосунки з іншими, що ґрунтуються на довірі, дотримання власних переконань, здатність виконувати вимоги повсякденного життя, наявність цілей і діяльності, що наповнюють життя сенсом, відчуття постійного розвитку та самореалізації.

В дослідженні застосовувався адаптований варіант «Шкали психологічного благополуччя К. Ріфф», яка дає змогу оцінити не лише загальне суб'єктивне благополуччя особистості, а й його складові, а також методика «Q-сортування» В. Стефансона, за допомогою якої визначались

основні тенденції поведінки людини в реальній групі. Для виявлення взаємозв'язку між отриманими показниками використано метод кореляційного аналізу. Емпіричне дослідження проводилось на базі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, вибірку склали 48 студентів III-IV курсів факультету психології та соціології віком 19-21 років.

За результатами «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф виявлено 7 % студентів із низьким рівнем суб'єктивного благополуччя, 54 % – з середнім рівнем, 35 % – з середнім рівнем з нахилом до низького та 4 % досліджуваних – з середнім рівнем, але з нахилом до високого, і загалом не виявлено досліджуваних із високим рівнем суб'єктивного благополуччя. Середній рівень суб'єктивного благополуччя свідчить про загальну задоволеність певними сферами свого життя, зокрема, велике значення надається автономії, самосприйняттю та управлінню оточуючим середовищем.

Найвищі бали отримано за шкалою «управління середовищем» ($x_{сер} = 62$ бали), що свідчить про притаманне досліджуваним почуття впевненості і компетентності в управлінні повсякденними справами, здатність ефективно використовувати різні життєві обставини, вміння самостійно обирати і створювати умови, що задовольняють особистісні потреби й цінності. Високі бали за шкалою «самосприйняття» ($x_{сер} = 59$ балів) є свідченням підтримки студентами позитивного ставлення до себе, визнання й прийняття власного особистісного розмаїття, що включає як сильні, так і слабкі сторони, а також прослідковується перевага позитивних емоцій над негативними. Також високого значення досліджувані надають автономії ($x_{сер} = 55$ балів), що характеризує їх як незалежних від інших, однак готових звернутися за допомогою при виникненні проблеми; при прийнятті важливих рішень їм властива орієнтація на думку авторитетних людей, водночас з бажанням менше від них залежати; виражена здатність протистояти соціальному тиску й відстоювати свої думки, а також можливість регулювати поведінку й оцінювати себе, виходячи з власних стандартів.

Однакове значення надається двом шкалам: «позитивні стосунки з іншими» та «мета у житті» ($x_{сер} = 52$ бали), що свідчить про наявність життєвих цілей, але не повну їх усвідомленість, певну розмитість у розумінні майбутнього. Позитивні відносини з оточуючими характеризуються приємністю, довірливістю, здатністю до емпатії, любові і близькості, умінням знаходити компроміси. У більшості діагностованих відсутнє відчуття самотності та потреба в усамітненні. Найменші бали отримані за шкалою «особистісне зростання» ($x_{сер} = 50$ балів), що певною мірою свідчить про відсутність відчуття особистого прогресу, нудьгу і незацікавленість життям, а також незначну реалізацію свого потенціалу. Загальне значення суб'єктивного благополуччя сягає середнього рівня ($x_{сер} = 349$ балів) і характеризує студентів як загалом задоволених власними умовами життя.

Результати оцінки суб'єктивного благополуччя доповнили кількісні показники вимірювання основних тенденцій поведінки людини в реальній групі (залежність / незалежність, товариськість / нетовариськість, прийняття «боротьби» / «уникнення боротьби») за методикою «Q-сортування» В. Стефансона. Виявлено переважання шкали «товариськість» (24 %), що характеризує студентів як відкритих до спілкування, життєрадісних, компанійських, схильних утворювати емоційні зв'язки як у своїй групі, так і за її межами. Протилежна характеристика «нетовариськість» виявлена у 15 % опитаних, які справляють враження байдужих до справ групи, незворушних до її проблем, млявих у спілкуванні, переважно мовчазних.

Високі значення отримано за шкалою «уникнення боротьби» (17 %). Ці студенти намагаються зберігати нейтральну позицію в групових суперечках і конфліктах, схильні до компромісних вирішень проблем чи конфлікту, який назріває, часто проявляють залежність, безініціативність, нерішучість і підпорядкованість чужій волі, переважно авторитетній особі. Протилежним є «прийняття боротьби» (12 % опитаних), що свідчить про активне прагнення брати участь у груповому житті, досягнення більш високого статусу в групі, завзятість у досягненні своєї мети, наполегливість у відстоюванні своїх поглядів, вимогливість до оточуючих, принциповість в оцінках, працездатність і цілеспрямованість.

Однакового значення набуває тенденція *залежність / незалежність* (16,5 % студентів), яка характеризує амбівалентні ознаки: внутрішній конфлікт особистості між прагненням до прийняття групових стандартів і цінностей і одночасно – заперечення їх. Відповідно у поведінці можуть проявлятися суперечливі риси: нерішучість у спілкуванні з проявом самостійності в деяких випадках.

Результати кореляційного аналізу продемонстрували достатньо велику кількість статистично значущих зв'язків показників особистісних тенденцій та рівня суб'єктивного благополуччя досліджуваних. Зокрема, позитивний статистично значущий взаємозв'язок зафіксовано між шкалою «позитивні стосунки з іншими» як ознакою суб'єктивного благополуччя і шкалами «товариськість» ($r=0,389$, $p\leq 0,01$) і «уникнення боротьби» ($r=0,297$, $p\leq 0,05$) за методикою В. Стефансона; між шкалами «управління середовищем», «самосприйняття» і шкалою «прийняття боротьби» ($r=0,321$, $p\leq 0,05$; $r=0,461$, $p\leq 0,001$); між шкалами «управління середовищем», «автономія» і шкалою «незалежність» ($r=0,318$, $p\leq 0,05$; $r=0,718$, $p\leq 0,001$).

Цілком очевидно, що загальний рівень психологічного благополуччя особистості тісно пов'язаний з домінуючими особистісними характеристиками, які визначають основні тенденції поведінки людини в реальній групі. Наприклад, студенти прагнуть до встановлення близьких, довірливих стосунків з оточуючими, але водночас прагнуть до незалежності і вимагають поваги до свого особистого простору, про що свідчить кореляційний зв'язок між шкалами «автономія» та «незалежність». Також всі шкали опитувальника психологічного благополуччя статистично достовірно позитивно корелюють між собою, що підтверджує їх

взаємодоповнюваність у загальній структурі суб'єктивного благополуччя особистості.

Отже, проведене дослідження дало змогу окреслити особливості взаємозв'язку між особистісними тенденціями поведінки студента в реальній групі та компонентами його суб'єктивного благополуччя, що засвідчує роль особистісних і середовищних чинників у загальному сприйнятті якості життя.

Катерина Шевчук

студентка факультету психології та соціології,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

Олександра Хлівна

кандидат психологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПОНЯТТЯ ТА КРИТЕРІЇ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Нині в Україні актуальність проблеми психічного здоров'я зумовлена реаліями життя. Сучасні умови життєдіяльності людини пов'язані з особливостями, які ставлять високі вимоги до індивідуально-психологічних властивостей і психічних функцій організму. Несприятливі соціальні, психологічні, економічні чинники спричиняють психічну перенапругу й можуть викликати негативні зрушення в психічному стані людини та формування нервово-психічних розладів. Усе це негативно позначається на психічному здоров'ї людини.

Проблему психічного здоров'я науковці розглядають виходячи з розуміння особистості, яке розглядається в рамках тієї чи іншої теоретичної концепції особистості. Зокрема, це стосується психодинамічної теорії особистості З. Фрейда, індивідуальної теорії особистості А. Адлера, аналітичної теорії особистості К. Юнга, Его-теорії особистості Е. Еріксона, гуманістичної теорії особистості Е. Фрома, соціокультурної теорії особистості К. Хорні, структурної теорії рис особистості Р. Кеттела, соціально-когнітивної теорії особистості А. Бандури, когнітивної теорії особистості Дж. Кілле, гуманістичної теорії особистості А. Маслоу, феноменологічної теорії особистості К. Роджерса.

За А. Ребером, термін «психічне здоров'я» часто використовується саме для характеристики тієї людини, яка функціонує на високому рівні поведінкового й емоційного регулювання, а не просто тієї, яка не є психічно хворою. М.Є. Андрос під поняттям «психічне здоров'я особистості» розуміє таке функціонування психіки індивіда, яке забезпечує йому гармонійну взаємодію з навколишнім світом.

У трактуванні поняття «здоров'я» сьогодні немає єдиної думки. Офіційно прийнятим вважається визначення ВООЗ, згідно з яким здоров'я – це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не

лише відсутність хворобливих змін. Біопсихосоціальна природа людини зумовлює визначення в структурі здоров'я таких компонентів:

1. Фізичне (соматичне) здоров'я – це природний стан організму, який забезпечує нормальне функціонування всіх органів і систем людини. Якщо добре працюють всі органи і системи, то весь організм правильно функціонує, фізично розвивається.

2. Соматичне здоров'я розглядається як позитивні біологічні якості особистості (працездатність, тривалість життя, репродуктивна здатність).

3. Психічне здоров'я – повноцінний розвиток і злагоджена робота всіх психічних функцій, стан душевного благополуччя, що характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів, що забезпечує адекватну до умов навколишньої дійсності регуляцію поведінки, діяльності.

4. Соціальне здоров'я – це характеристика взаємодії людини й суспільства, критерій прийняття людиною соціальних норм і цінностей даного суспільства. Позитив у соціальних взаєминах (законослухняність, толерантність, активність, комунікабельність тощо).

5. Духовне здоров'я – постійне прагнення до самовдосконалення, здатність до постійного розвитку і збагачення особистості.

Психічне здоров'я можна визначати як стан оптимальної працездатності індивіда у процесі ефективного виконання ролей і завдань, які відповідають його соціальному статусу. Отже, здоровою можна назвати людину, яка оптимально відповідає різноманітним рольовим очікуванням і в змозі впоратися з повсякденними вимогами. Психічне здоров'я має складну будову, яка включає:

- особистісно-змістовний рівень (особистісне здоров'я);
- рівень психофізіологічного здоров'я.

Психічне здоров'я людини характеризується відсутністю виражених нервово-психічних розладів, певним резервом сил, що уможливорює подолання несподіваних стресів або важкої ситуації, а також стійкою рівновагою між організмом та навколишнім середовищем.

К. Ясперс виділив чотири ознаки психічного здоров'я:

- 1) здатність концентрувати увагу на предметі;
- 2) утримувати інформацію в пам'яті;
- 3) логічне опрацювання інформації;
- 4) адекватна орієнтація особистості у просторі та часі.

Визначення критеріїв психічного здоров'я – складна комплексна проблема філософії, соціології, психології та медицини. Низка дослідників намагається реалізувати ідею комплексного підходу до оцінки психічного і соціального здоров'я.

До критеріїв психічного здоров'я автори зараховують причинну обумовленість психічних явищ, їх необхідність, упорядкованість; максимальне наближення суб'єктивних образів відображуваним об'єктам дійсності; гармонію між відображуваною дійсністю та ставленням людини до неї; відповідність реакцій (як фізичних, так і психічних) силі і частоті зовнішніх подразників; критичний підхід до обставин життя; здатність до самоуправління поведінкою згідно з нормами, що встановлюються у різних

колективах; адекватність реакцій на суспільні обставини (соціальне середовище); почуття відповідальності за нащадків і близьких членів сім'ї; почуття постійності та ідентичності переживань в однотипних обставинах; здатність змінювати спосіб поведінки залежно від зміни життєвих ситуацій; самоствердження у колективі; здатність до планування та реалізації свого життєвого шляху.

Отже, психічне здоров'я розглядається як відносно стійкий стан особистості, який дає можливість людині усвідомлено, враховуючи свої фізичні й психічні можливості, а також навколишні природні та соціальні умови, задовольняти індивідуальні, біологічні та соціальні потреби на основі нормального функціонування психофізичних систем, що забезпечують досягнення емоційного благополуччя.

Психічно здоровою є гармонійна, врівноважена, здатна до самореалізації своїх життєвих потреб особистість. Її здатність до самоуправління пов'язана з такими якостями, як цілеспрямованість, активність, адекватний самоконтроль. Психічні процеси здорової людини характеризуються максимальним наближенням суб'єктивних образів до відображення об'єктів дійсності, адекватним самосприйманням, розвиненими здібностями концентрувати увагу, утримувати в пам'яті інформацію, здатністю до логічної обробки інформації, критичністю мислення, креативністю.

Джерела та література:

1. Андрос М. Є. Психічне здоров'я особистості: психологічне консультивання керівників шкіл / М. Є Андрос // Освіта і управління. – Т. 2. – 1998. – № 2. – С. 64.
2. Баевский Р. М. Проблемы здоровья и нормы: точка зрения физиолога / Р. М. Баевский // Клиническая медицина. – 2000. – № 4. – С. 18–25.
3. Психологическое здоровье детей и подростков / под ред. И. В. Дубровиной. – М., 2000. – 243 с. 4. Ребер А. Большой толковый психологический словарь / А. Ребер. – М.: Вече-Аст., 2000. – Т. 1. – С. 141.
4. Тимофієва М. П. Психологія здоров'я: навч. посібник / М. П. Тимофієва, О. В. Двіжона. – Чернівці: Книги-XXI, 2009. – 296 с.

Наукове видання

**ОСОБИСТІТЬ І СУСПІЛЬСТВО:
МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції

(13 травня 2019 року)

**PERSONALITY AND SOCIETY:
METHODOLOGY AND PRACTICE OF MODERN
PSYCHOLOGY**

VI International Internet Conference
Book of Abstracts

(May 13, 2019)

Друкується в авторській редакції
Верстка І. В. Грубій

Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Підписано до друку 10.05.2019. Формат 60x84 ¹/₁₆.

Ум. друк. арк. 7.4. Зам. _____. Наклад 100 пр.

Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк офсетний.

Друк ПП Іванюк В. П. 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 65.

Свідоцтво Держкомінформу України

ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.